

Univerzita Karlova

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Studijní program: Dějiny moderní evropské kultury

Bc. Radek Peka

Diplomová práce

**Vliv československého a sovětského komunistického režimu
na chod Křesťanské mírové konference a jejího prezidenta J.
L. Hromádku od konce 50. do konce 60. let 20. století**

The influence of the Czechoslovak and Soviet communist regime on the
operation of the Christian Peace Conference and its president J.L. Hromádka
from the late 1950s to the late 1960s

Vedoucí práce: prof. PhDr. Zdeněk Nešpor, Ph.D.

Praha 2023

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu, a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 30. 06. 2023

.....

Radek Peka

Poděkování

Rád bych na tomto místě poděkoval především vedoucímu práce prof. PhDr. Zdeňkovi Nešporovi, Ph.D. za jeho trpělivost a nesčetné rady při psaní této diplomové práce. Stejně tak bych chtěl poděkovat pracovníkům archivů, kteří mi pomohli při mém hledání patřičných archiválií. Poděkování si zasluhují i moji rodiče, přítelkyně Markéta a kolega Tadeáš, jejichž podpora mě motivovala po celou dobu mého studia.

Abstrakt

V předkládané diplomové práci je ústředním tématem protestantský teolog Josef L. Hromádka (1889 - 1969) a Křesťanská mírová konference, která byla v Praze v roce 1958 oficiálně založena jako reakce několika pražských teologů na ohrožení světového míru v dobách nastupující studené války. Obecně můžeme prohlásit, že se tato práce zabývá vlivem, který měl tehdejší komunistický režim v Československu na práci této organizace. Odborná obec již v tomto smyslu nepochybuje o tom, že byla KMK usměřňována státním aparátem, my se však podíváme zblízka, jak přesně bylo vedení organizace komunisty úkolováno. Zjednodušeně jak režimní nomenklatura Československa, ale i jiných zemí socialistického tábora, ovlivňovala organizační, materiální, finanční, personální, ale i obsahovou stránku konference od konce 50. do konce 60. let minulého století. Ve stejném časovém rámci budeme také analyzovat interní pohled na prezidenta Hromádka československými tajnými složkami. Práce si klade za cíl určitým směrem posunout obecnou, ale i veřejnou debatu o Hromádkovi i Křesťanské mírové konferenci.

Klíčová slova: Josef Lukl Hromádka, Křesťanská mírová konference, Ústřední výbor Komunistické strany Československa, Českobratrská církev evangelická, Jaroslav Němec Ondra, tajné složky, Sovětský svaz, mírová politika, Studená válka, Všekřesťanské mírové shromáždění, Světová rada církví

Abstract

The main theme of this thesis is the Protestant theologian Josef L. Hromádka (1889 - 1969) and the Christian Peace Conference, which was officially founded in Prague in 1958 as of reaction of several Prague theologians to the threat to world peace during the coming Cold War. In general, we can state that this thesis deals with the influence that the then communist regime in Czechoslovakia had on the work of this organization. We can declare that the professional community no longer doubts that the CPC was directed by the state apparatus, but we will take a closer look at how exactly the leadership of the communist organization did that. In essence, how the regime nomenclature of Czechoslovakia, but also of other countries of the socialist camp, influenced the organizational, material, financial, personnel, as well as content aspects of the conference from the late 1950s to the late 1960s. We will also analyze the internal view of President Hromádka by the Czechoslovak secret services in this period of time. The thesis aims to move the scientific and public debate about Hromádka and the Christian Peace Conference.

Key words: Josef Lukl Hromádka, Christian Peace Conference, Central Committee of the Communist Party of Czechoslovakia, Evangelical Church of Czech Brethren, Jaroslav Němec Ondra, secret service, Soviet Union, peace policy, Cold War, All-Christian Peace Assembly, World Council of Churches

Obsah

1. Úvod	8
1.1 Hlavní témata práce.....	8
1.2 Dosavadní bádání	8
1.3 Struktura práce, archiválie a pole výzkumných otázek.....	10
2. Prolegomenální část	13
2.1 Státní (proti)náboženská politika v Československu mezi lety 1945 a 1968...	13
2.2 Život a dílo Josefa Lukla Hromádky v odborné literatuře	21
2.2.1 Raný věk, dospívání a Hromádkova studia	23
2.2.2 Po studiu, období první světové války a vzniku Československa	26
2.2.3 Meziválečné období, vztah ke katolictví, pravoslaví i uvnitř evangelictví	28
2.2.4 Hromádkův exilový pobyt ve Spojených státech a druhá světová válka..	32
2.2.5 Hromádkův návrat do Československa, únor 1948 a Světová rada církví	35
2.2.6 50. a 60. léta 20. století, Křesťanská mírová konference.....	42
2.2.7 Obrodný proces roku 1968, okupace a resignace prezidenta KMK	48
2.3 Křesťanská mírová konference od druhé poloviny 50. do konce 60. let 20. století	52
2.3.1 Situace před založením Křesťanské mírové konference.....	53
2.3.2 Vznik KMK, její ideje, vize, pozice a první léta působení.....	56
2.3.3 První Všekřesťanská mírová shromáždění a krize KMK v roce 1968	58
3 Výzkumná část	63
3.1 Propojení Křesťanské mírové konference s československým a sovětským režimním aparátem od konce 50. let do konce 60. let 20. století v archivech SNB a MŠK	64
3.1.1 Doba před vznikem KMK, první léta fungování organizace a podezření o vlivu KSČ na chodu konference (přelom 50.-60. let 20. století)	64
3.1.2 Ideové, organizační a personální zajištění KMK na příkladu I. Všekřesťanského mírového shromáždění (začátek 60. let 20. století).....	70
3.1.4 III. Všekřesťanské mírové shromáždění a dopad demokratizačního vývoje československé společnosti na KMK (přelom roku 1967 a první měsíce 1968)	81
3.1.5 Okupace Československa a z ní vzešlé otřesy v KMK až po Ondrovu a Hromádkovu rezignaci (konec 60. let 20. století)	85
3.2 Josef Lukl Hromádka pohledem bezpečnostních složek od druhé poloviny padesátých let až do jeho smrti – Hromádka v archiváliích MV	89
3.2.1 Hromádka důvěryhodný a spolehlivý	89
3.2.2 Hromádka kritičtější a emancipovanější.....	95

3.2.3	Hromádka zklamaný a protisovětský.....	100
4	Závěry.....	107
5	Zdroje, prameny, archivy.....	112
5.1	Archivní prameny.....	112
5.2	Literatura.....	112
5.3	Internetové zdroje.....	114
6	Seznam užitých zkratk.....	114

1. Úvod

1.1 Hlavní témata práce

Josef Lukl Hromádka byl jedním z nejvýznamnějších československých protestantských teologů 20. století, jeho význam však často překračoval i střeoevropský prostor. Přesto jakoby až nyní nastala doba, kdy se hodlá s touto osobností moderní historiografie vypořádat v její plnosti. Hromádku můžeme pozorovat z vícero úhlů, prohlásit takřka protichůdná tvrzení, a přesto na každém může být část pravdy. Takto to ostatně bylo již za Hromádkova života, jedni jej oslavovali, pro jiné byl za ta stejná životní postoje a rozhodnutí zatracován. A to je přesně to místo pro objektivizovanou vědeckou analýzu, kterou by moderní historiografie nad touto osobností měla vykonat. S touto prací bych rád do této diskuze vnesl nový pohled a do jisté míry navázal na současný vědecký diskurs. I Křesťanská mírová konference je vpravdě ojedinělý československý fenomén, pravděpodobně bychom totiž nenašli v naší novodobé historii mnoho paralel k tomuto všekřesťanskému mírovému tělesu. Přes svou velikost, věhlas i více jak čtyřicetiletou historii například stále bádáme nad tím, co bylo tím hlavním popudem k jejímu vzniku. Soudobá historiografie již nepochybuje, že byla KMK ovládána československou komunistickou mocí, nemnoho řádků však bylo napsáno o tom, jak se její propojenost s KSC projevovала v její obsahové i organizační náplni. Přitom nejen českoslovenští, ale i sovětské politici byli v minulosti obviňováni, že mají KMK plně ve své moci, a její prohlášení si nezadají se sovětskou zahraničněpolitickou linií. Již bylo v minulosti dokázáno, že KMK i Hromádka skutečně byli pod vlivem československých státních orgánů, dokonce víme, že i Sovětský svaz finančně přispíval na chod této organizace. Do teď však v plnosti nevíme, do jaké míry byla těmito institucemi KMK i její prezident Hromádka ovlivněni ve své práci, jak byla ovlivňována personální struktura této organizace, jak obsahově i organizačně bylo do práce KMK interně zasahováno. Na současné moderní historiografii tak leží úkol interní vztahy rozplést a podat patřičně důslednou vědeckou odpověď, která nám umožní lépe pochopit vztahy nomenklaturních komunistů s vedoucími pracovníky organizace a jejím prezidentem J. L. Hromádkou.

1.2 Dosavadní bádání

Křesťanská mírová konference a Josef Lukl Hromádka jsou témata, která již na konci minulého století zajímají vícero osobností. Často to jsou Hromádkovi současníci a žáci, v mnoha případech přímo osobní známí. Přes neobyčejný přínos k pochopení Hromádky i fungování KMK, je třeba vidět i limity jejich práce, které do určité míry vycházejí právě z osobní zainteresovanosti autorů. Zmíňme zde například knihu Pavla Filipiho z roku 1990 „*Do nejhlubších hlubin: život setkávání teologie*“¹, která v leckterých pasážích přináší úplně nový pohled na realie Hromádkova života a profese, nicméně v některých částech je patrný obdiv, který Filipi k Hromádkovi měl. Subjektivizovaný přístup se dá lidsky pochopit, koneckonců Filipi na začátku ledna 1970 organizoval Hromádkův pohřeb, nicméně z přísně vědeckého hlediska je třeba mít se na pozoru, co je historický fakt, a kde je osobní sympatie. Jiný Hromádkův současník a evangelický teolog Josef Smolík v roce 2005 vydává knihu „*Josef Lukl Hromádka: Život a dílo*“², kde precizně popisuje teologickou rovinu J. L. Hromádky, nicméně i zde se v některých pasážích objevuje lidsky pochopitelný sentiment, ze kterého je poznat, že si Smolík Hromádky cenil.

Pravděpodobně až nyní je Hromádka zkoumán čistě vědecky. Ústředním počinem v tomto směru je badatelský projekt Petera Moréeho a Jiřího Piškuly, který nese název „*Josef Lukl Hromádka (1889-1969) a český protestantismus v letech 1945-1989*“. Studie v roce 2015 vyšla knižně pod názvem „*Nejpokrokovější církevní pracovník*“. *Protestantské církve a Josef Lukl Hromádka v letech 1945-1969*“, ze které v některých částech práce badatelsky vycházím. Autoři použili při práci řadu archivních zdrojů, nové skutečnosti přinesl rovněž *Archiv JLH* v podzemních prostorách Evangelické teologické fakulty UK v Praze.³ Výzkum sestával z několika částí, Morée s Piškulou zpracovali za pomoci pestrého množství archivních i literárních pramenů situaci církví po skončení druhé světové války, Hromádku v době válečné i poválečné. Drtivá část knihy je však věnována protestantským církvím a Hromádkovi v 50. a 60 letech minulého století. V poslední kapitole autoři popisují vývoj života JLH od roku 1957, kdy se Hromádka stává více a více nepostradatelnější postavou československé protestantské či přímo křesťanské obce. Autoři postihli nejen to, jak dokázal Hromádka svého vlivu na komunistický aparát patřičně využít, ale zmiňují i osobní vztahy Hromádky s předními

¹ Pavel Filipi, Josef L. Hromádka: *Do nejhlubších hlubin: život setkávání teologie*

² Josef Smolík: *Josef L. Hromádka: Život a dílo*

³ Peter Morée, Jiří Piškula: *"Nejpokrokovější církevní pracovník": protestantské církve a Josef Lukl Hromádka v letech 1945–1969*, s. 9.

režimními funkcionáři. Zvláštní místo je pak věnováno době obrodného procesu v první polovině roku 1968, ke kterému se Hromádka hrdě přihlásil a jehož vývoj hájil až do své smrti, navzdory srpnové okupaci i nastupující normalizaci. Titul Moréeho i Piškuly nenechá na pochybách, že Hromádka i KMK byli pod soustavným vlivem československých komunistů (hlavně Ministerstva školství a kultury).

Ještě novější jsou pak pohledy Ladislava Beneše, který ve svých dvou diplomových pracích v letech 2019 a 2021 zkoumá především samotnou Křesťanskou mírovou konferenci. Ve své první diplomové práci *„Křesťanská mírová konference a rozdělené Německo v době bipolárního světa“*⁴ z roku 2019 zkoumá KMK ve spojitosti s německou otázkou. Ta byla jedním z klíčových témat prvních let KMK, NSR a NDR vysílaly pravidelně množství delegátů a Morée s Piškulou například za vznikem Křesťanské mírové konference vidí právě československo-západoněmecké vztahy, které na konci 50. let takřka jinak diplomaticky neexistovaly. Beneš přiznává i v závěrech své první diplomové práce, že otázka, z jakých popudů byla KMK založena, stále není přesvědčivě zodpovězena. V druhé práci nazvané *„Křesťanské úsilí o mír: Křesťanská mírová konference v letech 1958-1968“*⁵ se Beneš vůbec jako první blíže přímo zabýval vztahem KMK s politickými špičkami Československa. Mapoval nejen organizační strukturu KMK, ale tématizoval také konferenci jako místo setkání, či předložil důkazy o tom, jak československá nomenklatura usměrňovala referáty a diskuze. Do jisté míry je tak tato diplomová práce jakýmsi pokračováním v nastoleném vědeckém diskursu, který pátrá po vzájemných vazbách KMK a státní správy.

1.3 Struktura práce, archiválie a pole výzkumných otázek

Překládaná práce má tři hlavní části. První – *prolegomenální* – se rovněž skládá ze tří částí. V první mě zajímala pozice, kterou zaujal stát k církvím po únorovém převratu v roce 1948, jaké nástroje a zákony ke kontrole církevního prostředí využíval, a zda režim, přes svou oficiální ateistickou povahu, upřednostňoval některé církve více než jiné pro případnou spolupráci. Československo mělo stále ústavně zakotvenou svobodu vyznání, nicméně to nijak nebránilo režimu, aby se snažil veřejné náboženské projevy pokud možno eliminovat nebo alespoň minimalizovat. V druhé části je pak zkoumána osobnost samotného Hromádky a to s důrazem na jeho meziválečnou a poválečnou

⁴ Ladislav Beneš: *Křesťanská mírová konference a rozdělené Německo v době bipolárního světa*, 2019.

⁵ Ladislav Beneš: *Křesťanské úsilí o mír: Křesťanská mírová konference v letech 1958–1968*, 2021.

politickou, veřejnou a okrajově i teologickou činnost. V této části jsem se patřičně seznámil s historickými reáliemi Hromádkovy doby, popsal jeho rozličnou pracovní činnost a zdůraznil nejdůležitější momenty Hromádkova života. Třetí část se pak věnuje Křesťanské mírové konferenci, respektive jejímu vývoji od založení v roce 1958 až po Hromádkovu rezignaci na prezidentskou funkci v roce 1969. V kapitole jsou popsány oficiální závěry i náplň práce jednotlivých sjezdů i Všekřesťanských shromáždění, která se v Praze konala. Zmíněna jsou nejdůležitější jména, participující země či organizační složka celé konference.

Výzkumná část je pak rozdělena na dvě hlavní části a k její kompletaci jsem využíval archivních fondů Archivu bezpečnostních složek a Národního archivu. V případě ABS užívám především archiválie z fondu H, konkrétněji jde o svazky jedna až patnáct, ve kterých se nachází agenturní zprávy, svodky, kopie důležitých dokumentů, či jiné další archiválie, které v té době sloužily tajným složkám. Pokud jde o Národní archiv, tak v něm mě zajímal zejména archiv církevního odboru (z let 1956-1967) spadající pod MŠK. V něm najdeme tajné dokumenty, které jsou však již političtějšího rázu, sledující například oficiální církevní politiku ÚV KSČ. První část výzkumu se týká samotné Křesťanské mírové konference a její činnosti mezi lety 1958 až 1969. Z archiválií se budu zajímat o to, jak a z čího popudu, samotná organizace vznikla, kdo rozhodoval interně o projednávaném obsahu, kdo se staral o personální obsazení jednotlivých postů. Také se dotknu tématu financování KMK, či úrovně v jaké byla organizace pod dohledem československých tajných služeb. Částečně také odpovíme na otázku, zda do práce organizace zasahovaly i vlády jiných socialistických zemí. Z interních dokumentů vyčteme, jaký byl přesný záměr a vliv československé vlády na konferenci, zda se jednalo skutečně o mírovou iniciativu několika teologů, nebo šlo o instituci plně v rukou nomenklaturních soudruhů. Zajímat nás bude také to, jak byly politici i tajné složky s průběhy jednotlivých setkání spokojeni, jaká témata se snažili skrz konferenci protlačit do veřejné debaty, a jak moc vstupovali do interních záležitostí KMK. V druhé části bude pak hlavním zkoumaným objektem prezident KMK Josef L. Hromádka. Interní zkoumání dokumentů tajných služeb přinese nový pohled na tohoto věhlasného teologa hned v několika oblastech. Zajímat nás bude úroveň jeho spolupráce na projektu KMK se státními orgány, jeho aktivní spolupráce s komunistickou mocí, či změna přístupu k ní v průběhu času. Bude mě zajímat, jak se měnil tento vztah Hromádky a československých komunistů v turbulentních dobách 60. let. Budeme zkoumat i to, do jaké míry byly

Hromádkovy referáty pod státním dozorem, s jakou mírou důvěry se k němu stavěly tajné složky, či jak byla vyhodnocována jeho práce interně.

Ve finální části pojmenované *Závěry* bych rád shrnul to nejpodstatnější z výzkumné části., odpověděl na výše zmíněné pole témat a otázek a sesumíroval limity předložené práce. V neposlední řadě pak zasadil výsledky výzkumu do současného historiografického diskurzu, aby byl rovněž naznačen další směr, kterým lze Hromádku a KMK zkoumat.

2. Prolegomenální část

2.1 Státní (proti)náboženská politika v Československu mezi lety 1945 a 1968

Stejně tak jako po první světové válce (1918-1920) kulminovala v ČSR levicová vlna i po roce 1945. V té době měla československá levicová politika - a to i její radikálnější podoba - značnou podporu veřejnosti. Na rozdíl od dob První republiky se ve čtyřicátých letech našel široký společenský konsenzus, že je třeba zemi zevrubně ekonomicky i sociálně transformovat.⁶ Koneckonců o novém společenském pořádku hovoří právě i Josef Lukl Hromádka už během svého exilu ve Spojených státech, zároveň je zaražen, kolik lidí zejména v církevním prostředí nechápe, že se společnost již zkrátka nemůže vrátit zpět do předmnichovské doby. On sám byl přesvědčen, že směrem, kterým se bude republika dále vyvíjet, je socialismus, zároveň se domníval, že Sovětský svaz bude zcela logicky plnit úlohu, která byla v roce 1938 zahozena západními mocnostmi.⁷ Stejného názoru byla ale i většina československé společnosti (například v průzkumu z jara 1946 vládní reformní kroky podporovalo více jak 60 % veřejnosti)⁸, stejně tak můžeme mluvit o principiální shodě na budování socialismu uvnitř elity Národní fronty.

Již moskevská jednání z konce března 1945, která byla základem později schváleného Košického vládního programu, řešila sociální situaci v poválečném Československu, stejně tak i jeho geopolitické směřování.⁹ I na základě tohoto dokumentu se skutečně společnost dramaticky měnila, zmiňme hromadný odsun německé menšiny, znárodnování, ale i důraz na sociálně-ekonomické reformy, které změnily československou společnost v lidově demokratickou.¹⁰ Už v této době ztrácí znatelně podíl na moci buržoazie vůbec a to ve prospěch zaměstnanců a střední třídy. Stranicko-politický systém byl složen ze šesti stran (Národní fronta), hned čtyři z nich se profilyovaly směrem k socialismu, dvě (lidová a demokratická) spíše jako sociálněreformní – pravice tedy neexistovala vůbec. Na moci se začíná podílet také zájmová organizace zaměstnanců (Revoluční odborové hnutí), která byla brána jako rovnocenný partner kabinetu podílející

⁶ Jakub Rákosník: *Sovětizace sociálního státu: lidově demokratický režim a sociální práva občanů v Československu 1945-1960*, s. 71-72.

⁷ Josef Lukl Hromádka: *Pravda a život – Proč Žiji?*, s. 107.

⁸ Jakub Rákosník: *Sovětizace sociálního státu: lidově demokratický režim a sociální práva občanů v Československu 1945-1960*, s. 72.

⁹ *Tamtéž*, s. 75-76.

¹⁰ Karel Kaplan: *Československo v letech 1945-1948. I. část*, s. 14-26.

se i na politických poměrech v zemi. Národní fronta v této době již určovala, zda bude možné legalizovat stranu novou – musela by souhlasit s jejím programem a strana by musela vstoupit do NF. Už v této době je tak prakticky nemožný vznik legální opozice.¹¹ Když pak ve volbách v květnu 1946 dostali komunisté celorepublikově 38 % hlasů, o dominanci KSČ v československé politice již nemohlo být pochyb.¹² Mocenská rošáda byla dokončena v únoru 1948, když komunisté transformovali celý systém a uchvátili politický, vlastnický, sociální i názorový monopol v zemi.¹³

Vztahy státu a církve se v raných poválečných letech měnily. V letech 1945 – 1948, tedy v době koaliční vlády Národní fronty, můžeme mluvit o období vzájemného respektu a přátelského soužití¹⁴, takový popis situace nezmizel ani po Únoru 1948, jeho vnitřní význam si však komunisté vykládali zcela jinak.¹⁵ Po převratu na sebe komunisté a křesťané hleděli s určitou mírou nedůvěry. Na jedné straně stála křesťanská obava z antiklerikálního postoje vládnoucí ideologie, na straně druhé pak přesvědčení komunistů, že přestože náboženství v budoucnu zanikne, konflikt s církvemi dřív nebo později nastane. Je zde však nutno dodat, že jak komunistické, tak i křesťanské elity této doby se na sebe vzájemně a na společnou budoucnost (tj. koexistenci) dívaly rozdílně.¹⁶

V tomto místě je pro další vývoj záhodno uvést, že vztah komunistů s katolíky nebyl v obecné rovině ve většině případů stejný jako ten s evangelíky. Komunisté chápali katolíky jako hlavní protivníky v boji o moc nad společností¹⁷ a to hned z několika důvodů. Prvním důvodem budiž velikost členské základny. Na počátku padesátých let se k římskokatolické církvi hlásilo přes 76 % československých občanů, v tomto ohledu bylo tedy evangelických křesťanů mnohonásobně méně.¹⁸ Navíc byla katolická církev přímo spojená s Vatikánem, tedy se zahraniční mocností, která byla již od roku 1947 považována informačním byrem Komunistické strany za nepřítele.¹⁹ Zřetelná hierarchizace římskokatolické církve pak byla v kontrastu se spíše decentralizovaným protestantským prostředím v ČSR. Katolíci byli obecně také mnohem více vyhranění

¹¹ Karel Kaplan: *Československo v letech 1945-1948. 1. část*, s. 26-29.

¹² Karel Kaplan: *Stát a církev v Československu v letech 1948-1953*, s. 19.

¹³ Jakub Rákosník: *Sověťizace sociálního státu: lidově demokratický režim a sociální práva občanů v Československu 1945-1960*, s. 87.

¹⁴ Karel Kaplan: *Stát a církev v Československu v letech 1948-1953*, s. 13.

¹⁵ Jaroslav Cuhra: *KSČ, stát a římskokatolická církev (1948-1989)* In: *Soudobé dějiny*, 8(2-3), s. 269.

¹⁶ Karel Kaplan: *Stát a církev v Československu v letech 1948-1953*, s. 23-24.

¹⁷ Ondřej Matějka: *"Jsou to berani, ale můžeme je využít". Čeští evangelíci a komunistický režim 1948-1956*. In: *Soudobé dějiny*, 14(2-3), s. 305.

¹⁸ Jaroslav Cuhra: *KSČ, stát a římskokatolická církev (1948-1989)* In: *Soudobé dějiny*, 8(2-3), s. 268.

¹⁹ Karel Kaplan: *Stát a církev v Československu v letech 1948-1953*, s. 23.

směrem ke Komunistické straně, na druhé straně máme doloženo hned několik propojení protestantů s komunisty.²⁰ A to již v předválečném období – zmiňme tedy pro příklad Akademickou Ymku, která byla vyhledávaným místem nejen pro mladé protestantské, ale také levicové intelektuály. Bylo to tak místo setkávání jmen jako byl vedoucí sekretář Jaroslav Šimsa, ale i pozdější komunista Jiří Hájek, Alexej Čepička, či spoluzakladatel Ymky Josef L. Hromádka.²¹ Určitě nemůžeme nezmínit také antikatolický výklad československých národních dějin, který sice spíše zdánlivě, ale i přesto spojoval právě komunisty a protestanty²², KS se tak například ústy ministra školství Zdeňka Nejedlého začíná odvolávat k husitskému období, a začne hledat společné linky se současnou společenskou revolucí. To někteří českoslovenští evangelíci pochopitelně nejprve přivítají. Vystřízlivění přichází až v momentě, kdy začnou komunisté hovořit o Husovi rovnou jako o revolucionáři a po Únoru 1948 si již Husův odkaz režim začne zcela nárokovat.²³

Oficiálně vzniká poúnorová Komise pro církevní a náboženské otázky Ústředního akčního výboru Národní fronty v čele s A. Čepičkou, která se (neúspěšně) pokoušela zprostředkovat společnou řeč mezi vládou KSČ a římskokatolickou církví. Nehledě na svůj název byla tato komise plně pod kontrolou církevní komise ÚV KSČ (A. Čepička, G. Bareš, či Jarmila Taussigová).²⁴ V dubnu 1949 je pak jmenována církevní komise ÚV KSČ, která má ve svých řadách dokonce ministry a čelní představitele strany, ta zároveň také získá více vlastních pravomocí. Původně bylo v této komisi šest členů, pro skupinu se tak vžívá název „církevní šestka“, kterou opět vedl Alexandr Čepička²⁵, ale jednání se účastnil také Z. Nejedlý coby ministr školství, věd a umění.²⁶

Už v srpnu roku 1948 byl na poradě schválen návrh na řešení náboženských otázek v ČSR, který již do určité míry prozrazoval obrysy stranických kroků směrem k církvím, zejména té katolické. Plán zahrnoval podporu sporů mezi hierarchií a nižším klérem,

²⁰ Ondřej Matějka: *"Jsou to berani, ale můžeme je využít"*. *Čeští evangelíci a komunistický režim 1948-1956*. In: *Soudobé dějiny*, 14(2-3), s. 308.

²¹ *Tamtéž*, s. 312.

²² Jan Dobeš: *J. L. Hromádka – hlas pravého nebo falešného proroka?* In: MAREK, Pavel, ed. a HANUŠ, Jiří, ed. *Osobnost v církvi a politice: čeští a slovenští křesťané ve 20. století*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2006. 687 s. ISBN 80-7325-097-7.

²³ Ondřej Matějka: *"Jsou to berani, ale můžeme je využít"*. *Čeští evangelíci a komunistický režim 1948-1956*. In: *Soudobé dějiny*, 14(2-3), s. 309.

²⁴ Jaroslav Cuhra: *KSČ, stát a římskokatolická církev (1948-1989)* In: *Soudobé dějiny*, 8(2-3), s. 269.

²⁵ Armádní generál Alexandr Čepička byl v letech 1948 – 1950 ministrem spravedlnosti, zároveň byl zetěm Klementa Gottwalda. S ním a Rudolfem Slánským je také považován za jednoho ze strůjců protikatolické politiky v poúnorovém Československu.

²⁶ Stanislav Balík: *Katolická církev v Československu 1945 - 1989*, s. 20.

připoutání duchovních ke státu mzdou, či přerušení kontaktů mezi československými katolíky a Vatikánem. To vše mělo vést k vytvoření jakési národní katolické církve, v jejímž čele nebude Řím, ale stát (což se pro velký odpor i prorežimních duchovních nikdy nepodaří). V závěru je pak v dokumentu poměrně jasně uvedeno, že se režim musí snažit napomáhat zániku náboženství všemi dostupnými prostředky. V tomto smyslu je třeba uvést, že církvev jako taková byla brána komunisty jako politický soupeř – takřka jiná politická strana, což byl narativ, který razila KSČ až do roku 1989, a který znemožňoval bližší domluvu o vzájemné koexistenci.²⁷

V roce 1949 je určitě podstatné zmínit církevní zákony, o kterých se debatovalo již o rok dřív. Jednání o nové legislativě probíhalo paralelně s římskokatolickou církví a protestanty, nicméně zvlášť. Konkrétně se rokovalo nad zákonem o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností. Tato zákonná úprava počítala v podstatě s tím, že duchovní budou plně placeni ze státního rozpočtu. To například synodní rada ČCE odmítne, nicméně raději zahájí na toto téma v církvi interní diskuzi. Některé sbory stejně jako jiné nekatolické církve ovšem se změnami navrženými komunisty souhlasí, KS se však na podzim začne soustředit výhradně na jednání s katolíky.²⁸ Už tak špatné vztahy mezi římskokatolickou církví v čele s arcibiskupem Beranem a dohledovými církevními orgány se od počátku roku 1949 ještě více zhoršují.²⁹ Pomyslnou poslední tečkou je pak nalezení odposlouchávající zařízení biskupy v březnu tohoto roku ve Starém Smokovci, Beran protestuje, ministerstvo vnitra v čele s V. Noskem pak nařčení odmítne. Katolíci jsou tak či onak v půlce roku již takřka vytlačeni z veřejného prostoru, náboženská periodika jsou rušena, knihy cenzurovány a situace tak spěje k otevřenému konfliktu. Stát přestane mít zájem o jednání nejen s Vatikánem, ale po několika neúspěších ani s biskupy, ti totiž dlouhodobě odmítají veřejnou podporu pounorového vývoje.³⁰ Režim (církevní šestka) zahajuje přípravu Katolické akce, tedy sdružení tzv. pokrokových a vlasteneckých kněží. K potěšení komunistických funkcionářů je počet podpisů pod KA rozsáhlý, Beran si však stěžuje, že jsou podpisy vynučovány, na Slovensku se pak akce setká se značným odporem.³¹ Režim slavil dílčí úspěchy v postupu proti katolické církve, nicméně jak jsme již řekli, snaha o národní

²⁷ Jaroslav Cuhra: *KSČ, stát a římskokatolická církev (1948-1989)* In: *Soudobé dějiny*, 8(2-3), s. 272-273.

²⁸ Peter Morée, Jiří Piškula: *"Nejpokrokovější církevní pracovník": protestantské církve a Josef Lukl Hromádka v letech 1945–1969*, s. 74-76.

²⁹ Karel Kaplan: *Stát a církev v Československu v letech 1948-1953*, s. 58-72.

³⁰ Stanislav Balík: *Katolická církev v Československu 1945 - 1989*, s. 22-23.

³¹ Karel Kaplan: *Stát a církev v Československu v letech 1948-1953*, s. 73-90.

církev zůstala nenaplněna, neúspěšný byl i pokus o rozkol uvnitř církevní hierarchie. Komunisté tak přistoupili k tvrdšímu postupu – objevují se první politické procesy s biskupy a představiteli církve.³²

V polovině roku 1949, kdy už dojde k otevřenému konfliktu katolíků v čele s Beranem s komunisty, se přirozeně vrací potřeba nový vztah církve ke státu kodifikovat zákonem. ČCE využila odkladu změn církevních zákonů ke sjednocení svého postoje. Ten se vymezoval proti politice režimu. Když ovšem na konci června v sídle ÚAV NF dostala od Čepičky synodní rada Českobratrské církve evangelické ultimátum, kdy odmítavé stanovisko by znamenalo konec státní finanční podpory, pod nátlakem svolila k přijetí zákona. Nutno zde zdůraznit, že všeobecný odpor k tomuto státnímu zásahu do věcí církevních byl znatelný nejen v ČCE, ale i v dalších církvích.³³ Nově přijaté zákony v praxi znamenaly, že k vykonávání úřadu duchovního byl potřeba státní souhlas, ten tak mohl být komukoli odebrán. Zřízen byl Státní úřad pro věci církevní, ustaveny byly platy církevních pracovníků, ale i náboženská výuka a samotné hospodaření církve.³⁴ Na počátku roku 1950 složili duchovní nekatolických církví slib věrnosti, i to je však neuchránilo od perzekuce, či politických procesů. V polovině tohoto roku pak skončila záplava opatření, kterými režim narušil a transformoval strukturu církve. Získal nad ní plnou moc, rozbil autonomii vnitřní správy, ale také zredukoval její vliv v občanském životě (pod kontrolou tak byla například výuka náboženství na základních školách). Pozdější zásahy do církevní politiky režimu již status quo načrtnuté mezi říjnem 1949 a květnem 1950 fundamentálně nezmění.³⁵

Když v roce 1952 vystoupí ministr informací Václav Kopecký na sjezdu Československé společnosti pro šíření politických a vědeckých poznatků s projevem, kde hovoří o náboženském tmářství a pověrách, můžeme hovořit o změně kurzu státní církevní politiky. V tom samém a následujícím roce se vedení KSČ již vymezuje i proti náboženství jako takovému, od likvidace katolictví se tak posouvá systém k prapůvodní snaze o veskrze ateistickou společnost (nutno zde dodat, že stále oficiálně platila svoboda vyznání garantovaná ústavou). Příslušnost k církvi je tak neslučitelná s členstvím v Komunistické straně a tlak je i na školní výuku náboženství, která se stává volitelnou.

³² Jaroslav Cuhra: *KSČ, stát a římskokatolická církev (1948-1989)* In: *Soudobé dějiny*, 8(2-3), s. 272.

³³ Peter Morée, Jiří Piškula: *"Nejpokrokovější církevní pracovník": protestantské církve a Josef Lukl Hromádka v letech 1945–1969*, s. 76-81.

³⁴ Stanislav Balík: *Katolická církev v Československu 1945 - 1989*, s. 26-28.

³⁵ Karel Kaplan: *Stát a církev v Československu v letech 1948-1953*, s. 124-125.

Mění se tedy přístup KSČ k církvím od snahy o integraci křesťanů v nové socialistické společnosti k vidině budoucnosti, kde pro křesťany nebude místo vůbec. Tento narativ pak razí komunisté až do roku 1968. Fakticky se na tomto přístupu nezmění nic ani v uvolněnějším roce 1956. Je sice zrušen Státní úřad pro věci církevní a represe režimu spíše slábly, přesto však plně neustaly, a „novým“ SÚC se stal odbor při ministerstvu školství a kultury.³⁶

Prvním náznakem na zlepšení vztahů mezi katolickou církví a státem budiž až amnestie prezidenta Antonína Novotného v květnu 1960, která měla značný propagační ráz, nicméně týkala se velké části církevních vězňů perzekuovaných pro svou víru.³⁷ V témže roce byla také přijatá nová – ryze socialistická Ústava. Ta sice deklarovala svobodu vyznání, zároveň však vymezovala kulturní politiku v ČSR jako vycházející z myšlenek marxismu-leninismu, veškeré přežitky předchozího společenského uspořádání tak měly být odstraněny.³⁸ Na tomto místě zmiňme také zákon o rodině (připravovaný od roku 1961, schválený na konci roku 1963), který byl na počátku šedesátých let připravován a diskutován napříč ministerstvy, národními výbory, ale i společenskými organizacemi (např. Československý svaz mládeže) – už jen samotný postup přípravy tohoto zákona navazuje na Chruščovovu liberalizační politiku, přestože zde se prozatím jedná pouze o vnitrostranickou liberalizaci (účastnily se ho totiž subjekty, který byly pod kontrolou KSČ). K některým formulacím připravovaného zákona se v té době vyjadřovalo mnoho zástupců ČCE, zmiňme J. L. Hromádku, ale také R. Říčana, či další členy synodní rady této církve. Proti změnám ve výchově (v podstatě kolize náboženské a socialistické) se však stavějí odmítavě také řadoví členové církve. Přestože z dnešních pramenů již víme, že faktický vliv těchto protestů na konečné znění zákona pravděpodobně nebyl tak velký, milníkem budiž ona angažovanost ve veřejných věcech zástupci církve.³⁹ Šedesátá léta byla v tomto smyslu ve vztahu k náboženství dvojjediná. Na jedné straně byla tedy neměnná anticírkevní politika komunistů, na druhé straně se však v polovině 60. let začal objevovat jakýsi dialog mezi marxisty a křesťany. O věci církevní se nově začínají zajímat filozofové a sociologové, kteří si hodlali křesťany alespoň vyslechnout, přestože se jednalo o přesvědčené marxisty. J. Cuhra zdůrazňuje, že

³⁶ Jaroslav Cuhra: *KSČ, stát a římskokatolická církev (1948-1989)* In: *Soudobé dějiny*, 8(2-3), s. 275-277.

³⁷ Stanislav Balík: *Katolická církev v Československu 1945 - 1989*, s. 40.

³⁸ Stanislav Balík: *Katolická církev v Československu 1945 - 1989*, s. 40.

³⁹ Peter Morée, Jirí Piškula: *"Nejpokrokovější církevní pracovník": protestantské církve a Josef Lukl Hromádka v letech 1945–1969*, s. 260-266.

taková platforma byla důležitá nejen pro komunikaci křesťanů s komunisty jako takovými, ale také oficiálně povoleným místem setkávání křesťanů navzájem, kterému tak poskytli marxističtí filosofové legální záštitu.⁴⁰ Na tomto místě zmiňme například konferenci z dubna 1967 konající se v Mariánských lázních s názvem Schöpfertum und Freiheit in einer humanen Gesellschaft (Tvůrčí činnost a svoboda v humánní společnosti), kterou můžeme řadit k nejvýraznějším důkazům dialogu mezi tehdejšími marxisty a křesťany. Účastní byli teologové i marxisté z obou stran Železné opony, což vyvolalo značný ohlas zahraničních (západních, ale i maďarských) médií. Za českou stranu organizovala toto setkání tehdejší vedoucí oddělení teorie a sociologie náboženství Erika Kadlecová, referáty přednesli například J. L. Hromádka, Milan Machovec, či Vítězslav Gardavský. Naopak některé výrazné osobnosti jako například filosofové L. Hejdánek a J. Němec nebyli na konferenci vpuštěni, stejně tak byla pochopitelným tabu současná situace a persekuce církví v Československu. Na druhou stranu si musíme uvědomit, že ani toto nemění nic na faktu, že vůbec pořádání podobného setkání bylo v této době velmi vzácné a do určité míry přelomové.⁴¹

S příchodem Pražské jara přišlo s uvolněním jiných společenských odvětví pochopitelně i oteplení vztahu církví a státu. Karel Hruza byla odvolán z vedení Sekretariátu pro věci církevní v březnu 1968 a do čela se dostala socioložka Erika Kadlecová, ty byla mimochodem jednou z oněch marxistů, kteří byli nakloněni dialogu s církvemi. Poměrně pochopitelně se tak církve snažili v této atmosféře o uvolnění alespoň těch nejtvrdějších omezení svého fungování.⁴² Jako první se už v lednu ozvala Českobratrská církev evangelická, která se dožadovala změny církevní politiky, aby mohla být naplno obnovena služba církve ve společnosti. Teprve v závěsu se přihlašuje katolická církev, která je v té době odříznuta od Říma, bez majetku i ucelenější vnitřní struktury. V únoru však i tak posílají někteří biskupové a kapitulní vikáři ministerstvu kultury a informací text (o poznání opatrnější než v případě ČCE), který by rádi projednali u prvního tajemníka ÚV KSČ.⁴³

Dne 21. března 1968 schvaluje předsednictvo ÚV KSČ dokument J. Špačka *Připomínky ke koncepci církevně politické práce, vztahu naší společnosti k věřícím a*

⁴⁰ Jaroslav Cuhra: *KSČ, stát a římskokatolická církev (1948-1989)* In: *Soudobé dějiny*, 8(2-3), s. 278-279.

⁴¹ Jan Mervart: *Historické perspektivy křesťansko-marxistického dialogu a konference v Mariánských lázních 1967.* In: *Proměny marxisticko-křesťanského dialogu v Československu*, s. 61-64.

⁴² Stanislav Balík: *Katolická církev v Československu 1945 - 1989*, s. 44.

⁴³ Jaroslav Cuhra: *Církevní politika KSČ a státu v letech 1969 – 1972*, s. 13.

návrhy na nejbližší postup, který de facto požadoval demokratizaci vztahu státu a církve, stejně tak uvolnění státního dohledu nad církevními záležitostmi. Konkrétně se dožadoval prohlášení rovnocennosti křesťanů s ostatními občany republiky, propuštění a stažení obvinění vůči osobám, které byly stíhány za své náboženské přesvědčení, zaručení vnitřní svobody církví, či vypracování nové církevně-politické koncepce.⁴⁴ Takové záměry se projednávaly ještě pár měsíců před srpnovou okupací. Uveďme v tomto kontextu zprávu „*Církevně politická situace v českých zemích*“ předloženou J. Lenártem, či „*Některé aktuální otázky vztahu strany k náboženství*“, což byl materiál ministerstva kultury a informací. Obsahy obou dokumentů vycházeli ze Špačkových *Připomínek*, a znamenaly tedy značný posun v československé církevní politice.⁴⁵ Dle J. Cuhry však nelze brát za jistotu, že by se zmíněné tendence staly skutečně oficiální stranickou politikou. Pro praktické změny bylo poměrně málo času a srpnová okupace podobným změnám učinila přítrž.⁴⁶ Na druhou stranu zmiňme příklad Řeckokatolické církve, která byla v roce 1950 de facto zlikvidována (a sloučena s církví pravoslavnou). V červnu 1968 se dočkala legalizace, přestože majetkové spory pokračovaly až do roku 1970, církev nabytou autonomií ani po okupaci neztratila.⁴⁷ Změny po srpnu každopádně nebyly překotné a nastupovaly s určitou setrvačností (například Erika Kadlecová byla nahrazena staronovým Karlem Hružou v čele Sekretariátu pro věci církevní až v létě 1969), i církevní politiku každopádně zasáhl proces normalizace.⁴⁸

Vraťme se však nyní ještě k srpnu 1968, invaze nebyla šok pouze pro československou veřejnost, ale i pro církve. Na prvním místě zmiňme již tradičně velmi aktivní Československou církev evangelickou, jejíž synodní rada již v den okupace píše svým sborům dopis, kde okupaci odmítá a staví se za dosavadní politicko-společenský vývoj. Ozve se i Hromádka, den po okupaci v dopisu pro sovětského velvyslance proti vojskům VS protestuje a vyjadřuje lítost nad současnou situací. Týden po invazi vydává synodní rada ČCE prohlášení všem svým sborům, ve kterém hovoří o nejnovějších událostech jako o nespravedlivosti, pošlapání mezinárodního práva, velikém neštěstí a ráně, která se bude velmi dlouho hojit. Otevřeně zde také hájí demokratizační úsilí Dubčekova kabinetu. Reakce z katolického prostředí přišla na začátku září skrz pastýřský

⁴⁴ Peter Morée, Jiří Piškula: *"Nejpokrokovější církevní pracovník": protestantské církve a Josef Lukl Hromádka v letech 1945–1969*, s. 286.

⁴⁵ Jaroslav Cuhra: *Církevní politika KSČ a státu v letech 1969 – 1972*, s. 17.

⁴⁶ Jaroslav Cuhra: *KSČ, stát a římskokatolická církev (1948-1989)* In: *Soudobé dějiny*, 8(2-3), s. 282-283.

⁴⁷ Jaroslav Cuhra: *Církevní politika KSČ a státu v letech 1969 – 1972*, s. 22.

⁴⁸ Jaroslav Cuhra: *KSČ, stát a římskokatolická církev (1948-1989)* In: *Soudobé dějiny*, 8(2-3), s. 282-283.

list biskupa Tomáška. V něm nabádá k jednotě a dává najevo svou podporu legálním představitelům republiky. K odchodu vojsk Varšavské smlouvy vyzve ještě na konci srpna také patriarcha Církve československé M. Novák, naopak nijak výrazně se nevyjadřovat byla strategie Církve adventistů sedmého dne. Druhého září se oficiálně objevuje také společné prohlášení několika představitelů církví s názvem „*Všem křesťanům v naší československé socialistické republice*“, kde na 15 církví vyjadřuje podporu současnému československému vedení a vyzývá k „*uskutečňování pravdy, spravedlnosti, svobody a lidské rovnosti v demokratickém socialismu*“, ale také například k normalizaci života.⁴⁹ K té paradoxně nakonec došlo, nicméně jak již víme právě opačným směrem než byly snahy představitelů československého státu během Pražského jara i představitelů tehdejších církví.

2.2 Život a dílo Josefa Lukla Hromádky v odborné literatuře

Po významnou část života i po smrti přitahoval Josef Lukl Hromádka pozornost řady teologů, historiků, ale i obyčejných lidí jako jedinečná figura československé protestantské církve v meziválečném období. Myslím, že pro úvod této kapitoly se hodí citovat pár osobností, kteří se Hromádkovým životním dílem podrobně zabývali, Hromádku přímo osobně znali, či podrobovali jeho dílo vlastní kritické analýze.

Římskokatolický kněz Oto Mádr⁵⁰ se vyjádřil k Hromádkovi takto: „*Dnes je velmi obtížné se poctivě, komplexně a bez předsudků vyrovnávat s rozsáhlým myšlenkovým dílem J. L. Hromádky. Je totiž postavou, kterou nelze zařadit do žádné škatulky. Každá nálepka, kterou ho vyřídíme, viditelně kulhá. Nezbytné je znát jeho dílo jako celek. Proto je někdy lépe mlčet než dát průchod laciným soudům. Jsou lidé, kteří jsou toho schopni, ale jsou i takoví, kteří raději řežou, než měří.*“⁵¹

Obtížnosti klasifikace Hromádky jako osobnosti dal za pravdu dlouholetý synodní senior Viktor Hájek, který v úvodní části Sborníku k pětasedmdesátým narozeninám J. L. Hromádky tvrdí, že „*Všichni víme, že jeho práce je mnohostranná, rozvětvená do šířky a*

⁴⁹ Jiří Piškula: *Boží spolupracovníci: Pražské jaro 1968, srpnová okupace a české církve. Getsemany* 218/2010.

⁵⁰ Mons. ThDr. Oto Mádr dr. h. c. byl nejen knězem, ale také vysokoškolským profesorem a teologem. Od roku 1978 vydával samizdatové *Teologické texty*, které po revoluci přecházejí v revue.

⁵¹ MÁDR, Oto. Český evangelický teolog Josef Hromádka. *Teologické texty* [online]. (1999/5) [cit. 2022-10-08]. Dostupné z: <https://www.teologicketexty.cz/casopis/1999-5/Cesky-evangelicky-teolog-Josef-Hromadka.html>

*pronikající do hloubky, takže je opravdu velmi těžké podat nějaký průřez jeho dílem a vystihnout bohatství jeho činnosti. Snad teprve historikové budou moci z časového odstupu zhodnotit spravedlivě jeho život i dílo a odvázat se nějakého celkového zobrazení jeho osobnosti.*⁵² K tomu dodává, že současníci, kterým Hájek byl, jsou odsouzeni k paběrkování nad Hromádkovými spisy, články a projevy, ze kterých lze jen složit jakousi koláž ovlivněnou i přímými dojmy. Pro potřeby Sborníku tak dále Hájek hovoří o Hromádkovi jako o evangelickém teologovi (tak se koneckonců viděl a veřejně charakterizoval i sám Hromádka), učiteli, kazateli, průkopníkovi ekumenismu, hledači pravdy, bojovníkovi za mír a člověku jako takovém.⁵³

Další z Hromádkových žáků, konkrétně filosof Ladislav Hejdánek⁵⁴, dal na jednu stranu za pravdu názoru, že byl Hromádka vzděláním skutečně více teologem než filosofem, nicméně zároveň se domníval, že: „*po důkladnějším rozboru se ukáže, že Hromádka byl filosoficky pronikavější a významnější než jako teolog.*“ V citovaném článku v Křesťanské revue apeluje na to, aby bylo Hromádkovo dílo a působení náležitě posouzeno, tedy kriticky zhodnoceno.⁵⁵

Hromádkův někdejší asistent, teolog a duchovní Českobratrské církve evangelické uvádí v Úvodu v knize vydané v roce 1990 ke stému výročí narození Hromádky toto: „*(...) Hromádka se prostě nebál o svou prestiž a pověst, neskrýval se za nenapadnutelnou teologickou korektnost před kritikami, útoky, ano i jedovatými slinami, kterým byl vystaven vlastně po celou dobu své veřejné práce.*“⁵⁶

Z hlediska Hromádkova vlivu na evangelický svět v komunistickém Československu se vyjádřil v roce 2010 teolog, evangelický farář a disident Jan Šimsa⁵⁷ takto: „*J. L. Hromádka neměl jen dalekosáhlý význam pro bohosloveckou fakultu a pro orientaci jejich absolventů, kteří uměli udržet sbory jak Českobratrské evangelické církve, tak všech Jednot (zvláště bratrské a českobratrské) tak, aby obstály v náporu byrokraticky a nedemokraticky pojatém komunismu zvláště v padesátých a*

⁵² Viktor Hájek byl Hromádkovým žákem, teologem, ale známý i pro svou kazatelskou činnost. V čele Českobratrské církve evangelické byl mezi lety 1950 a 1968.

⁵³ Josef Lukl Hromádka, Josef Bohumil Souček, Jan Milič Lochman: *Pole je tento svět*, s. 5-23.

⁵⁴ Ladislav Hejdánek byl český filozof, žák nejen Josefa Lukla Hromádky, ale také Emanuela Rádla a Jana Patočky. Aktivní byl v Chartě 77 a na Evangelické teologické fakultě.

⁵⁵ HEJDÁNEK, Ladislav. J. L. Hromádka na pranýři? *Křesťanská revue*. 1999, 66(7), s. 179–182.

⁵⁶ Pavel Filipi, Josef L. Hromádka: *Do nehlubších hlubin: život setkávání teologie*, s. 7.

⁵⁷ Jan Šimsa byl teolog, evangelický farář, novinář, autor kulturně historických textů i disident. Jeho otec Jaroslav Šamsa byl filosof, publicista a student Emanuela Rádla a Josefa L. Hromádky.

*sedmdesátých letech. Nemohu ovšem smlčet, že Hromádka vytvořil také určitý typ hromádkovství: množinu lidí, kteří se pak uměli za Hromádku schovávat.*⁵⁸

2.2.1 Raný věk, dospívání a Hromádkova studia

Josef Lukl Hromádka se narodil 13. června 1889 v obci Hodslavice na severovýchodě Moravy.⁵⁹ Jeho rodiče Josef a Rozina Hromádkovi měli oba vazbu na evangelické prostředí. Hromádkova matka se narodila jako Rozina Palacká do známého rodu Palackých, jejichž jméno proslavil evangelický historik a politik František Palacký⁶⁰, který se v této obci rovněž narodil.⁶¹ Otec Josef byl pak kurátorem hodslavského sboru a starostou obce, jeho otec – v pořadí již třetí Josef Hromádka – byl v polovině 19. století církevním hospodářem. Josef Hromádka vyrůstal se čtyřmi mladšími sourozenci, sestrami Lidkou a Boženou a bratry Janem a Bohuslavem.

Obec Hodslavice se nachází v regionu spjatém jak s reformací, tak protireformací. Do určité míry můžeme tehdejší zbožnost v kraji označit za částečně evangelickou jako celý tehdejší východomoravský region, naopak blízká středomoravská oblast je v době Hromádkova dětství baštou katolického klerikalismu.⁶² Sám Hromádka spojoval za svého života onu východomoravskou oblast s klasickým obdobím české reformace počínaje Husem a Bílou Horou konče.⁶³ Pokud jde o evangelický sbor, jehož byli Hromádkovi členy (a otec Hromádky stál v jeho čele), tak ten měl luteránský základ⁶⁴ a byl tak v rámci Rakouska-Uherska součástí polsko-německo-české luterské církve.⁶⁵

Kromě konfesní plurality byla oblast pestrá také národnostně. Hromádka se dle svých slov během svého dětství nevnímal tolik jako Čech, ale spíše Slovan, neboť mu místní Češi, Poláci a Slováci splývali v jeden celek. Nicméně v oblasti byl znatelný i prvek německého obyvatelstva. Jak okolní vesnice, tak tehdejší okresní město Nový Jičín mělo německou většinu, Hromádka označuje právě až výbušný německý nacionalismus

⁵⁸ Jan Šimsa: *Vliv J. L. Hromádky na vyrovnání se církve s komunistickou dobou* In: RUML, Ondřej, ed. *K svobodě je dlouhé putování: sborník příspěvků z kurzu pro kazatele a kazatelky ČCE, pořádaného Spolkem evangelických kazatelů v Praze 26.-30. ledna 2009*. 1. vyd. Benešov: EMAN, 2010. 142 s. Knižnice SPEKu; sv. 15. ISBN 978-80-86211-68-8.

⁵⁹ Josef Smolík: *Josef L. Hromádka: Život a dílo*, s. 11.

⁶⁰ Peter Morée, Jiří Piškula: *"Nejpokrokovější církevní pracovník": protestantské církve a Josef Lukl Hromádka v letech 1945–1969*, s. 45.

⁶¹ Josef Lukl Hromádka: *Pravda a život*, s. 78.

⁶² Pavel Filipi, Josef L. Hromádka: *Do nehlubších hlubin: život setkávání teologie*, s. 13.

⁶³ Josef Lukl Hromádka: *Pravda a život*, s. 77.

⁶⁴ Pavel Filipi, Josef L. Hromádka: *Do nehlubších hlubin: život setkávání teologie*, s. 13.

⁶⁵ Josef Smolík: *Josef L. Hromádka: Život a dílo*, s. 12.

za důvod silného českého vědomí v Hodslavicích a okolních obcích.⁶⁶ Vztah k rodné obci si Hromádka uchoval po celý život, vracel se sem za rodiči, kteří zde žili až do své smrti v padesátých letech 20. století. Od obou rodičů si odnesl do života tradici evangelictví.⁶⁷ Dle Hromádky bylo české evangelictví v té době zaujato postavou Tomáše G. Masaryka už jen z toho důvodu, že se vzdal katolictví, stal se evangelíkem a přijmul Palackého pojetí českých dějin.⁶⁸

V roce 1899 vstupuje Josef Hromádka na gymnázium ve Valašském Meziříčí. V této době se setkává s předními díly tehdejší filozofie, historie a literatury. Zmíňme zde například díla F. M. Dostojevského, J. S. Machara či profesora české univerzity T. G. Masaryka. Hromádka sám později uvádí, že v této době na něj jako na představitele mladé protestantské inteligence měla vliv bouřlivá proticírkevní a protináboženská revolta, která byla v opozici k tehdejšímu „oficiálnímu dynastickému a klerikálnímu katolictví“.⁶⁹ Svému rozhodnutí studovat teologii, kterou v té době vnímal více jako filosofii náboženství než teologii biblickou a církevní, se sám divil i zpětně. Tuto změnu přičítá rozhovoru s jeho přítelem Theodorem Kalendou, kterému se svěřil s jeho obtížemi vyznat se v současném myšlenkovém a duchovním proudění. Kalenda mu tehdy navrhl studium teologie jakožto možnosti sestoupení ke kořenům životních otázek a naději, to nakonec rozhodlo o jeho budoucí studijní cestě.⁷⁰

V roce 1907 zahajuje Hromádka svoje vysokoškolská teologická studia. První zastávkou na této cestě je Vídeň⁷¹, kde na tamější teologické fakultě byli povinni rakouští evangelíci (Češi, Němci, Poláci a další) absolvovat alespoň část studia a složit před vrchní církevní radou hlavní teologickou zkoušku. Zde Hromádku zaujali pozitivista Friedrich Jodl či novozákoník Rudolf Knopf⁷². Následně se Hromádka přesouvá do Basileje⁷³, kde absolvuje přednášky Paula Wenrle⁷⁴, který patřil v té době ke špičkám kritické teologie.⁷⁵ V té době Hromádka přejímá liberálnější stanovisko v otázce Ježíše a Pavla. Pavel se mu zdál na rozdíl od Ježíše příliš pasivní. Mravní požadavky Ježíše vnímal jako základ

⁶⁶ Josef Lukl Hromádka: *Pravda a život*, s. 77.

⁶⁷ Josef Smolík: *Josef L. Hromádka: Život a dílo*, s. 12.

⁶⁸ Josef Lukl Hromádka: *Pravda a život*, s. 79.

⁶⁹ Josef Lukl Hromádka: *Pravda a život*, s. 79.

⁷⁰ Josef Lukl Hromádka: *Pravda a život*, s. 79-80.

⁷¹ Peter Morée, Jirí Piškula: *"Nejpokrokovější církevní pracovník": protestantské církve a Josef Lukl Hromádka v letech 1945–1969*, s. 45.

⁷² Josef Lukl Hromádka: *Pravda a život*, s. 80.

⁷³ Pavel Filipi, Josef L. Hromádka: *Do nehlubších hlubin: život setkávání teologie*, s. 15.

⁷⁴ Josef Lukl Hromádka: *Pravda a život*, s. 80.

⁷⁵ Pavel Filipi, Josef L. Hromádka: *Do nehlubších hlubin: život setkávání teologie*, s. 15.

sociální etiky.⁷⁶ Hromádku při jeho basilejských studiích zaujal také starozákonní učitel Bernhard Duhmem, který mu vykládal o prorocích a žalmech, a zejména zdůrazňoval, že všechna rozhodnutí a dílo biblických svědků je zásahem vyšší moci shůry do jejich života, což nelze vykládat ani vysvětlit lidskými vědeckými metodami.⁷⁷ Tedy teologii v přímém rozporu s v protestanství populárním liberálním teologickým proudem, který naopak vyzývá ke kritickému přezkoumání tradičních dogmat a dokonce zpochybňuje některé starozákonní události.⁷⁸ K Duhmovi se Hromádka každopádně vrací i v přednáškách po druhé světové válce, kde ho uvádí za součást své vnitřní teologické revize.⁷⁹

V roce 1911 skládá Hromádka ve Vídni zkoušky, aby se následně odebral na univerzitu v Heidelbergu. Později uvede, že se na tuto instituci uchýlil zejména kvůli osobnostem Ernsta Troeltscha, Johanna Weisse a Wilhelma Windelbanda. Troeltsch dle Hromádky nejlépe vystihoval hlavní rysy moderní teologie z počátku 20. století⁸⁰, navíc se zajímal o rozbor vlivu náboženství na kulturní život v mnoha jeho aspektech, od sociálních vztahů přes právo a stát až po rodinu a individuální morálku, což vnímal Hromádka jako moderní a antagonický pohled k tehdejšímu paradigmatu tradičního bohosloví, které se omezovalo na dogmatickou, bohoslužebnou a pastorální teologii. Troeltsch byl také stoupencem demokracie a anglosaského křesťanství pro jeho sociální a misijní snahy.⁸¹ Dle Filipiho se Hromádka později skutečně častokrát k učení Troeltscha vrací.⁸² Hromádka se během studií připravoval na dráhu kazatele, nenapadlo ho, že se mohl později stát akademickým učitelem.⁸³

Své teologické studium zakončuje Josef Hromádka na podzim roku 1911, poté se rozhodne – snad pod vlivem Troeltschova obdivu k anglosaskému křesťanství – ke studiu semináře ve skotském Aberdeenu.⁸⁴ Sám Hromádka přiznává, že ač byl teologem luterským, prostředí presbyterni církve ho přitahovalo.⁸⁵ Zde Hromádka překvapila nízká úroveň vědecké činnosti, naopak daleko více pocítil církev jako takovou, respektive její

⁷⁶ Josef Smolík: *Josef L. Hromádka: Život a dílo*, s. 19.

⁷⁷ Josef Lukl Hromádka: *Pravda a život*, s. 81.

⁷⁸ Helena Pavlincová: *Liberální teologie* In: NEŠPOR, Zdeněk, ed. *Religionistická encyklopedie* [online]. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2020 [cit. 2023-03.-09]. ISBN 978-80-7330-370-9.

⁷⁹ Josef Smolík: *Josef L. Hromádka: Život a dílo*, s. 19.

⁸⁰ Josef Lukl Hromádka: *Pravda a život*, s. 81-82.

⁸¹ Josef Smolík: *Josef L. Hromádka: Život a dílo*, s. 20-21.

⁸² Pavel Filipi, Josef L. Hromádka: *Do nejhlubších hlubin: život setkávání teologie*, s. 15-16.

⁸³ Josef Lukl Hromádka: *Pravda a život*, s. 82-83.

⁸⁴ Peter Morée, Jirí Piškula: *"Nejpokrokovější církevní pracovník": protestantské církve a Josef Lukl Hromádka v letech 1945–1969*, s. 45.

⁸⁵ Josef Lukl Hromádka: *Pravda a život*, s. 83.

užší vztah s jeho nově nabitým teologickým vzděláním.⁸⁶ Z období jeho studia ve Skotsku vzpomínal později Hromádka zejména na dva své tehdejší učitele – církevního historika Jamese Stalkera a systematika Davida S. Cairnse. Hromádka také vzpomíná, že si během této cesty odnesl nejen představu o malichernosti naší střeoevropské lokálnosti ve vztahu k německému nacionálnímu sebevědomí, ale také vnitřní úzkost při pohledu na rozdílné životní podmínky na jedné straně bohatých církevníků a na druhé straně chudých vrstev žijících ve slumech.⁸⁷

2.2.2 Po studiu, období první světové války a vzniku Československa

Roku 1912 je Josef Hromádka ordinován Ondřejem Glajcarem do Vsetína, kde se stává osobním vikářem seniora Gustava Winklera.⁸⁸ Sám Hromádka později vzpomíná, že do této práce se pustil s vnitřním zaujetím, vhod mu při ní dle jeho slov bylo i jeho studium ve skotském Aberdeenu, neboť mu tamní seminář pomohl integrovat výsledky studia na střeoevropských univerzitách.⁸⁹ Hromádka se zde tři a půl roku věnoval kázání, vyučoval děti a konfirmandy a vedl mládež.⁹⁰

Hromádka zpětně přiznává, že přestože si podobně jako ostatní všiml již od balkánské války (1912–1913) zvýšeného napětí na mezinárodní scéně, ani smrt Františka Ferdinanda v létě 1914 nevnímal jako bezprostřední riziko velké války, neboť ta byla na počátku 20. století pro značnou část společnosti něčím nemyslitelným. Evropa se však měsíc po atentátu v Sarajevu ocitá ve válce mocností, a Hromádka vzpomíná, že sympatie mnoha Čechů a zejména českých evangelíků byly – stejně jako jeho – spíše na straně bojující proti Německému císařství a Rakousko-Uhersku, čemuž měla přispět i postava Tomáše G. Masaryka, které si Hromádka velmi vážil.⁹¹ Dnes již s dostatečným dějinným odstupem musíme spolu s J. Rakem konstatovat, že nálada v české společnosti na začátku první světové války nebyla ani zdaleka tak protirakouská. Rozhodujícím faktorem ve změně pohledu byl až smířlivější postoj německých spoluobčanů k válce.⁹²

Ve Vsetíně, kde trávil Hromádka první léta války, se mimo zmíněnou vikářskou činnost věnoval i redigování časopisu *Evangelické Hlasy*. Roku 1916 se přesouvá do

⁸⁶ Josef Smolík: *Josef L. Hromádka: Život a dílo*, s. 21.

⁸⁷ Josef Lukl Hromádka: *Pravda a život*, s. 83-84.

⁸⁸ Josef Smolík: *Josef L. Hromádka: Život a dílo*, s. 25.

⁸⁹ Josef Lukl Hromádka: *Pravda a život – Proč žiji?*, s. 85.

⁹⁰ Pavel Filipi, Josef L. Hromádka: *Do nehlubších hlubin: život setkávání teologie*, s. 16.

⁹¹ *Tamtéž*, s. 86.

⁹² Jirí Rak: *Zachovej nám, Hospodine: Češi v Rakouském císařství 1804-1918*, s. 390-297.

sboru Salvátora v Praze a stává se osobním vikářem superintendenta Ferdinanda Hrejsy.⁹³ Zde i jinde se Hromádka věnoval bohoslužbám, setkával se s mládeží, a o rok později se pak účastnil i biblických hodin.⁹⁴ A byla to právě ona vsetínská zkušenost pozorování soudobého stavu evangelických církví, stejně jako Hromádkova blízkost k reformovaným evangelíkům, která jej vedla k přesvědčení, že evangelickou církev rozdělenou do dvou oktrojovaných církví je třeba sjednotit.⁹⁵ Zpětně k tomuto okamžiku dodává, že (nejen) v něm rostlo přesvědčení, že nesjednocený evangelismus byl vlastně historickým přežitkem, který snižuje jeho vliv na tehdejší společnost.⁹⁶ Za války se tak připojuje k sjednocujícím snahám předních českých protestantů, kterými byl jak Ferdinand Hrejsa, tak i Josef Bohumil Souček, či František Žilka. V tom duchu se nese také referát „*Jednotka českých evangelických církví*“, který přednese Hromádka v květnu 1917 na sjednocovací schůzi.⁹⁷

V březnu roku 1918 je Hromádka povolán do války, konkrétně narukuje jako polní kurát do Bukoviny. Na východní frontě se dostane také do Haliče a východních Uher, kde je až do listopadu toho roku.⁹⁸ Na válečné období vzpomíná na konci šedesátých let jako na čas, kdy se poprvé detailněji dozvěděl o bolševické revoluci. A to paradoxně od ruských zajatců, kteří revolucí z roku 1917 nebyli nakloněni. Informace, kterých se mu dostalo, dle svých slov doplnil o svou literární znalost ruských poměrů v druhé polovině 19. století, a díky tomu mu bylo jasné, že tehdejší ideologicko-mocenské rozdělení v Evropě (tj. západní liberalismus a středoevropská teokracie) není definitivní status quo. Sociální problémy, které v Rusku vedly k bolševizaci, vnímal jako podobné těm, které zažívají společnosti v celé Evropě. Dokonce dodává, že otevřené sociální nůžky a třídní boj pro něj neznamenaají pouze agitační řeči, nýbrž skutečnou společenskou nerovnost, kdy jsou lidé i celé národy vykořisťovány. To, že se ve středoevropském prostoru monarchie neudrží, a dějiny se tedy posouvají, viděl údajně na vlastní oči, když si všímal vnitřního rozkladu rakousko-uherské armády na frontě, jako by se zdálo, že moc

⁹³ Josef Smolík: *Josef L. Hromádka: Život a dílo*, s. 26.

⁹⁴ Pavel Filipi, Josef L. Hromádka: *Do nejhlubších hlubin: život setkávání teologie*, s. 17.

⁹⁵ *Tamtéž*, s. 18.

⁹⁶ Josef Lukl Hromádka: *Pravda a život – Proč Žiji?*, s. 86.

⁹⁷ Josef Smolík: *Josef L. Hromádka: Život a dílo*, s. 26-27.

⁹⁸ Josef Lukl Hromádka: *Pravda a život – Proč Žiji?*, s. 86-87.

se z rukou velitelů vytratila ze dne na den.⁹⁹ Z fronty zamíří do Nového Města nad Metují, kde je rok a půl farářem ve sboru v Šonově.¹⁰⁰

Když pak Československo 28. října 1918 vyhlásilo nezávislost na Rakousku-Uhersku a státní samostatnost, uspíšilo to také intenci evangelíků o sjednocení. Již dva měsíce poté (17.-18. 12.) se koná generální sněm českých evangelíků, kde je protestantské vyznání ještě více pojeno s českou národní identitou, s vlastním příspěvkem – již jako šonovský duchovní – vystoupí také Josef Hromádka.¹⁰¹ Snahy unionistů o spojení měly skutečně národnostní podtón, sjednocení bylo podáváno jako logický dějinný důsledek všem, kteří jsou obeznámeni s dějinami českého národa, jež léta strádal v područí Habsburky preferovaném katolictví, objevily se však i hlasy, které považovaly takové důvody pro změnu církve za povrchní. Navíc je třeba dodat, že snahy o sjednocení pod jednou národní evangelickou církví nakonec paradoxně skončily vznikem minimálně čtyř protestantských církví, jak upozorňuje soudobá historiografie. Přesto nelze zastříit, že se nově vzniklá Českobratrská církev evangelická těšila významného nárůstu věřících.¹⁰²

Poválečné období nebylo pro Hromádka dle jeho slov pouze obdobím radostným z obnovení starého českého státu a osoby Masaryka, která stála v jeho čele. Uvažoval také nad tím, zda bude společnost v Československu dost silná politicky i mravně, aby překonala otřes rozpadu říše, ve které spolu žily mnohdy rozličné národy, které však byly přece jen dlouhou historií na určité úrovni spolu spjaty.¹⁰³

2.2.3 Meziválečné období, vztah ke katolictví, pravoslaví i uvnitř evangelictví

V únoru roku 1920 promuje Hromádka na Univerzitě Karlově s disertační prací, která byla věnována filosofii T. G. Masaryka. Ještě téhož roku pracuje na práci habilitační, která mu zajistila soukromou docenturu, následně pak získal také profesuru na Husově fakultě.¹⁰⁴ V květnu téhož roku tedy již přednáší na téma „*Dva problémy*

⁹⁹ Josef Smolík: *Josef L. Hromádka: Život a dílo*, s. 27.

¹⁰⁰ Peter Morée, Jiří Piškula: *"Nejpokrokovější církevní pracovník": protestantské církve a Josef Lukl Hromádka v letech 1945–1969*, s. 45.

¹⁰¹ Josef Smolík: *Josef L. Hromádka: Život a dílo*, s. 27.

¹⁰² Zdeněk R. Nešpor: *S čím se evangelíci nechlubí: Neprobádané stránky dějiny českých protestantských církví v 19. a na počátku 20. století* In: MAČALA, Pavol, ed., MAREK, Pavel, ed. a HANUŠ, Jiří, ed. *Církev 19. a 20. století ve slovenské a české historiografii*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2010. 647 s. ISBN 978-80-7325-218-2.

¹⁰³ Josef Lukl Hromádka: *Pravda a život – Proč Žiji?*, s. 88.

¹⁰⁴ Josef Smolík: *Josef L. Hromádka: Život a dílo*, s. 35.

systematické teologie“, přestože až do roku 1927 působí pouze jako mimořádný profesor (následně se stává řádným od 1. 1. 1928).¹⁰⁵ Hromádka se na počátku dvacátých let natrvalo usídlil v Praze, kde byl profesorem systematické teologie, a dvanáct let zastával funkci předsedy spolku Akademická Ymka.¹⁰⁶ Dle svých slov Hromádka v druhé polovině dvacátých let nachází porozumění u spolupracovníka Emanuela Rádla¹⁰⁷, s kterým v roce 1927 také spoluzakládá Křesťanskou revue¹⁰⁸, která měla sloužit jako přehled jejich teologických, filosofických i církevních názorů. Ostatně již dva roky před vydáváním Hromádka knihu s titulem *Katolicism a boj o křesťanství*.¹⁰⁹

Stejně jako ten profesní, i osobní život J. L. Hromádky změnila dvacátá léta. V roce 1924 se oženil s Nadějí Luklovou, kvůli které – z úcty k její rodině – začal užívat ke svému příjmení také příjmení Lukl. Otcem Hromádkovy ženy byl výrazný český evangelík doktor Adolf Lukl. O rok později, v roce 1925 se páru narodila dcera Naděje Euniké, za další tři roky pak dcera Alena.¹¹⁰

Snaha uchopit katolicismus, její teologii, tradici a církev, označuje z odstupem času Hromádka za jedno ze tří hlavních okruhů své meziválečné práce. V prvních letech nového československého státu mělo katolictví dle Hromádky stále jakousi pečeť prostředku feudální moci, která po dlouhá staletí stála v cestě české národní svébytnosti, důkazem budiž i stržení sloupu Panny Marie Vítězné na Staroměstském náměstí v listopadu 1918. Nicméně také dodává, že se tím nesnaží devalvovat vše, co se v katolicismu událo za posledních několik staletí, připomíná tak katolické osobnosti, které napomohly minimálně české jazykové emancipaci jako byl Josef Dobrovský, či Bernard Bolzano. Přestože lidé hovořili i o zbavení se vlivu Říma po zbavení se vlivu Vídně, všem odpovědným občanům dle Hromádky bylo jasné, že vulgární národně politické proklamace nestačí k vyřešení vztahu Čechů a katolické církve.¹¹¹ To je jeden z důvodů, proč vzniká v roce 1925 *Katolicism a boj o křesťanství*. V něm se v úvodní části Hromádka podivuje nad prudkostí a rozšířeností výtek, které dostal jako reakce na

¹⁰⁵ Pavel Filipi, Josef L. Hromádka: *Do nejhlubších hlubin: život setkávání teologie*, s. 20.

¹⁰⁶ Peter Morée, Jiří Piškula: *„Nejpokrokovější církevní pracovník“: protestantské církve a Josef Lukl Hromádka v letech 1945–1969*, s. 46.

¹⁰⁷ Emanuel Rádl (1873–1942) byl vysokoškolský pedagog, biolog, filosof, člen ČCE a odpůrce pozitivismu.

¹⁰⁸ Křesťanská revue je významný křesťanský časopis, který funguje až do současnosti. Přestože není církevně vyhrazen, častěji do něj přispívali především evangeličtí křesťané. Mezi známé přispěvatele patřil například Josef Bohumil Souček či Jan Milíč Lochman.

¹⁰⁹ Josef Lukl Hromádka: *Pravda a život – Proč Žiji?*, s. 93.

¹¹⁰ Josef Smolík: *Josef L. Hromádka: Život a dílo*, s. 62.

¹¹¹ Josef Lukl Hromádka: *Pravda a život – Proč Žiji?*, s. 92.

jeho příspěvky do časopisů (zejména do Kostnických Jisker), ve kterých se snažil o pochopení křesťanské zbožnosti ve své úplnosti – obíral se tedy i katolictvím, které sledoval z blízké v jeho jednak formalistické a pompézní, ale i skutečně zbožné a opravdově vroucí poloze.¹¹² Hromádka pokládá protestanství za svou nejvyšší náboženskou hodnotu, nicméně právě proto má dle svých slov potřebnou odvahu učit se i u svého názorového odpůrce a dívat se tak na katolictví svobodně a bez předsudků.¹¹³ Upozorňuje na jistou renesanci katolické církve v Evropě (například německý katolicismus), nelze tak katolicismus odsoudit jako dějinný přežitek, naopak v něm je schopen najít i pozitiva – příkladem uveďme participaci katolické církve na věcech veřejných. Nejen pro tehdejší novoprotestanty, ale i pro Hromádkovi úzké přátele (kromě konvertity E. Rádla) byly tyto názory přes příliš - viděli v nich útok na prvorepublikovou snahu rehabilitovat staletí útlaku po Bílé Hoře. Přesto Hromádkovy úvahy nad idejemi, unionismem či modernismem katolicismu otřásly dle J. Smolíka tehdejším chápáním katolické církve.¹¹⁴

J. L. Hromádka souhlasil se synodním seniorem ČCE Josefem Součkem, že ohrožení církví není toliko v katolickém klerikalismu jako v obecném duchu sekularismu. Souček s Hromádkou i přes značný věkový rozdíl nacházel řadu společných témat, která dávala možnost bližší vzájemné spolupráci. Hromádkovo působení v církvi se tak během dvacátých let značně zintenzivnilo, v roce 1927 byly například schváleny *Zásady českobratrské církve evangelické*, které Hromádka vypracoval. Zároveň byl Hromádka členem odboru pro studium konfesí, či přednášel na synodech. Kladný vztah měl však Hromádka i s ostatními protestantskými církvemi (např. církev metodistická), a jejich členy (např. Jednota Českobratrská).¹¹⁵

Josef Lukl Hromádka se v meziválečném období věnuje také ruskému pravoslaví. Bolševická revoluce nezůstala u Evropanů bez povšimnutí, a jinak tomu nebylo ani v případě Hromádky, který dle Pavla Filipiho pravoslaví nezbožšťoval, ale ani nezatracoval. Důvodů proč se věnovat ruské religiozitě bylo hned několik. Ruskou otázku veřejně otevřel Tomáš G. Masaryk, jehož texty Hromádka dlouhodobě studoval. Praha byla také útočiště emigrujících Rusů, kteří hledali útočiště po opuštění vlasti, a známa mu byla i revoluční ruská literatura. Josef Lukl Hromádka se v meziválečném období věnuje

¹¹² Josef Lukl Hromádka: *Katolicism a boj o křesťanství*, s. 5-10.

¹¹³ *Tamtéž*, s. 16.

¹¹⁴ Josef Smolík: *Josef L. Hromádka: Život a dílo*, s. 72-73.

¹¹⁵ Josef Smolík: *Josef L. Hromádka: Život a dílo*, s. 51-53.

také ruskému pravoslaví. Bolševická revoluce nezůstala u Evropanů bez povšimnutí, a jinak tomu nebylo ani v případě Hromádky, který dle Pavla Filipiho pravoslaví nezbožšťoval, ale ani nezatracoval. Důvodů proč se věnovat ruské religiozitě bylo hned několik. Ruskou otázku veřejně otevíral Tomáš G. Masaryk, jehož texty Hromádka dlouhodobě studoval. Praha byla také baštou emigrujících Rusů, kteří hledali útočiště po opuštění vlasti, a známa Hromádkovi byla i revoluční ruská literatura. V Říjnové revoluci viděl tehdy Hromádka důsledek i pro pravoslavnou církev jako takovou. V *Křesťanské revue* na počátku třicátých let se vyjadřuje k tomuto mocenskému převratu jako k možnému kladnému bodu v náboženských dějinách. Bral ji jako nutný očištný prvek pro budování nových poměrů uvnitř ruského pravoslaví.¹¹⁶ Tuto církev totiž do určité míry chápal jako problematickou zejména jejím napojením na carskou monarchii.¹¹⁷

Ve třicátých letech nejen Evropa sledovala mocenský vzestup nacismu v Německu a fašismu v Itálii. Sám Hromádka v této době ve vztahu ke světovému dění mluví o duchovní malátnosti západní společnosti. Doufal, že se podaří etablovat Sovětský svaz do mezinárodních struktur spolupráce, a v tomto smyslu hovoří o přílišném strachu západních politiků z východního komunismu. Přiznává, že čekal, že Spojené státy, Francie a Británie jsou pevným garantem poválečného míru. Pád československé demokracie na konci třicátých let označil za otřes nejen politický, ale také duchovní, nikdo nevěděl, co bude dál.¹¹⁸

Ve třicátých letech musíme také zmínit Hromádkovy přednesy v Československém rozhlasu, které se týkaly nejrůznějších otázek. Uvedme jeho zamyšlení „*Hus a český člověk*“ (1935), ve kterém se v době 520. výročí upálení zabývá historickou úlohou tohoto slavného kazatele v českých dějinách, jeho vírou i svědomím. Rozhlasové projevy se však častěji týkaly současné situace v Československu i Evropě. Zmíňme například „*Naše národní ideály*“ (1933), „*Český Honza*“ (1939), či „*Naše nerozřešené otázky*“ (1933), kde se zabývá mimo jiné českým vztahem k Němcům i Slovákům, ale i českým veřejným míněním. Proslovy jsou pak v roce 1939 vydány knižně pod názvem *Lidé a programy*.¹¹⁹

¹¹⁶ Pavel Filipi, Josef L. Hromádka: *Do nejhlubších hlubin: život setkávání teologie*, s. 24.

¹¹⁷ Josef Lukl Hromádka: *Pravda a život – Proč Žiji?*, s. 94.

¹¹⁸ *Tamtéž*, s. 96.

¹¹⁹ Josef Lukl Hromádka: *Lidé a programy*, s. 24-72.

Hromádka si za této situace dopisuje s Karlem Barthem¹²⁰, na jehož teologii narazil již počátkem dvacátých let¹²¹, a jehož bohoslovecká témata byla jedním z hlavních předmětů Hromádkova zájmu v meziválečných letech¹²². Na podzim roku 1938 obdrží Hromádka od Bartha dopis, který je následně zveřejněn v tisku, a který vyvolal velký veřejný zájem. Barth zde odsuzuje Hitlerovo a Mussoliniho počínání a burcuje Čechoslováky jakožto dědice Husitů do boje. Za to je na západě opakovaně kritizován, Hromádka v této době vystupuje s podobně povzbuzujícím proslovem v rozhlasu, a to pouhé tři dny před podepsáním Mnichovské dohody.¹²³ I toto jsou důvody, proč se Hromádka, obává nadcházející rok o svou bezpečnost. Nakonec je mu za pomoci Světové rady církví přislíbeno angažmá na univerzitách na několika místech ve Spojených státech. V březnu 1939 je tak s celou svou rodinou pozván do Ženevy, na což potřeboval mimochodem posvěcení od místní úřadovny Gestapa. Dodnes není známo, jak je možné, že jej dostal uděleno. Morée a Piškula se domnívají, že mohlo jít o jakousi schovávavost čerstvých okupantů ke kritikům z církevního prostředí, či se dostal Hromádka k povolení nějakou neoficiální cestou. Tak či onak byl již začátkem dubna Hromádka ve švýcarské Ženevě, odkud se přes Paříž dostal do zmiňovaného New Yorku, kam koncem května 1939 dorazil. Hromádka se zde ukotvuje na Princetonu, až o rok později je pak oficiálně zbaven svých závazků v Praze na základě dekretu protektorátního ministerstva školství.¹²⁴

2.2.4 Hromádkův exilový pobyt ve Spojených státech a druhá světová válka

Od května roku 1939 se Hromádka seznamoval s novým působištěm. Od září téhož roku již přednáší jako hostující lektor na zmíněném Princetonu a New Yorku na Union Theological Seminary. Hromádkovi se dostávalo ve Spojených státech uznání, soudit lze ze svěření katedry apologetiky a křesťanské etiky v Princetonu v létě 1940, v důvodové zprávě k tomuto rozhodnutí je uvedeno, že se jedná o nejvýznačnějšího střeoevropského protestantského myslitele. Na tomto působišti zůstává Hromádka

¹²⁰ Karl Barth (1886–1968) byl švýcarský protestantský teolog. Dle řady autorů je to nevlivnější teolog 20. století, byl osobním přítelem Josefa Lukla Hromádky. Působil na univerzitách v Evropě i USA.

¹²¹ Josef Smolík: *Josef L. Hromádka: Život a dílo*, s. 8

¹²² Josef Lukl Hromádka: *Pravda a život – Proč Žiji?*, s. 90-91.

¹²³ Josef Smolík: *Josef L. Hromádka: Život a dílo*, s. 81.

¹²⁴ Peter Morée, Jiří Piškula: *"Nejpokrokovější církevní pracovník": protestantské církve a Josef Lukl Hromádka v letech 1945–1969*, s. 48-49.

celých sedm let do léta roku 1947.¹²⁵ Nutno dodat, že oba semináře, na kterých se Hromádka usadil patří k nejstarším svého druhu ve Spojených státech. Po přesunu do Princetonu opouští Hromádka Union Theological Seminary.

V zámoří se setkává s vícero bohosloveckými osobnostmi, jmenujme Reinholda Niebuhra. S tím se Hromádka neshodoval dle vlastních slov pravděpodobně kvůli příliš rozdílné christologii, Niebuhrovi v ní vyčítal příliš abstraktní vnímání Ježíše Krista, jeho christologii pak pokládal za spíše uměle vytvořenou. Naopak na Princetonu zaujal Hromádku prezident semináře John A. Mackay, který se věnoval poměrům v Latinské Americe, po čase se z obou stali přátelé. Pozitivně se o Hromádkovi zpětně vyjadřoval i sám Mackay.¹²⁶

Hromádka se ve Spojených státech zajímal také o místní krajanské organizace. Konkrétně se jednalo o Jednotu československý protestantů, Czechoslovak National Council of America, Czechoslovak Press Bureau, ale i Masaryk Institute, Writer's War Board, Central Bureau for Relief of the Evangelical Churches of Europe. V Jednotě se seznámil například s Otakarem Odložilíkem, s kterým redigoval články, které byly publikovány v časopise Husův lid. S Odložilíkem podobně jako s Mayckayem začal Hromádka udržovat přátelské vztahy.¹²⁷ Hned několik Hromádkových a Odložilíkových článků vyšlo po válce ve sborníku *S druhého břehu: Úvahy z amerického exilu 1940 – 1945*.¹²⁸ Zmíňme na tomto místě například úvahu z května 1944 s názvem Autorita Edvarda Beneše, ve které Hromádka nastiňuje Benešův objektivismus, základy Benešovy autority, ale i jeho symbolismus druhého československého prezidenta.¹²⁹ Ještě před nástupem na Princeton (1940) cestoval Hromádka po Spojených státech, aby navštívil československé komunity. V Chicagu se mimo jiné setkal právě také s Edvardem Benešem.¹³⁰

Na Princetonu Hromádka přednášel christologii, sociální důsledky křesťanské etiky, filozofii náboženství, křesťanskou etiku jako takovou, problematiku církve a státu,

¹²⁵ Pavel Filipi, Josef L. Hromádka: *Do nejhlubších hlubin: život setkávání teologie*, s. 34.

¹²⁶ Josef Smolík: *Josef L. Hromádka: Život a dílo*, s. 86-87.

¹²⁷ Peter Morée, Jiří Piškula: *"Nejpokrokovější církevní pracovník": protestantské církve a Josef Lukl Hromádka v letech 1945–1969*, s. 49.

¹²⁸ Josef Smolík: *Josef L. Hromádka: Život a dílo*, s. 91.

¹²⁹ Josef L. Hromádka: *XXI. Autorita Edvarda Beneše* In: HROMÁDKA, Josef Lukl a ODLOŽILÍK, Otakar. *S druhého břehu: Úvahy z amerického exilu 1940-1945*. Vydání I. V Praze: Jan Laichter, 1946. 269, [v] s. Úkoly dneška. Řada IV; sv. 1.

¹³⁰ Peter Morée, Jiří Piškula: *"Nejpokrokovější církevní pracovník": protestantské církve a Josef Lukl Hromádka v letech 1945–1969*, s. 49.

symboliku, věnoval se také nedávným ekumenickým konferencím ve Stockholmu, Lausanne, Edinburghu a Oxfordu.¹³¹ I během války navštívil Hromádka starý kontinent. V létě roku 1943 se vydává na dva měsíce do Velké Británie, kam vyrazil na pozvání Církve skotské, i zde (v Londýně) se setkal s E. Benešem.¹³²

Hromádka vydával během svého pobytu v USA také řadu titulů, či do nich přispíval. Kromě již vzpomínaného časopisu *Husův lid* je třeba zmínit soubor přednášek o soudobé situaci ve světě, který vyšel s titulem *Doom and Resurrection*, ten byl pak vydán i o více jak 16 let později v Berlíně.¹³³ Pokud bychom měli jít postupně, je třeba upozornit, že titul věnovaný Tomáši G. Masarykovi „*Masaryk mezi včerejškem a zítřkem*“ byl vydán již v roce 1940 za finanční pomoci Národní jednoty československých protestantů. O tři roky později pak v New Yorku vydává knihu s titulem *Don Quijote české filozofie*, který se věnuje postavě Emanuela Rádla, který rok předtím zemřel na následky dlouholeté těžké nemoci.¹³⁴

Doba Hromádkova amerického exilu znamenala pro něj samotného také cizelování jeho politicko-ideového světonázoru. Hromádka kritizoval nejen americký izolacionismus, ale stále více kritizoval i samotný koncept liberálního kapitalismu, ke kterému měl své výtky již v předválečném období. Parlamentarismus, soukromé vlastnictví i již zmíněný kapitalismus se dle Hromádky historicky neosvědčili, a evropská poválečná společnost tak musí být připravena na jakousi korekci směrem k sociálně a ekonomicky spravedlivějšímu systému, který ve svém důsledku bude znamenat změny k lepšímu i v poli duchovním.¹³⁵

V květnu 1945 byl Hromádka stále na svém působišti v Princetону, víceméně však pouze dokončoval své povinnosti, nabídky k novým závazkům nepřijímal. Přestože byl v USA kolegy přesvědčován, aby na Princetonu setrval, sám cítil, že je třeba se do Československa vrátit. V letech 1945 a 1946 pak ze svého amerického exilu po dlouhých 6 letech navštěvuje i rodné Československo, kde si – jak později tvrdí – sám potřeboval ověřit a přesvědčit, zda mu bude místní obyvatelstvo důvěřovat. Hromádka si uvědomoval, že bezprostřední válečná zkušenost československé společnosti byla odlišná

¹³¹ Pavel Filipi, Josef L. Hromádka: *Do nejhlubších hlubin: život setkávání teologie*, s. 35.

¹³² *Tamtéž*, s. 39.

¹³³ Josef Smolík: *Josef L. Hromádka: Život a dílo*, s. 88-89.

¹³⁴ Pavel Filipi, Josef L. Hromádka: *Do nejhlubších hlubin: život setkávání teologie*, s. 36.

¹³⁵ Jan Dobeš: *J. L. Hromádka – hlas pravého nebo falešného proroka?* In: MAREK, Pavel, ed. a HANUŠ, Jiří, ed. *Osobnost v církvi a politice: čeští a slovenští křesťané ve 20. století*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2006. 687 s. ISBN 80-7325-097-7.

od jeho, obával se proto rozdílnosti myšlení, které by jeho odloučení mohlo způsobit. Nejen ve vztahu československého lidu k němu samotnému, ale i jeho vlastní schopnosti v celé šíři uchopit realitu válečných let, kterou si Čechoslováci prošli.¹³⁶

2.2.5 Hromádkův návrat do Československa, únor 1948 a Světová rada církví

Hromádka se již během války zamýšlel nad tím, že tento konflikt bude jakýmsi předělem světové společnosti, nelze se tak již vrátit před rok 1938.¹³⁷ Hromádku zarazilo, kolik církevních představitelů se domnívalo, že je toho středoevropská společnost schopna (navázat plně na předválečná léta), po těchto hlubokých změnách bylo dle něj samozřejmostí hledat nový pořádek. Reorganizací myslel Hromádka také náš vztah k Sovětskému svazu, který shledával jako nápravu československých předválečných chyb. Sám uvádí, že poválečné Československo bylo jako i další státy v oblasti střední a východní Evropy poznamenáno silným sovětským vlivem, což někteří lidé nebrali vážně. Dle Hromádky bylo třeba opřít se o mocnost, která by zastoupila západní státy, kteří patronát nad Československem zahodily v roce 1938. Navíc je Hromádka přesvědčen, že se budoucí společnost bude muset vypořádat s řadou zásadních sociálních změn a socialismus bude hrát v těchto změnách výraznou dějinnou roli.¹³⁸

Hromádkův návrat do Československa nebyl jednoduchý ani proto, že o správnosti rozhodnutí vrátit se nebyla přesvědčena ani jeho rodina. Jeho žena Naděje a jeho dcery Naděje Euniké a Alena by raději zůstaly již ve Spojených státech, jak je patrné i z osobních dopisů, které Hromádkovi manželka píše během jeho poválečných cest do Československa. V podobném duchu se vyjádří i v dopise svému otci Adolfovi Luklovi. I samotný Jan Masaryk vidí smysl Hromádky pro Československo spíše z amerického exilu, jak v Praze. Všechny snahy přesvědčit Hromádku k tomu, aby zůstal v USA, se však ukáží jako marné, sama Naděje mluví směrem ke svému otci o manželovi jako o Slovanovi, který nyní sází na sovětské Rusko.¹³⁹

V létě 1945 oznamuje československé vládě Husova československá evangelická fakulta bohoslovecká návrat Josefa Lukla Hromádky. Ten již v této době na zmíněné

¹³⁶ Josef Lukl Hromádka: *Pravda a život – Proč Žiji?*, s. 105-106.

¹³⁷ Pavel Filipi, Josef L. Hromádka: *Do nejhlubších hlubin: život setkávání teologie*, s. 38.

¹³⁸ Josef Lukl Hromádka: *Pravda a život – Proč Žiji?*, s. 107.

¹³⁹ Peter Morée, Jiří Piškula: *"Nejpokrokovější církevní pracovník": protestantské církve a Josef Lukl Hromádka v letech 1945–1969*, s. 52-53.

instituci vykoná první poválečnou přednášku. Ministerstvo tak na základě žádosti fakulty začne vyplácet Hromádkovi profesorský plat. Hromádka během dvou návštěv ČSR v letech 1945 a 1946 mnohokrát veřejně vystupuje, přednáší, káže a účastní se rozhlasového vysílání.¹⁴⁰ Během první návštěvy v roce 1945 zmiňme přednášku pronesenou Hromádkou v Husově domě s názvem *Poslání Československa v dnešní Evropě*.¹⁴¹ V této přednášce vyjadřuje přesvědčení, že Československo je ostrovem klidu a pokroku uprostřed evropského prostoru. Za historický fakt považuje cestu nejen ČSR (ale i celé Evropy) k socializaci. Nutno dodat, že Hromádka na jedné straně kritizuje socialismus pro jeho ateismus, nicméně oceňuje výroky předních představitelů KSČ – Zdeňka Nejedlého či Rudolfa Slánského. Socialismus je třeba dle Hromádky budovat v naprosté tvůrčí, duchovní, filosofické i vědecké svobodě. Zabývá se také otázkou západu a východu, kde přesně by měla najít Československo své ukotvení.¹⁴²

Během své druhé návštěvy v Československu v roce 1946 hovoří Hromádka na podobné téma – křesťanství a komunismus, a to v Hradci Králové na konferenci *Evangelické dílo*, takřka jistě se jednalo o reakci na nedávno proběhnuvší československé volby. V těch vyhrála v Čechách a na Moravě se ziskem více jak 43 % Komunistická strana Československa v čele s Klementem Gottwaldem. I na Slovensku získala strana téměř každý třetí odevzdaný hlas. Komunisté se sociálními demokraty tak získali většinu z 300 mandátů v Národním shromáždění a K. Gottwald se tak stal novým předsedou vlády. Takový vývoj událostí silně rezonoval v tradičně liberálně laděném protestanském prostředí a vyvolával obavy.¹⁴³ Ve zmíněných přednáškách, které ještě onen a následující rok vyjdou v knižním vydání, s názvem *Svět v přerodu a Komunismus a křesťanství* popisuje Hromádka svůj pohled na aktuální situaci v poválečném světě, Evropě i Československu.

Obecně můžeme prozatím (více v podkapitole *Vztah komunismu a křesťanství v Hromádkově pojetí*) konstatovat, že v první části těchto přednášek hovoří Hromádka především o změnách tehdejšího světa, zmiňuje nevypočitatelnost Číny jako budoucího světového hráče, změny se však dle něj týkají také Evropy, Jižní Ameriky i Afriky – celý svět se mění. Zmiňuje i poválečné přesuny Němců, kteří byli po takovou dobu součástí československého prostoru, ale i nechuť Američanů k jednání se SSSR, ta konkrétně

¹⁴⁰ Pavel Filipi, Josef L. Hromádka: *Do nejhlubších hlubin: život setkávání teologie*, s. 41.

¹⁴¹ Josef Lukl Hromádka: *O nové Československo*, s. 93.

¹⁴² *Tamtéž*, s. 5–33.

¹⁴³ Josef Smolík: *Josef L. Hromádka: Život a dílo*, s. 88–89.

Hromádka velmi děsí. Následně se vyjádří ve smyslu, že lidé žijí v revoluci, tedy v době poválečné, kdy je řád do určité míry ohebný (snadněji tak lze dospět ke změnám), a to i v Československu. Kromě jiného vysloví sympatie ke znárodnění, ale tvrdí, že je v budoucnu potřeba dokázat lidem na Západě, že je socializace možná i bez politické nesvobody. V druhé části, která se věnuje vztahu křesťanství a komunismu, vyslovuje Hromádka například takový názor, že komunismus jako takový je manifestací nezadržitelného dějinného proudu, kdo se mu postaví do cesty, bude smeten. Řeší zde filosofický podklad pro komunismus samotný, vyrovnává se s komunistickým ateismem (který vnímá jako spíše dočasnou patologickou součást komunistických idejí – takový historicko-psychologický blud) a předpovídá další cestu SSSR.¹⁴⁴

Začátek studené války, tak jak ji dnes chápeme, zastihl Hromádka ještě v americkém exilu. Sám Hromádka se vyjadřuje v osobní korespondenci s tchánem Adolfem Luklem, že považuje jako svůj úkol přesvědčovat Američany, že protisovětská nálada není na místě. To označuje jednak za důvod, proč nemůže v USA setrvat, zároveň však i za důvod, proč ve Spojených státech setrvává do konce svých pracovních povinností. Mohl by odejít ihned, ovšem měl pocit, že se musí pokusit vysvětlit pozitivní úlohu SSSR v současném světě. Sám přiznává, že se s porozuměním příliš nesešel.¹⁴⁵

V létě roku 1947 se Hromádka i se svou rodinou definitivně vrací do Československa. Po válce se do prezidentské funkce vrací také Edvard Beneš, celá politická situace v tehdejší republice byla oproti předválečnému období směřována více vlevo. Již jsme zmínili volby z roku 1946, kdy ústavní většinu získali komunisti v čele s Klementem Gottwaldem za pomoci sociálních demokratů v čele se Zdeňkem Fierlingerem. Již jsme zmínili touhu některých vrátit se politicky i sociálně před roku 1938, s těmito názory se Hromádka mohl setkat jak v církevních kruzích, tak v Akademické Ymce. Toho názoru však profesor J. L. Hromádka nebyl, proto byl také některými, kteří znali jeho názory před válkou, vnímán jako zrádce vlastního předválečného přesvědčení.¹⁴⁶

¹⁴⁴ Josef Lukl Hromádka: *Komunismus a křesťanství: O nápravu věcí lidských*, s. 4-6, 9-10, 14-15, 26-44.

¹⁴⁵ Peter Morée, Jiří Piškula: *"Nejpokrokovější církevní pracovník": protestantské církve a Josef Lukl Hromádka v letech 1945–1969*, s. 84-85.

¹⁴⁶ Josef Smolík: *Josef L. Hromádka: Život a dílo*, s. 103-104.

Hromádka si byl dle svých slov vědom, že změna československé orientace nebude snadná (ať už kvůli rozdílu vývoje kultur před rokem 1938, ale také kvůli rozdílnosti víry – zmiňuje ruské pravoslaví, kterému se již delší dobu se zájmem věnoval), nicméně je potřeba toto kladně přijmout a vnímat to jako jakýsi důsledek převratu evropských dějin. S kritikou z řad evangelické obce se vyrovnal poměrně pružně tvrzením, že protestanství nyní degraduje, oddaluje se od své role v politice a společnosti, neboť evangelík již nestojí v popředí politického pokroku, to je také důvod, proč tolik žárlí po roce 1945 na budovatele socialistické vize. Dodává, že i ateismus, který sebou socialistické hnutí nese, je něčím, co nechť evangelíků ještě zesilovalo.¹⁴⁷

Pár týdnů po návratu do vlasti se Hromádkovi splní jeho dlouholeté přání navštívit Sovětský svaz. Touhu navštívit východní mocnost má již od dvacátých let, neboť cítí, že její návštěva by mu mohla dodat novou energii.¹⁴⁸ O návštěvu SSSR se pokoušel již v letech 1945 a 1946, podařilo se to ovšem až v momentě, kdy byl Hromádka zařazen do oficiální československé delegace k oslavám 30. výročí Velké říjnové socialistické revoluce v Moskvě.¹⁴⁹ Své dojmy popsal Hromádka v rozhovoru pro *Kostnické jiskry* (32/1947, č. 39). Nejprve zdůvodňuje jeho dlouholetý zájem na cestě do této země, na dotaz pak odpovídá, že zážitek to pro něho byl velmi silný. Viděl velké úsilí sovětského lidu na zaházení otisků války, které se stále podepisovaly na tváři řady evropských měst. Ocenil jednodušnost sovětské společnosti, kvitoval na pohled absentující sociální rozdíly mezi lidmi, a zdůraznil, že rozdíl mezi tehdejším Sovětským svazem a ruskou společností před třiceti lety je markantní. Chválí také pozici ruské inteligence ve veřejném životě, akcent na práci a oproti západu zdravý pohlavní život mládeže. Přestože je nadšen i z návštěvy tehdejšího patriarchy Alexeje, není úplně přesvědčen, zda role pravoslavné církev bude dostatečně silná, aby pronikla k sovětskému člověku.¹⁵⁰

Josef Lukl Hromádka se zpětně k únoru roku 1948, kdy došlo v Československu ke komunistickému převratu, vyjadřuje tak, že pro porozumění této historické události je třeba zevrubného porozumění dějinných událostí posledních padesáti let, je to začátek nové cesty, po které se musí Československo vydat. Hromádka si uvědomoval, že Československo je západně orientovaný národ, nicméně zdůrazňuje blízkost k ruskému

¹⁴⁷ Josef Lukl Hromádka: *Pravda a život – Proč Žiji?*, s. 107-108.

¹⁴⁸ Peter Morée, Jiří Piškula: *"Nejpokrokovější církevní pracovník": protestantské církve a Josef Lukl Hromádka v letech 1945–1969*, s. 58.

¹⁴⁹ Pavel Filipi, Josef L. Hromádka: *Do nejhlubších hlubin: život setkávání teologie*, s. 46.

¹⁵⁰ *Tamtéž*, s. 212-214.

národu jazykem a porozuměním jeho duchovní minulosti. Zastával tedy názor E. Beneše, jež viděl roli Československa jako prostředníka, který chápe základy západní demokracie, ale také sociální a socialistickou tradici východu.¹⁵¹

Události z únorové Prahy 1948 zastihly Hromádku v Maďarsku. Komunisté postupně od této chvíle získávali ve státě mocenský monopol, a hodlali spustit masivní přestavbu státního aparátu na socialistický stát v duchu sovětského Stalinova režimu.¹⁵² Hromádka poprvé reaguje na komunistický převrat podpisem pod protest Svazu evangelických církví, který se přihlašoval k reakci arcibiskupa Josefa Berana¹⁵³, který kritizoval puč jako odporující právu. Vzhledem k tomu, že se Hromádka vrací do Prahy až ve večerních hodinách 23. února, či snad další den ráno, a okolnosti ke vzniku protestu nejsou dodnes úplně jasné, nelze si tak vysvětlit motivaci Hromádkova podpisu. Zpětně se buď k podpisu vůbec nevyjadřuje, nebo jej popírá. To Morée a Piškula přičítají tomu, že později se k podpisu přihlásit nebylo již kvůli represivní politice strany ani možné.¹⁵⁴

V článku nazvaném *Po únorové krizi*, který byl vydán bezprostředně po těchto událostech v polovině března 1948 v *Křesťanské revue* píše Hromádka o převratu jako o něčem, co se v dějinách nestalo více jak 150 let, spojuje ho totiž pro společnou sociální povahu s revolučním rokem 1848, ani ten však neznamenal ve svém důsledku dle něj trvalou společenskou změnu jako právě rok 1948. Hromádka v článku nejen vyjadřuje jakousi neději směrem k nadcházejícím dnům, zároveň upozorňuje, že dějiny jdou pouze vpřed a před Mnichov se zkrátka dostat nemůžeme, ale také se obrací ke komunistům samotným. Upozorňuje tak například na velikost odpovědnosti, kterou si revolucionáři aktem přisvojili, a upozorňuje, že je třeba mít vždy na paměti spravedlivost a mravně důstojné podmínky pro člověka samotného.¹⁵⁵ Josef Smolík si všímá, že momentů, kdy hovoří Hromádka o nezastavitelnosti dějin, je vícero. Mimo jiné dodává, že Hromádka byl již na začátku února (před pučem) vystaven názorům marxistických ideologů na FF UK, kteří dokonce zpochybňovali místo křesťanů ve společnosti obecně.¹⁵⁶ Přitom strach

¹⁵¹ Josef Lukl Hromádka: *Pravda a život – Proč Žiji?*, s. 108.

¹⁵² Pavel Filipi, Josef L. Hromádka: *Do nejhlubších hlubin: život setkávání teologie*, s. 46.

¹⁵³ Josef Beran byl 33. arcibiskup pražský, katolický duchovní, teolog i primas český v letech 1946–1969. Po únorovém převratu exkomunikoval například kněze J. Plojhara i další za jejich spolupráci s komunistickou vládou, exkomunikaci i přes nátlak nikdy neodvolal. Byl internován i sledován Státní bezpečností.

¹⁵⁴ Peter Morée, Jiří Piškula: *"Nejpokrokovější církevní pracovník": protestantské církve a Josef Lukl Hromádka v letech 1945–1969*, s. 83-84.

¹⁵⁵ *Po únorové krizi*, *Křesťanská revue* 15, 1948, s. 68–72.

¹⁵⁶ Josef Smolík: *Josef L. Hromádka: Život a dílo*, s. 105-106.

některých křesťanů z existenčních obav církve po únoru zpětně Hromádka hodnotí jako mdlý fatalismus. Obavy z toho, že v budoucnu nebude církevní život pouze pod vedením Ježíše Krista, jakkoli se později ukázali jako opodstatněné, Hromádka deklasuje na pocit malosti, osudovosti a bezradnosti.¹⁵⁷ Zpětně se Hromádka k této dějinné etapě vrací a upozorňuje na to, že v předúnorové době byla mezi křesťany a komunisty vzájemná nedůvěra, jedna skupina se bála druhé. Nicméně už v té době cítil, že je tu určitá část upřímných komunistů, kteří se snažili dostat křesťany na svou stranu, což vítal.¹⁵⁸

Jak uvádí Filipi, Hromádku velmi znepokojovala představa, že se z církve stane jen skupinka nespokojenců, tvrdil, že je potřeba kladně přijmout to, co přišlo a muselo přijít. Motivací pro to měl několik, nejvíce ho však snad strašila představa, že by při budování nových pořádků neměli křesťané svoje slovo. Každá společnost – i ta socialistická – potřebuje služby evangelia.¹⁵⁹ Hromádka musel důležitost křesťanské perspektivy v socialistické diskuzi před komunisty obhajovat, evangelíkům zase musel argumentovat a vysvětlovat svůj postoj k socialismu. K tomu mu v budoucích letech pomůže větší příklon ke studiu Starého zákona, proroků, podporu však hledá také v české reformační historii.¹⁶⁰

Místo církve v novém režimu lze dle Hromádky vnímat jako pozici kritického člena, který je však této společnosti loajální, toto názorové východisko zastával do konce života. Na jedné straně ani po únorových událostech neutuchal jeho hlas volající po dodržování základních lidských práv a po svobodě, uvědomuje si také, že komunistický režim může vést k policejnímu státu a totalitě. Na straně druhé však věřil v jiný výsledek, veřejně se tak k režimu hlásí, nejprve je jmenován jako jeden ze členů Ústředního akčního výboru Národní fronty, následně je v květnu 1948 zveřejněna část jeho statě k nadcházejícím volbám v Rudém právu. Nutno zde však poznamenat, že vzhledem k tomu, že nebyl článek uveřejněn celý, nemůžeme říct, zda byl ráz celého textu takto prorežimní, nebo se jednalo o záměr redakce Rudého práva. Přes toto veřejné vyslovení nacházel Hromádka poměrně obtížně své místo v novém společenském uspořádání, přestože se s režimem shodoval na sociálních tématech.¹⁶¹

¹⁵⁷ Josef Lukl Hromádka: *Pravda a život – Proč Žiji?*, s. 108.

¹⁵⁸ *Tamtéž*, s. 110-111.

¹⁵⁹ Pavel Filipi, Josef L. Hromádka: *Do nejhlubších hlubin: život setkávání teologie*, s. 47.

¹⁶⁰ Josef Smolík: *Josef L. Hromádka: Život a dílo*, s. 107.

¹⁶¹ Peter Morée, Jiří Piškula: *"Nejpokrokovější církevní pracovník": protestantské církve a Josef Lukl Hromádka v letech 1945–1969*, s. 85-86.

Když bylo v srpnu roku 1948 zahájeno první valné shromáždění Světové rady církví v Amsterdamu, vystoupil zde i Josef L. Hromádka.¹⁶² Hromádka přednesl referát „*Církev a dnešní mezinárodní situace*“, kde upozorňuje na konec západní převahy na mezinárodní scéně. To dle Hromádky neznamena, že by snad říkal, že západ jako takový spěje k záhubě, nicméně je přesvědčen, že světová převaha končí, a z mravního, filozofického a duchovního vůdcovství již nemá co nabídnout. Zmiňuje otázku Německa, mluví o vzhlížení států k „sovětské pochodni“, či ztrátě prestiže buržoazie. Zároveň je přesvědčen, že to je právě církev, která by měla jít za hranice současných národnostních a politických příkopů, které před sebou západ a východ vykopávají.¹⁶³ Přímou před Hromádkou samotným promluvil delegát z USA John F. Dulles, jehož proslov působil až antagonicky k Hromádkově vystoupení. Oba se přeli také o to, kde bude pozice nově vznikuvší ekumenické organizace. Zatímco Dulles a mnozí jiní viděl možnosti fungování pouze na půdě svobodné západní společnosti, zejména Hromádka upozorňoval, že pokud by k tomu došlo, zavře to dveře rozhovorům s východem. Nakonec převládl názor, který prosazoval i Hromádka.

Zmíňme v tomto kontextu také Hromádkovu stat' s názvem „*Naše odpovědnost v poválečném světě*“, která vyšla v češtině až o dvacet let později.¹⁶⁴ V té píše Hromádka opětovně o svém přesvědčení, že nelze navázat na předválečnou dobu. Upozorňuje na unavenost evropských států zkamenělou tradicí a diplomatickou rutinou, proti tomu dáva relativně mladé státy USA a SSSR. Upozorňuje na jejich vzájemnou podobnost, zároveň zdůrazňuje i to, že místo toho, aby tyto dvě mocnosti spolupracovaly, spíše vzájemně stojí proti sobě. Hodnotí problémy západu i východu, chválí, jak se mění SSSR, co se vzdělanosti týče, jak překonává kulturní propast proti západu, a zdůrazňuje, že povaha sovětského režimu nemůže být pochopena zvenku.¹⁶⁵

Hromádka byl zvolen ještě v Amsterdamu do ústředního výboru Světové rady církví, na druhém valném shromáždění v Princetonu je pak dokonce zvolen do výkonného výboru, ve kterém zůstane až do roku 1968.¹⁶⁶ Hromádkovo zvolení znamenalo upevnění jeho pozici v československé, evropské i světové ekumenické scéně.¹⁶⁷

¹⁶² Josef Smolík: *Josef L. Hromádka: Život a dílo*, s. 108.

¹⁶³ *Církev a dnešní mezinárodní situace*, *Křesťanská revue* 15, 1948, s. 232-239.

¹⁶⁴ Pavel Filipi, Josef L. Hromádka: *Do nehlubších hlubin: život setkávání teologie*, s. 52-53.

¹⁶⁵ Josef Lukl Hromádka: *Pravda a život – Naše odpovědnost v poválečném světě*, s. 59-74.

¹⁶⁶ Pavel Filipi, Josef L. Hromádka: *Do nehlubších hlubin: život setkávání teologie*, s. 53.

¹⁶⁷ Peter Morée, Jiří Piškula: *"Nejpokrokovější církevní pracovník": protestantské církve a Josef Lukl Hromádka v letech 1945–1969*, s. 88.

Situace v Československu již před valným shromážděním SRC nese totalitní obrysy směrem k fungování církve. Jsou vymáhány sliby věrnosti Národním výborům, tlak na vstup duchovních do Revolučního odborového hnutí, ale také například zavírání baptistických modliteben na Slovensku. Na počátku si však socialistický režim musel ujasnit, přes jaký orgán bude řídit církevní politiku. Na jedné straně totiž v prvních měsících po převratu se o slovo dere Ústřední akční výbor Národní fronty, nicméně církevní agenda je stále tradičně v gesci ministerstva školství. Nakonec vzniká v červnu 1948 církevní komise ÚV KSČ, která má být jakousi hlavní autoritou v církevních otázkách, přestože se nejednotný postup v některých oblastech bude nadále objevovat.¹⁶⁸ Za této situaci musel Hromádka vysvětlovat svou pozici i doma, v říjnu téhož roku se účastní konference Evangelického díla v Čáslavi, kde přednáší o *Reformační církvi v proudech dneška*. Josef Smolík tuto přednášku označuje za jakousi teologickou analýzu o situaci církve, ta dle něho také byla populární u mladé generace, protože reflektuje sociální a ekonomické změny ve společnosti, zároveň však byla podrobena ostrou kritikou.¹⁶⁹

Hromádkova pozice nebyla jednoduchá ani uvnitř v Českobratrské církvi evangelické, mnoho členů vyjadřovalo pochybnosti nad jeho postojem. Toho si všímala jak samotná Světová rada církví, tak i místní orgány. Lidé posílali Hromádkovi četné dopisy, jak anonymní, tak s podpisem, ve kterých se stavěli kriticky k jeho názorům. Lidé vyčítali Hromádkovi jeho ignorování nastupujícího represivního režimu a úzkoprse zdůrazňování sociální nespravedlnosti. Zdá se, že Hromádka nebyl vůči těmto dopisům inertní, svědčí o tom fakt, že některé z těchto mnohdy vulgárních i výhružných dopisů byly stále v jeho pozůstalosti.¹⁷⁰

2.2.6 50. a 60. léta 20. století, Křesťanská mírová konference

Začátkem padesátých let byl celý svět poznamenán konfliktem v Koreji, když na konci června 1950 překročila vojska KLDŘ za podpory Čínské lidové republiky a Sovětského svazu 38. rovnoběžku směrem na jih. Tato válka se dotkla i světové křesťanské obce, konkrétně Světová rada církví, kde byl toho času Hromádka stále členem Ústředního výboru, se vyjadřuje v souladu s americkým postojem. Na to

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 70-71.

¹⁶⁹ Josef Smolík: *Josef L. Hromádka: Život a dílo*, s. 110-111.

¹⁷⁰ Peter Morée, Jiří Piškula: *"Nejpokrokovější církevní pracovník": protestantské církve a Josef Lukl Hromádka v letech 1945–1969*, s. 92-93.

Hromádka reaguje nesouhlasně otevřeným dopisem, který je později uveřejněn v *Křesťanské revue*, adresovaný generálnímu tajemníkovi SRC.¹⁷¹ V dopise, který je podepsán také tehdejším synodním seniorem ČCE ThDr. Viktorem Hájkem, sepsaném na konci listopadu 1950, byla vyjádřena obava, že se ze Světové rady církví stává nástroj politické moci. Dopis obsahuje zmínku o tom, že je o to více třeba v těchto časech dbát na správnost každého vysloveného slova, aby se tím neeskalovala situace ve světě. SRC je podle dle Hromádky a Hájka v postoji k „policejní akci“ v Koreji jednostranná, obavou pisatelů je tak budoucnost Světové rady církví, pokud se bude dívat na věci pouze z jedné perspektivy.¹⁷² Hromádka v tomto smyslu správně předpovídal, že vyjádření Ústředního výboru SRC může otrástit důvěrou v jeho nestrannost po celém asijském kontinentě. To se do určité míry projevilo na počátku roku 1951, kdy čínské členské církve zastávají spolupráci se SRC a vysocí čínští představitelé uvnitř organizace rezignují, či se odmítnou dostavit na další zasedání.¹⁷³

I v Československu měl se SRC problém socialistický režim. Počátkem tohoto negativního postoje u nás můžeme spatřit u bývalých duchovních CČS¹⁷⁴. Ti v některých případech (např. František Hub) přešli do KSČ, logicky tak měli problém s organizací fungující mimo kontrolu režimu, antipatie však mohla také pramenit ze zkušenosti CČS s SRC, která vstup této církve odložila.¹⁷⁵ Světová rada církví měla u komunistů problém již kritikou násilného poválečného odsunu Němců. Například ministr Alexej Čepička ji označuje za jakýsi duplikát Vatikánu. Potvrzením této nedůvěřivosti bylo pak ono torontské prohlášení výkonného výboru, ke kterému se Hájek a Hromádka vyjadřovali v dopise generálnímu tajemníkovi. Na nějakou dobu se tak českoslovenští protestanté zdržují aktivit v této organizaci. Hromádka v této době vydává prorežimní prohlášení o agresí USA a kolonialismu v Koreji, světovou společnost je tak vnímán jako teolog pod silným marxistickým vlivem. Když je na podzim roku 1950 požádán o pomoc s přípravami dalšího valného shromáždění v Evastonu, na základě rozhodnutí církevní komise ÚV KSČ odmítne.¹⁷⁶

¹⁷¹ Pavel Filipi, Josef L. Hromádka: *Do nejhlubších hlubin: život setkávání teologie*, s. 53.

¹⁷² *Dopis generálnímu tajemníkovi Světové rady církví, Křesťanská revue* 17, 1950, s. 296-299.

¹⁷³ Pavel Filipi, Josef L. Hromádka: *Do nejhlubších hlubin: život setkávání teologie*, s. 53.

¹⁷⁴ CČS neboli Církev Československá existovala od roku 1920, od roku 1971 se jmenuje Církev československá husitská

¹⁷⁵ Peter Morée, Jiří Piškula: *"Nejpokrokovější církevní pracovník": protestantské církve a Josef Lukl Hromádka v letech 1945–1969*, s. 122.

¹⁷⁶ Tamtéž, s. 123-125.

Tato Hromádkaova pozice mu nicméně otevřela dveře do další východoevropských socialistických zemí. Za zmínku stojí například Maďarsko, kde je Hromádkovi v roce 1953 udělen čestný doktorát na reformované akademii v Debrecíně. Ten mu udělila také bohoslovecká akademie ve Varšavě rok předtím. Úspěch měl Josef L. Hromádka také ve Východním Německu, které od roku 1951 navštěvoval takřka každoročně. Zde jeho role není pouze akademická, setkává se i s lidmi veřejného života. Již v této době můžeme dle Josefa Smolíka pozorovat v Hromádkových proslovech jakýsi půdorys, na který bude následně vystavovat Křesťanskou mírovou konferenci.¹⁷⁷

Na počátku padesátých let byla v československé zahraniční církevní politice patrná změna ve směru dovnitř socialistického bloku, zmiňme například fakt, že studenti Husovy fakulty jsou stahováni směrem zpět do Československa, další zahraniční stipendijní pobyty pak již budou pouze v socialistickém bloku (především v Maďarsku a NDR).¹⁷⁸ Zlom v církevní politice i pro samotného Hromádku nastal v roce 1953. V důsledku mezinárodních okolností (zejména smrti J. Stalina), ale i vnitrostátních finančních problémů, dochází v čele ÚV KSČ k personální obměně těch, kteří mají na starosti právě církevní politiku. To ve svém důsledku mění postoj režimu k ekumenickým organizacím, konkrétně k Světové radě církví a k druhému valnému shromáždění, které se má konat o rok později.¹⁷⁹

Přestože nebyla v těchto letech pro Hromádku příznivá situace ve světovém ekumenismu, je zvolen v Princetonu na jednání Presbyterní aliance jedním z místopředsedů, a na již zmíněném druhém valném shromáždění v Evanstonu do Exekuty Světové rady církví.¹⁸⁰ Setkání se konalo 15. – 31. 8. 1954 v již zmíněném nevelkém městě Evanston poblíž Chicaga v USA a bylo vedeno ve značně antikomunistickém duchu. Jednalo se o období uprostřed studené války, kdy byla americká společnost vystavena například i myšlenkám senátora Josepha McCarthyho, který byl hlavní tváří protikomunistických nálad ve Spojených státech.¹⁸¹ Nové vedení církevně-politických otázek v ČSR bylo přesvědčeno, že je třeba posílit Hromádkovy styky se světovou protestantskou obcí, to tak konkrétně dokresluje obecnou snahu zavést po letech izolace období částečné komunikace, tento přístup se pak stává oficiální

¹⁷⁷ Josef Smolík: *Josef L. Hromádka: Život a dílo*, s. 114-115.

¹⁷⁸ Peter Morée, Jiří Piškula: *"Nejpokrokovější církevní pracovník": protestantské církve a Josef Lukl Hromádka v letech 1945–1969*, s. 127.

¹⁷⁹ *Tamtéž*, s. 137, 141.

¹⁸⁰ Josef Smolík: *Josef L. Hromádka: Život a dílo*, s. 127.

¹⁸¹ Pavel Filipi, Josef L. Hromádka: *Do nehlubších hlubin: život setkávání teologie*, s. 54.

politikou KSČ. Režim tak nezanedbal ani přípravu půdy před samotným valným shromážděním, již v prosinci 1953 je vyslán Hromádka do Maďarska za generálním tajemníkem SRC Willemem A. Visser't Hooftem a biskupem z Chichestru Georgem K. A. Bellem, kteří byli následně také pozváni do Prahy. Snahou bylo tehdy především zabránit proamerickému duchu konference, komunisté tak chtěli být i u její přípravy. Zároveň režim před samotným shromážděním vehementně usiloval o vyvracení názorů, že by snad byla na východní straně Železné opony omezena náboženská svoboda.¹⁸² Přesto byli delegáti z Československa a Maďarska podrobeni útokům od některých delegátů ze západu. I tak se však dokázali obě strany na některých stanoviscích dohodnout, příkladem budiž zákaz atomových zbraní či rasová otázka. Pro Hromádku, který byl mimo jiné označován i za sovětského agenta, byla tato letní konference úspěšná také z již zmíněného zvolení do řídicího orgánu SRC.¹⁸³ Po návratu do Československa se Hromádka účastnil několika přednášek, kde spolu s dalšími delegáty vysvětloval a komentoval přijaté rezoluce a stanoviska.¹⁸⁴ Setkání Světové rady v Evastonu napomohlo také k založení Ekumenické rady církví v Československu, iniciativním hlasem zde byl nejspíš právě J. L. Hromádka. Podoba rady byla projednávána první pololetí roku 1955, čehož se účastnily i státní orgány, v červnu téhož roku je tak Ekumenická rada církví ČSR založena. Signatářskými církvemi budiž Českobratrská církev evangelická, Reformovaná křesťanská církev na Slovensku a Slovenská evangelická církev v ČSR. Ustavující schůze se pro účast na zasedání Světové rady míru v Helsinkách Hromádka neúčastnil, na přípravách se však vydatně podílel.¹⁸⁵

Ostatně zahraničních cest měl v polovině padesátých let Hromádka vícero, již po zasedání v Evastonu se odebral do Austrálie a na Nový Zéland, kde byl podroben antikomunistickým protestům proti svojí osobě, o dva roky (1956) později je proti Hromádkovi dokonce pořádána protestní manifestace v kostele Hobart. Hromádka nicméně cestoval i do Asie, konkrétněji do Číny, kde se setkává s čínskými křesťany a hovoří s nimi o SRC, či káže. Navštíví také kanadské Toronto, ve kterém přednáší *Theology Between Yesterday and Tomorrow*, kde se snaží apelovat na západní

¹⁸² Peter Morée, Jiří Piškula: *"Nejpokrokovější církevní pracovník": protestantské církve a Josef Lukl Hromádka v letech 1945–1969*, s. 142-143.

¹⁸³ Josef Smolík: *Josef L. Hromádka: Život a dílo*, s. 127-128.

¹⁸⁴ Peter Morée, Jiří Piškula: *"Nejpokrokovější církevní pracovník": protestantské církve a Josef Lukl Hromádka v letech 1945–1969*, s. 147.

¹⁸⁵ Peter Morée, Jiří Piškula: *"Nejpokrokovější církevní pracovník": protestantské církve a Josef Lukl Hromádka v letech 1945–1969*, s. 154-155.

křesťanstvo, že se světové dějiny mění, na scénu se dostává Sovětský svaz a země tzv. třetího světa. Když na konci roku 1956 dojde k maďarskému povstání, vyjadřuje Hromádka názor, že ono samotné je odporem k revolučnímu vývoji a bylo pouze reakcí, nikoli pravým progresivismem. To vyvolalo na mezinárodní scéně odpor a Hromádka se dostal do názorové izolace. V roce 1958 přejímá Hromádka Leninovu cenu a v témže roce je založena organizace, která je s Hromádkovým jménem spojena dodnes asi nejvíc ze všech – Křesťanská mírová konference.¹⁸⁶

Oficiální církevní politika Československa minimálně na počátku padesátých rozhodně nepřála myšlence světového ekumenismu. Nicméně i v tomto čase se zde objevují platformy, na kterých probíhá oboustranný dialog přes železnou oponu. Zmínit je třeba Luhačovickou konferenci z léta 1950, té se zúčastnili jak zahraniční hosté, tak mimo jiné i Josef L. Hromádka. Už zde byla patrný záměr vytvořit konferenci křesťanských církví a to dokonce na pravidelné bázi, k čemuž nakonec v tomto případě nedošlo.¹⁸⁷ Přesto dá konec padesátých let vzniknout Křesťanské mírové konferenci, která bude Hromádkovým hlavním zájmem až do konce jeho života.¹⁸⁸ On sám později na vznik konference bude vzpomínat jako na dobovou záležitost, která si nekladla pouze mírové a politické cíle, díval se na ni jako na přímý důsledek studené války, jako snahu jak křesťany přimět, aby nedopustili případnou další světovou katastrofu jakou by mohla být v té době jaderná válka.¹⁸⁹ Samotné založení a první léta KMK budou obsahem nadcházející kapitoly, na tomto místě uvedme alespoň, že Hromádka byl tyto roky v konferenci velmi aktivní. Přes počáteční skepsi, že se Hromádka snaží pouze o jakousi východní ekumenu, ukázaly konference KMK v letech 1959 a 1960, že se pořadatelům daří přimět k účasti i delegáty na západě. V této době měl Hromádka stále mnoho kontaktů se zástupci světových církví, s těmi se pochopitelně dál setkával - mimo jiné na jednáních SRC. Konferencí se tak účastnili nejen církve Sovětského svazu či lidově demokratických republik, ale také zástupci z Velké Británie, Francie, Spojených států, či Japonska. Třetí konference navíc svolala Všekřesťanské mírové shromáždění, které se konalo v listopadu 1961 a učinilo z Hromádky prezidenta celé Křesťanské mírové konference. Hromádka zde vystoupí s hlavním referátem o nutnosti spolupráce. Stále více

¹⁸⁶ Josef Smolík: *Josef L. Hromádka: Život a dílo*, s. 128-131.

¹⁸⁷ Peter Morée, Jiří Piškula: *"Nejpokrokovější církevní pracovník": protestantské církve a Josef Lukl Hromádka v letech 1945–1969*, s. 238-239.

¹⁸⁸ Josef Smolík: *Josef L. Hromádka: Život a dílo*, s. 134.

¹⁸⁹ Josef Lukl Hromádka: *Pravda a život – Proč Žiji?*, s. 115.

také akcentuje potřebu nezatemněného dialogu mezi východním a západním křesťanstvem.¹⁹⁰

Jak jsme již poznamenali, Hromádka je na konci padesátých let podrobován kritice ve světě. Lidé nerozumí jeho postoji k maďarskému povstání, mnohdy jej chápou jako opakování sovětské verze příběhu, a tomu se nelze divit. Hromádkův postoj k povstání v Budapešti je konec konců jedním z oficiálních důvodů, proč je mu udělena Leninova cena míru v Moskvě. Dalším úspěchem na domácí (východní) scéně budiž vytvoření Křesťanské mírové konference. V této době však také začíná období, kdy se Hromádka vyslovuje i proti některým návrhům a plánům KSČ. Zmíňme zde například Hromádkův protest z května 1958, kde se vyslovuje proti administrativním represím vůči křesťanům ve veřejných funkcích.¹⁹¹ Zároveň upozorňuje na to, že se postava křesťana v tehdejší společnosti upozaduje na úkor ateismu, který je státem podporován.¹⁹² Možná to byla právě sílicí Hromádkova pozice na domácí scéně, která mu dala tušit, že má nyní více příležitostí sdílet svůj případný nesouhlas s oficiální politikou KSČ. V létě 1959 píše Hromádka členovi ÚV KSČ Václavu Kopeckému dopis, ve kterém si stěžuje na režimní kroky vůči církvi, zároveň vyjadřuje obavu nakolik se to podepíše na jeho práci i pověsti o církevních poměrech v ČSR. Kritický postoj k náboženské diskriminaci chtěl mít i během XIII. Synodu ČCE, koncem roku 1959 si však po rozhovoru s Kopeckým rozmyslel. Přesto se na synodu zastal Miloše Šourka, kterému byla odňata možnost vykonávat práci duchovního. Kromě Leninovy ceny a úspěchu KMK pomohl Hromádce v názorové emancipaci také potřetí propůjčený Řád republiky i osobní kontakty s předními komunisty, již jsme zmínili A. Čepičku a V. Kopeckého, do této skupiny však patřil i poslanec a člen ÚV KSČ Jiří Hendrych, či vlivný úředník, který se zaobíral církevní politikou, Karel Hruža.¹⁹³

V šedesátých letech se Hromádka naplno věnuje pracovním aktivitám coby prezident Křesťanské mírové konference. Jen v roce 1962 se pracovní výbor této instituce čtyřikrát sejde, v této době se připravuje již II. Všekřesťanské mírové shromáždění, a u příprav nechybí ani Hromádka. V tuto dobu již se svými spolupracovníky metropolitou

¹⁹⁰ Josef Smolík: *Josef L. Hromádka: Život a dílo*, s. 138-142.

¹⁹¹ Peter Morée, Jiří Piškula: *"Nejpokrokovější církevní pracovník": protestantské církve a Josef Lukl Hromádka v letech 1945–1969*, s. 313-321.

¹⁹² Jakub S. Trojan: *Nepřeslechnutelná výzva : sborník prací k 100. výročí narození českého bohoslovce J.L. Hromádky 1889-1989*, s. 82-83.

¹⁹³ Peter Morée, Jiří Piškula: *"Nejpokrokovější církevní pracovník": protestantské církve a Josef Lukl Hromádka v letech 1945–1969*, s. 313-321.

Nikodimem, či francouzským pastorem Georgesem Casalisem, kteří se připojili ke KMK během prvního VMS. V nejbližším kruhu Hromádkových spolupracovníků se v této objevuje také teolog a jeho žák Milan Opočenský. Hromádka přes vysoký věk a žaludeční problémy v této době cestuje na Dálný východ (zejména do Japonska), ale i do Afriky. Obě jmenované části světa ho lákají, přednáší, účastní se místních konferencí a navazuje kontakty s místními křesťany. Navštěvuje také Indii, Kolín nad Rýnem, Sofii či Spojené státy. Zároveň je však zaměstnán i ve své domovině. V roce 1963 je například na synodu ČCE pověřen aktualizací své předchozí práce *Zásady československé církve* z druhé poloviny dvacátých let, tato revize pak byla o tři roky později (1966) schválena. V témže roku předává Hromádka vedení fakulty dalšímu ze svých spolupracovníků J. B. Součkovi. O rok později, při 50. výročí Říjnové revoluce, se Hromádka zapojuje do revoluční otázky, v ní se vrací k sloům Tomáše G. Masaryka, konec konců horlivě se zastává i revolucí ve světě – v této době myslíme především kulturní revoluci v Číně.¹⁹⁴

V první polovině šedesátých let se dostává Hromádka do sporu s dlouholetým přítelem Karel Barthem, který s pražským teologem nesouhlasí v jeho pohledu například i na právě probíhající Kubánskou krizi. Barth vytýká Hromádkovi jeho jednostranné vystupování v prospěch sovětského vedení a přirovná jeho postoje k přesvědčeným antikomunistům (jen pochopitelně na opačné straně názorového spektra). Dokonce zruší svou cestu do Prahy, ke které Bartha Hromádka několikrát přesvědčuje. Barth se v té době obává, že by návštěva mohla být brána jako tichý souhlas s Hromádkovými názory. Ten je naopak přesvědčen, že Barth propadl západnímu antikomunismu, na západě byl však i pro svůj vztah s Hromádkou švýcarský teolog vnímán jako někdo, kdo komunismu spíše fandí. Od neuskutečněné cesty do Prahy se tito dva již nepotkají a výrazně se snížila také jejich vzájemná korespondence. Když Barth v roce 1968 umírá, Hromádka však na vzpomínkovém prohlášení v Basileji řekne, že přes nepřekonané rozdíly pro něj přátelství s Karlem Barthem bylo vždy velmi důležité, a že byl Barth oporou východoevropských církví v socialistickém bloku.¹⁹⁵

2.2.7 Obrodný proces roku 1968, okupace a resignace prezidenta KMK

¹⁹⁴ Josef Smolík: *Josef L. Hromádka: Život a dílo*, s. 143-153.

¹⁹⁵ Peter Morée, Jiří Piškula: *"Nejpokrokovější církevní pracovník": protestantské církve a Josef Lukl Hromádka v letech 1945–1969*, s. 322-335.

K pochopení Hromádkova postoje k událostem, které se odehrály v první polovině roku 1968 v Československu, je třeba připomenout jeho dřívější přesvědčení, že i komunismus má své limity. Očekával, že se začne po revoluci humanizovat a demokratizovat, že si země střední a východní Evropy – včetně Sovětského svazu – projdou jakousi vnitřní proměnou. Proces obnovy později známý jako Pražské jaro tomuto do jisté míry odpovídal. Hromádka tak změnu směru v nejvyšších politických patrech uvítal a dokonce se je nebál veřejně bránit.¹⁹⁶ Na přelomu března a dubna měl k tomu příležitost při úvodním tematickém projevu na proběhnuvším III. Všekřesťanském mírovém shromáždění, které se konalo ve Sjezdovém paláci a dorazilo na něj více jak 700 delegátů z celého světa. Státy východního bloku byly pochopitelně k situaci v Československu skeptičtí, Hromádka se přesto jal bránit směr, kterým se jeho země vydala. Jeho argumentace spočívala v tom, že změna neznamena návrat do předrevolučních dob, hovoří o tom, že obrodný proces vychází zevnitř Komunistické strany Československa, jedná se tedy z hlediska budování socialismu o krok vpřed nikoli vzad. Navíc argumentuje podporou těchto změn všemi vrstvami tehdejší společnosti, zároveň optimisticky vyhlížel, že změny by mohly přinést něco nového do východoevropského socialistického prostoru. A opět zdůrazňuje přítomnost křesťanů na této proměně, tak jako jsme to viděli v roce 1948, se Hromádka snaží vysvětlit křesťanům, aby nezůstávali stranou dějin, ale stali se hybnou silou při obrodném procesu i součástí nové společnosti. Hromádka pochopitelně zároveň zdůrazňuje, že změny nejsou odmítnutím nebo nahrazením stávajícího modelu, jedná se dle něho o snahu ten současný systém vylepšit.¹⁹⁷ Na shromáždění následně Hromádka předkládá Memorandum, které se týkalo mezinárodní situace, ve kterém identifikuje současný směr k naději na uvolnění, což sklidilo kritiku od sovětských zástupců.¹⁹⁸ Bez povšimnutí by také neměl být fakt, že Hromádka událostmi první poloviny roku 1968 zdůvodňoval zpětně svou pozici na počátku komunistického režimu, v rozhovoru se svými spolupracovníky v KMK je vyzývá, aby i v jiných církvích vysvětlovali, že toto takto zamýšlel, že mu šlo o přímou participaci křesťanů v novém režimu. O to mu šlo dle jeho slov i nyní, nicméně zdůrazňoval neochvějnou pozici komunistické strany na těchto změnách. Dokonce lamentuje nad vstupem do komunistické strany, neboť nevidí alternativní hybnou sílu

¹⁹⁶ Josef Smolík: *Josef L. Hromádka: Život a dílo*, s. 155-156.

¹⁹⁷ Peter Morée, Jiří Piškula: *"Nejpokrokovější církevní pracovník": protestantské církve a Josef Lukl Hromádka v letech 1945–1969*, s. 340-341.

¹⁹⁸ Josef Smolík: *Josef L. Hromádka: Život a dílo*, s. 157.

k jeho představě změny společnosti. Socialismus jako takový myšlenkově neopouští, jen byla společnost dle jeho vidění pouze v jeho začátku, a je její povinností jej dále rozvíjet. Tento názor pochopitelně nesdílela nejen většina církve, která se chtěla vrátit před církevní zákony z roku 1949, ale i nezanedbatelná část veřejnosti, která si reformy tehdejšího režimu vykládala spíše jako jakýsi návrat do předúnorového více méně liberálního období. Ostatně z toho důvodu nazývá Hromádka církev maloburžoazními, uvádí, že je ještě mnoho práce na přesvědčování křesťanů, aby se stali součástí další fáze komunismu, kterou se strana snaží realizovat. Na druhou stranu i on cítí, že je v Českobratrské církvi evangelické a v celém církevním prostředí názorově spíše izolován. Toho si ostatně všímaly i státní orgány.¹⁹⁹

Když se v noci na 21. srpna uskutečnil vpád vojsk Varšavské smlouvy na území Československé republiky, šok je to nejen pro veřejnost, ale také pro samotného Hromádku. Pro něj to neznamenovalo pouze zastavení obrodného procesu, který vehementně podporoval, ale zejména popření jeho pozice posledních 20 let. Jak je již výše uvedeno, jeho obranná pozice směrem k tehdejšímu režimu a Moskvě pro něj prakticky znamenala protesty proti jeho osobě doslova po celém světě, ztrátu kontaktu s přáteli (například s Karlem Barthem), či izolovanost i kritiku v domácím církevním prostředí a před samotnou československou veřejností. V tomto kontextu je třeba chápat Hromádkův dopis sovětskému velvyslanci Červoněnkovi, který píše v podstatě ihned po okupaci. V něm se přiznává k jeho oddanosti SSSR, brání obrodný proces ze začátku roku a zároveň dodává, že byl přesvědčen, že k žádné sovětské intervenci nedojde. Své tehdejší pocity shrnuje do slov zklamání, lítost a hanba, zároveň označuje události jako největší tragédii jeho života. Do budoucna pak věští nenapravitelné škody, které okupace zanechá na československo-sovětském přátelství.²⁰⁰

Sám Hromádka ve svém diáři hovoří o 21. srpnu jako o Černém dni, který trávil u televize a rozhlasu. V podstatě ze dne na den se tak stává ze zastávce režimu a SSSR jedním z hlavních domácích kritiků jejich počinání. Kromě dopisu sovětskému velvyslanci se objevuje také neveřejné Hromádkovo Memorandum, jež si připravil na zasedání pracovního výboru, který se měl konat v říjnu téhož roku v Paříži.²⁰¹ V něm

¹⁹⁹ Peter Morée, Jiří Piškula: *"Nejpokrokovější církevní pracovník": protestantské církve a Josef Lukl Hromádka v letech 1945–1969*, s. 342-344.

²⁰⁰ Pavel Filipi, Josef L. Hromádka: *Dopis velvyslanci SSSR, Memorandum prezidenta KMK po srpnu 1968*. In.: *Do nejhlubších hlubin: život setkávání teologie*, s. 263.

²⁰¹ Peter Morée, Jiří Piškula: *"Nejpokrokovější církevní pracovník": protestantské církve a Josef Lukl Hromádka v letech 1945–1969*, s. 346-347.

zevrubněji rozebírá svůj postoj k srpnovým událostem. Této události přikládá takový význam, že považuje za povinnost vyjádřit se k němu nejen jako evangelický teolog a československý občan, ale také jako prezident Křesťanské mírové konference. V dokumentu vysvětluje svůj vztah k sovětskému člověku, vývoj socialismu v Československu a především brání obrodný proces z první poloviny roku. 21. srpen 1968 byl pro něj horší jak den Hitlerovy okupace, neboť tentokrát vpadli na naše území ti, o kterých jsme si mysleli, že jsou naši přátelé. Hromádka zde také načrtává možný budoucí vývoj situace, a to nejen fungování KMK, ale také československé společnosti jako celku. Hovoří o normalizaci jako o hrobě našich tužeb a lituje zmařeného pokusu o spojení socialismu a individuální svobody, o který se Čechoslováci v obrodném procesu snažili.²⁰² Hromádka se do konce svého života nevzdal svého přesvědčení, které shrnul právě v tomto dokumentu. Přes horšící se zdraví stále cestoval, schůzoval a vyjadřoval se stále k věcem veřejným. Když se pak v říjnu 1968 koná schůze Pracovního výboru KMK v Paříži, země východního bloku Hromádkova interpretace srpnových událostí popuzuje, naopak podporu má Hromádka v zemích západních a v zemích tzv. třetího světa. Výhrady neměli východní delegáti pouze vůči Hromádkovi, který měl stále velkou autoritu a nesčetné osobní kontakty s církvemi po celém světě (připomeňme například obsáhlý seznam gratulantů, kteří přáli Hromádkovi k 80. narozeninám v červnu nadcházejícího roku), ale kritiku si rovněž vyslouží i generální tajemník KMK J. N. Ondra. To si Hromádka vyloží jako útok na sebe a když pak o rok později – na začátku listopadu 1969 - Ondra na svou funkci pod tlakem okolností rezignuje, hned o dva dny později se k rezignaci veřejně zaváže i samotný Hromádka. Ten i v roce 1969 dál kritizuje nastupující normalizační poměry, ve vztahu k nim vyslovuje předpoklad, že se nejedná o konečný stav věcí, predikuje, že se obrodný proces z roku 1968 nakonec stejně prosadí. Vyjádří se i k sebeupálení Jana Palacha, jehož akt označuje jako doklad toho, že se s okupací něco stalo uvnitř studentstva, inteligence a potažmo celého národa. Hromádka navíc zdůrazní, že byl Palach protestant, a už jen obří zájem společnosti o jeho pohřeb dokládá rozměr tohoto činu a dalekosáhlých důsledků loňské srpnové intervence.²⁰³

Na konci roku 1969 se začíná horšit Hromádkův zdravotní stav. V listopadu je odvezen do Státního sanatoria kvůli potížím se srdcem, kde se nejprve jeho stav zlepší, aby následně srdeční obtíže ještě více zhoršily jeho stav. V době vánočních svátků je

²⁰² Pavel Filipi, Josef L. Hromádka: *Memorandum prezidenta KMK po srpnu 1968* In.: *Do nejhlubších hlubin: život setkávání teologie*, s. 264-281.

²⁰³ Josef Smolík: *Josef L. Hromádka: Život a dílo*, s. 161-165.

propuštěn domů na Vinohrady, kde 26. prosince umírá. Když se na začátku nadcházejícího roku odehraje Hromádkův pohřeb, sejde se na něm řada jeho přátel, osobnosti domácí i světové ekumenické scény, ale i ředitel Sekretariátu pro věci církevní MK Hrůza, či ministr kultury Brůžek. Od Hromádkovy smrti se nejen jeho přátelé, kolegové, ale i veřejnost snaží zařadit tuto přední postavu československého evangelismu 20. století do českých dějin, v neposlední řadě jsou to i historici, kteří se snaží kvantifikovat jeho životní cestu. Vzhledem k mocensko-politickým turbulencím, jež se děly během jeho života, a které do určité míry formovaly a limitovaly jeho činy a rozhodnutí a také vzhledem k pestrému rozsahu jeho díla nejen na poli ekumenismu, ale i evangelismu, filosofii, či sociologii, je uchopení jeho života nesnadný úkol. Na tomto místě nicméně uvedme, že Hromádka na konci svého života – na oslavě svých 80. narozenin - uvedl, že dějiny stále pokračují, že se ani po takovém traumatu, jakým byla ona okupace vojsk VS, nelze stát na místě. Závěr Hromádkova života dle Moréeho a Piškuly, ale i Filipiho, nelze brát jako totální zhroucení jeho společenské představy. Hromádka byl dál přesvědčen, že socialismus je odpovědí na otázku společenského uspořádání. Šlo mu o rozvinutí této myšlenky, nikoli o demokratickou společnost, kterou chápeme v dnešním slova smyslu – skutečně věřil onomu Dubčevskému socialismu s lidskou tváří, jež se etabloval v první polovině roku 1968, a kterou vnímal – jak jsme již uvedli – jako změnu z podstaty a vnitřku komunistické strany, neusiloval tedy o přeměnu režimu, ale o transformaci tehdejší tuhé totality.²⁰⁴

2.3 Křesťanská mírová konference od druhé poloviny 50. do konce 60. let 20. století

V nadcházejících podkapitolách se pokusím postihnout důležité momenty v historii ekumenické mírové organizace Křesťanská mírová konference. Důraz bude kladen na pozdní padesátá léta a léta šedesátá, kdy byl prezidentem organizace Josef L. Hromádka.

Těžko si představit jinou československou ekumenickou organizaci, která by tak jako KMK ve své době, byla vnímána jako konkurence Světové rady církví, přestože o to Hromádka nikdy neusiloval. Zatímco tradiční výklad (Smolík, Filipi) hovoří o symbióze mezi tím, co na konci padesátých letech chtěl světu dát Hromádka a jeho okolí, a co

²⁰⁴ Peter Morée, Jiří Piškula: *"Nejpokrokovější církevní pracovník": protestantské církve a Josef Lukl Hromádka v letech 1945–1969*, s. 357-360.

českoslovenští a sovětsí komunisté, novější výklady například Moréeho a Piškuly vidí ve vzniku KMK spíše naplánovaný projekt tehdejší sovětskou nomenklaturou. Druhý z pohledů nicméně zároveň nevyklučuje, že Hromádka zkrátka chtěl to stejné – vytvoření mírové ekumenické organizace – motivován byl však pochopitelně jinými intencemi. Podobné dichotomické (i vícečlenné) výklady najdeme v historii KMK vícekrát, prakticky po celou dobu její existence. Ve výkladu se pokusím postihnout, co je o tématu zpracováno a diskutováno, v nadcházející kapitole se pak vynasnažím do složitého historického jevu, kterým bez pochyb Křesťanská mírová konference byla, přidat i nějaké nové skutečnosti.

2.3.1 Situace před založením Křesťanské mírové konference

Českoslovenští komunisté nebyli světovému ekumenismu zprvu příliš nakloněni, přestože od převzetí moci nešetřili „mírovou“ rétorikou. Postoj čs. režimu k SRC byl na začátku padesátých let minulého století více než rezervovaný. Přesto se v roce 1950 koná setkání duchovních na zmíněné konferenci v Luhačovicích. Akce vznikla na popud Ministerstva zahraničí, které akci původně zamýšlelo jako oslavu výročí upálení Jana Husa, jako manifestaci spojených protestanských církví a husitství. O přisvojení této historické postavy komunisty jsem již psal výše, zde se nicméně nejednalo toliko o podobenství husitů jako revolucionářů, ale spíše šlo režimu o podporu svébytné evangelické církve v protikladu k neoblíbené církvi římskokatolické. Později však byla tato dikce upozaděna na úkor všekřesťanského apelu na světový mír. Do čela přípravného výboru byl dosazen římskokatolický duchovní a bývalý ministr zdravotnictví Josef Plojhar. Konference se nakonec na začátku července skutečně odehrála a pro režim měla značný význam. Nejen, že jej navštívila řada delegátů z východních republik, zároveň dorazilo i několik západních hostů. Již výše jsem uvedl, že přestože zde byl zájem na pravidelnějším setkávání (přípravný výbor byl dokonce přejmenován na „Přípravný výbor pro konference křesťanských církví“), k nějakému návaznému setkání již nedošlo.²⁰⁵ Když se v témže roce rozděluje Husova fakulta na Komenského evangelickou bohosloveckou fakultu a Husovu československou bohosloveckou fakultu začne se Hromádka poprvé více sblížovat s další významnou postavou začátků Křesťanské mírové konference, totiž s Bohuslavem Pospíšilem. I přes přiznané teologické rozpory, které

²⁰⁵ Peter Morée, Jiří Piškula: *"Nejpokrokovější církevní pracovník": protestantské církve a Josef Lukl Hromádka v letech 1945–1969*, s. 237-239.

občas měli, stali se Pospíšil a Hromádka na delší dobu úzkými spolupracovníky na Komenského fakultě, v KMK i na Ekumenické radě církví, kde Pospíšil působil jako její tajemník.²⁰⁶ V této době byl vztah protestantů a SRC problematický. Již jsme zmínili, že se mění státní politika studentských výjezdů, SRC je v této době nežádoucí instituce, a ani Hromádka, přestože byl v této době členem exekutivy této ekumenické organizace, se nezúčastňoval jejího zasedání. Jeho zahraniční cesty tak vedly spíše do Světové rady míru, ta měla – stejně jako sovětské i československé vedení – snahu na sblížení se Světovou radou církví. Tyto snahy se sice nepodařilo přeměnit v reálnou spolupráci, ale přesto si Hromádka ze zkušenosti v SRM odnesl představu, jak vlastně funguje mezinárodní ekumenické fórum. Snaha legitimizovat SRM přes vztah se SRC zde byla i v době KMK, která se právě měla stát platformou, na níž by obě organizace našly společnou řeč.²⁰⁷

Hromádka zpětně na konci šedesátých let uváděl, že KMK vznikla jako odpověď na studenou válku, celkově z napětí poválečného uspořádání a ze snahy zabránit hroící světové katastrofě.²⁰⁸ To byl Hromádkův obecný argument pro vznik a smysl této organizace. Co se týče přímého nápadu na vznik KMK, tak Smolík označuje za hlavního iniciátora právě Pospíšila a jako důsledek setkání profesorů a docentů fakult Komenského a Slovenské evangelické v Modré (západní Slovensko) na podzim 1957. Na tomto shromáždění debatují účastníci hned o několika tématech. Jedním z nich je postavení křesťanů v celosvětovém boji za mír. Dále pak snaha teologicky zdůvodnit odpor k atomovým zbraním, či svolání shromáždění křesťanů pro společnou snahu na dosažení míru. Na tyto závěry pak navazuje Ekumenická rada pod vedením Viktora Hájka (synodního seniora ČCE), která vyzývá k uspořádání mezinárodní mírové konference v československém hlavním městě.²⁰⁹ Hromádkův i Smolíkův pohled na vznik KMK podporuje i generální biskup J. Michalko²¹⁰ v titulu Inga Roera²¹¹. Založení rovněž spojuje s mezinárodní situací, uvádí například letargii křesťanů tehdejší doby ve věcech

²⁰⁶ Pavel Filipi, Josef L. Hromádka: *Do nejhlubších hlubin: život setkávání teologie*, s. 364-265.

²⁰⁷ Peter Morée, Jiří Piškula: *"Nejpokrokovější církevní pracovník": protestantské církve a Josef Lukl Hromádka v letech 1945–1969*, s. 242-244.

²⁰⁸ Josef Lukl Hromádka: *Pravda a život – Proč Žiji?*, s. 115.

²⁰⁹ Josef Smolík: *Josef L. Hromádka: Život a dílo*, s. 137.

²¹⁰ Ján Michalko byl slovenský protestantský (luteránský) biskup, teolog i vysokoškolský pedagog. Aktivně se účastnil na práci v KMK, byl spolu s Pospíšilem a Hromádkou jedním z iniciátorů schůze o válce a míru v Modré v roce 1957. Byl ve funkci generálního biskupa Slovenské evangelické církve augsburského vyznání v ČR mezi lety 1970 - 1990.

²¹¹ Ingo Roer byl začátkem 70. let pracovník pražského sekretariátu Křesťanské mírové konference, o KMK byla také jeho dizertační práce, kterou na Husově bohoslovecké československé fakultě v Praze obhájil a získal titul doktora teologie. Následně působil jako duchovní v NSR.

světového míru (na což podle něj měla vliv i atmosféra II. valné shromáždění SRC v Evastoně), a setkání „*Válka a mír jako teologický problém*“ v říjnu 1957 v Modré. Michalko zdůrazňuje, že cílem nebylo pouze politicky a rozumově nazvat a vyvodit důsledky z tehdejší situace, šlo spíše o teologické zvládnutí celé situace. Stejně tak zdůrazňuje, že teologické autority si na setkání v Modré uvědomily, že nestačí se pouze odborně zabývat teologickými otázkami, ale je i jejich povinností směrem ke společnosti zasadit se o světový mír a bezpečnější budoucnost.²¹² Již Hromádka často zdůrazňoval akcent na řekněme praktickou činnost, roli a odpovědnost křesťanů v tehdejším světě. Pokud se dle něj nebudou věřící aktivně účastnit aktuálních reálií světa včetně jeho palčivých otázek, bude slet světových událostí pokračovat i bez nich. I Filipi odvozoval vznik KMK od setkání v karpatské Modré, nicméně dodává, že zrod konference je také přirozeným důsledkem Hromádkových osobních kontaktů (například H. Kloppenburg, H. Johnson, J. Endicott a další), které za celý život nashromáždil, ale také ze zkušenosti ze setkání německých církví v padesátých letech. To pomohlo zlepšit vztahy československo-německé vztahy. Na tomto místě jmenuje návštěvu Martina Niemöllera v roce 1954 a nadcházející návštěvy například delegace Evangelické církve v Německu (EKD), či obdobnou návštěvu československé delegace pod vedením Hromádky. Ten navíc pěstoval úzký až kamarádský styk s bonnským profesorem H. J. Iwadem. Za této situace byla tak československo-německá otázka jakýmsi skrytým důvodem vzniku KMK.²¹³ Dle Moreého a Piškuly dokonce zrod Křesťanské mírové konference z těchto styků vychází. Samotné československé vedení takové styky podporovalo, neboť se jednalo o jediný oficiální styk. Vznik KMK dávají do souvislosti s přijetím zahraniční politické koncepce KSČ, ve které byla zmínka o podpoře styků, které odporují současné veskrze prozápadní orientaci NSR. Dokument přímo zmiňuje významnost vztahů československých a německých protestantů, jednak pro výše zmíněný důvod býti v kontaktu s vysokými představiteli NSR, ale i kvůli důležitosti evangelických církví v Západním Německu a kladnému vztahu československých protestantů k socialistickému zřízení. Je třeba také upozornit, že i setkání v Modré bylo dohodnuto v září 1957 v Budapešti, kde se setkali představitelé úřadů, kteří měli na starosti církevní agendu ve východních zemích. Už od samého počátku má tak KMK podporu nejen doma,

²¹² Ingo Roer: *Křesťanská mírová konference*, s. 4-6.

²¹³ Pavel Filipi, Josef L. Hromádka: *Do nehlubších hlubin: život setkávání teologie*, s. 60-61.

ale postup je koordinován s vícero socialistickými státy.²¹⁴ Bez této podpory by samotná organizace pravděpodobně na našem území nikdy nevznikla. Z této perspektivy se tak vznik a smysl Křesťanské mírové konference neukazuje jako teologický a mírový, ale spíše politicky pragmatický, přestože je třeba dodat, že se tyto pohledy a přístupy nevylučují. Nicméně teologický a mírový úkol KMK se ukazuje jako podmíněný právě režimním souhlasem, který sledoval své vlastní cíle. Podpora východní (tj. sovětské) mírové politiky, legitimizace socialismu v církevních kruzích, či již zmíněné kontakty s představiteli NSR.

2.3.2 Vznik KMK, její ideje, vize, pozice a první léta působení

Hromádka s církevním odborem doladuje po konferenci v Modré přípravu setkání, které se původně mělo konat už v dubnu 1958, následně v květnu, nakonec je svoláno na první červnové dny.²¹⁵ První konferenci předsedal V. Hájek a obsazení řečnického pultu i seznam hostů v podstatě kopírovalo Hromádkovy osobní kontakty. Na akci tak promluvil mimo jiné také H. J. Iwand, H. Vogel, či L. M. Pakozdy. Převahu měli na setkání jasně delegáti z východní Evropy. Na místě byl ustaven pracovní výbor (kde nechyběl Hromádka, Vogel či Pospíšil), konference navíc odmítla atomové zbraně a zavázala se k dalšímu setkání. Zastoupeny byly také východní církve, od estonských luteránů až po delegáty pravoslavné církve.²¹⁶ Jednalo se nejen o atomovém zbrojení a jaderných zbraních, ale také o komunikaci mezi východem a západem. Iwand se věnoval mimo jiné rozdělení světa, mírový pořádek je možný pouze v inkluzivní společnosti. S rozděleností světa by se dle něj křesťané neměli spokojit. Vogel představil několik desítek tezí ke zbraním hromadného ničení, dle něho je v nich samotných odpor vůči božské dobrotě, jejich výroba a šíření tak nemají omluvy. Hromádka označuje celou konferenci jako pokus církevních představitelů vytvořit hnutí, které bude pružnější než dosavadní všekřesťanské organizace.²¹⁷ Hromádkova prezentace KMK jako projektu křesťanů byla nepochybně zavádějící, nelze si ji vyložit jinak, než jako demonstraci věrnosti k socialistickému zřízení, Morée a Piškula připomínají, že tento narativ (o čistě křesťanské iniciativě) odmítají nejen dobové stranické prameny, ale také samotný

²¹⁴ Peter Morée, Jiří Piškula: *"Nejpokrokovější církevní pracovník": protestantské církve a Josef Lukl Hromádka v letech 1945–1969*, s. 244-245.

²¹⁵ Peter Morée, Jiří Piškula: *"Nejpokrokovější církevní pracovník": protestantské církve a Josef Lukl Hromádka v letech 1945–1969*, s. 247.

²¹⁶ Josef Smolík: *Josef L. Hromádka: Život a dílo*, s. 138.

²¹⁷ Ingo Roer: *Křesťanská mírová konference*, s. 12-13.

Hromádka, který se v biografickém díle *Proč Žiji?* doznává k tomu, že vznik KMK měl více vrstev.²¹⁸²¹⁹

Na první KMK, která probíhala od 1. až 4. června 1958 dorazilo přes 40 zahraničních delegátů ze sedmi zemí (ČSR, Maďarsko, Bulharsko, Rumunsko, SSSR, NSR, NDR).²²⁰ Každé takové setkání mělo i své vlastní moto. V tomto případě byla konference pojmenována Aufgabe und Zeugnis (Task and Witness). Přirozeně byla konference srovnávána s jinými ekumenickými tělesy tehdejšího světa. Již jsme zmínili Hromádkovu tezi o elastičnosti polooficiálního charakteru KMK, rozdílem bylo také to, že Křesťanská mírová konference byla de facto pro každého, nikoli pouze pro oficiální zástupce církví, zapojit se mohli i angažovaní jednotlivci, či církevní skupiny. KMK si tak mohla sama zužovat agendu na nezbytné problémy a i jazyk mohl být zvolen volnější – v tomto směru nebyli delegáti svázáni oficialitou svých vysokých pozic zastupující konkrétní církve.²²¹ Kromě těchto argumentů hovoří zpětně Hromádka i o snaze zmírnit dopad boje mezi bohatými a chudými ve světě. Hovoří o tom, že KMK je tu i proto, aby o budoucnosti nerozhodovaly pouze velké a bohaté národy, ale i menší a chudší útvary. K trvalému míru se dle Hromádky nemůžeme dostat, pokud zde bude panovat tak velká nerovnost mezi národy a jejich bohatstvím.²²² Jak jsme již uvedli dříve, z dobových pramenů ÚV KSČ víme, že podobné cíle mají dřívější datum a jsou spíše vedlejším produktem ve snaze dodat pragmatické politické akci čs. komunistů kredibilitu a zamaskovat interní motivace vzniku konference. Vztahu režimu ke KMK se budeme věnovat v první kapitole praktické části.

Roer zpětně hodnotí ohlas na první KMK jako nepatrný, stejně tak úkoly, které si oficiálně delegáti před sebe postavili, bude to chtít soustavnější práci, vytvořen je tak i Pokračující výbor. V dalších dvou letech se tak odehrají druhá a třetí Křesťanská mírová konference, obě rovněž v Praze. Hned druhé s motem „Elige vitam“ (Wähle das Leben) se účastní více jak dvojnásobek (90) delegátů. Setkání se konalo v polovině dubna 1959 a vyšší nebyl pouze počet hostů, ale také zúčastněných zemí, přítomno jich bylo šestnáct. Přestože stále převládala účast východních církví, účastnily se také delegace z Velké Británie, USA, či Holandska. Na programu byla v podstatě stejná témata jako při první

²¹⁸ Peter Morée, Jiří Piškula: *"Nejpokrokovější církevní pracovník": protestantské církve a Josef Lukl Hromádka v letech 1945–1969*, s. 248-249.

²¹⁹ Josef Lukl Hromádka: *Pravda a život – Proč Žiji?*, s. 115.

²²⁰ Ingo Roer: *Křesťanská mírová konference*, s. 12.

²²¹ Pavel Filipi, Josef L. Hromádka: *Do nejhlubších hlubin: život setkávání teologie*, s. 61-62.

²²² Josef Lukl Hromádka: *Pravda a život – Proč Žiji?*, s. 116.

KMK, na této se však poprvé začíná hovořit o přípravě Všekřest'anského mírového shromáždění. V tempu růstu celého setkání dále pokračovala třetí KMK, která se konala v září roku 1960. Té se pod heslem „Einzige Zukunft“ (The Only Future) již zúčastnily nižší stovky delegátů z více než 20 zemí. Toto setkání se zabíralo křest'anskou povinností v mírové práci, zároveň se zde také připravovalo I. VMS vyhlášené na minulém setkání. Kromě toho se jednalo také o první konferenci, na které se konalo rovněž setkání mladých křest'anů, kteří vyjádřili podporu závěrům KMK a stali se do určité míry svébytnou součástí pravidelného setkávání, která dala dle Roera jistotou o zachování podoby KMK do budoucna i garanci průkopnického charakteru celé konference.²²³

Přestože by se mohlo zdát, že během prvních několika let existence a setkávání, plní Křest'anská mírová konference loajálně vůli československého režimu, který se mimochodem skutečně snažil organizaci ideově, organizačně i materiálně řídit, myšlenková linie nebyla ještě monopolem komunistické moci. Morée a Piškula dokazují, že i interní materiály strany naznačují, že minimálně v prvních letech docházelo k boji o vliv na směr KMK. V některých interních textech se režim dokonce obává toho, že skrz konferenci ovlivňuje SRC církve ve východních zemích. Toto nebezpečí se režim snaží tlumit zvýšenou kontrolou všeho a všech. Na třetí zasedání konference jsou tak delegáti ideově připravováni státními úřady. Přes přiznaný boj je třeba dodat, že pro režim nebylo nakonec složité získat si v KMK ideovou převahu. Vůbec největší přípravu dosud si vyžádalo pořádání prvního Všekřest'anského mírového shromáždění.²²⁴

2.3.3 První Všekřest'anská mírová shromáždění a krize KMK v roce 1968

K prvnímu Všekřest'anskému mírovému shromáždění (VMS) došlo mezi 13. a 18. červnem 1961 v Praze. Na sjezdu vystoupil Josef L. Hromádka s hlavním referátem „*Mír na zemi*“, ve kterém apeloval na spolupráci prvního, druhého i třetího světa. Hovořil nicméně také o sebevědomém východním člověku, který naruší západní monolog.²²⁵ Ve svém referátu, které vyslechlo přes 600 delegátů ze 42 států, se věnuje i starozákonnímu šalomu, který spojuje se současným bojem o mír. Heslem celého I. VMS bylo heslo „... *a na zemi pokoj*“ (... und Friede auf Erden, ... and on Earth Peace), které zase odkazuje

²²³ Ingo Roer: *Křest'anská mírová konference*, s. 14-16.

²²⁴ Peter Morée, Jiří Piškula: *„Nejpokrokovější církevní pracovník“: protestantské církve a Josef Lukl Hromádka v letech 1945–1969*, s. 250-251.

²²⁵ Josef Smolík: *Josef L. Hromádka: Život a dílo*, s. 140-141.

na novozákonní Lukášovo evangelium. Účastníci vyslechli také referáty arcibiskupa Nikodima, či anglického kvakera Richarda Ullmanna. I oni mluvili o míru, o tom, jak ven ze situace, do které se lidstvo v současnosti dostalo (studená válka). Pro Hromádku i další pořadatele byla důležitá návštěva pozorovatelů světových ekumenických organizací, ale také účast japonských či čínských delegátů. Do popředí se dostává nejen otázka studené války, atomové katastrofy, ale také problém „neokolonialismu“. Obecně můžeme prohlásit, že do KMK se stále více integrovaly země tehdy považované za „třetí svět“. Hromádka byl zvolen prezidentem KMK, generálním sekretářem se stal místo zesnulého Pospíšila J. N. Ondra (toho času zároveň tajemník Ekumenické rady církví ČSSR).²²⁶ Hromádka na konci tohoto shromáždění dodává, že už jen fakt, že se tolik křesťanů sešlo k mírové činnosti, značí, že se jedná o správný směr, že je Pán přítomen v zasedací síni Nové radnice, kde se shromáždění konalo.²²⁷ Je třeba si uvědomit, že paleta delegátů nebyla pestrá pouze po národnostní stránce, konference se zúčastnilo také mnoho rozličných církví z více koutů světa. Jmenujme tedy také delegáty z orientálních církví z Indie, Blízkého východu, či představitele pravoslaví, luterány, či baptisty ze SSSR.²²⁸ Až po skončení I. VMS se začíná aktivně uvažovat nad zapojením katolíků. ÚV KSČ schvaluje materiál „*Zásady další činnosti Křesťanské mírové konference*“, který s takovou spoluprací počítá, Hromádka by na ní měl spolupracovat s již zmíněným Josefem Plojharem. Dokument navíc řeší také růst samotné KMK ve světovou organizaci. Počítá se s růstem na více světadílů, což se v budoucnu také uskuteční.²²⁹

Již na prvním VMS byl ustaven Poradní výbor (PVPP), jehož šestičlenné obsazení bylo pod vedením moskevského patriarchy Alexije, ten se mimo jiné staral o přípravy druhého Všekřesťanského shromáždění. Doslova na celém světě také mezi dvěma VMS vznikaly buňky KMK, které se měly věnovat regionálním problémům, jmenujme například regionální výbory v NSR, NDR, Francii, Itálii, USA, Holandsku, Japonsku, či Velké Británii. Přítomna byla KMK ale i ve Skandinávii, Jižní Americe či v Africe. Křesťanská mírová konference se také více začala zajímat a vyjadřovat k mírovým otázkám ve světě (blokádá Kuby, čínsko-indické spory v pohraničí atd.), před koncem

²²⁶ Ingo Roer: *Křesťanská mírová konference*, s. 20-23.

²²⁷ Josef Smolík: *Josef L. Hromádka: Život a dílo*, s. 141.

²²⁸ Pavel Filipi, Josef L. Hromádka: *Do nehlubších hlubin: život setkávání teologie*, s. 62.

²²⁹ Peter Morée, Jiří Piškula: *"Nejpokrokovější církevní pracovník": protestantské církve a Josef Lukl Hromádka v letech 1945–1969*, s. 252-253.

roku 1962 začíná vycházet také anglicky a německy psaný časopis „Křesťanská mírová konference“, o rok později pak informační bulletin o práci KMK.²³⁰

Pracovní výbor KMK se schází mezi prvním a druhým VMS čtyřikrát (Karlovy Vary, Moskva, Driebergen, Drážďany), Poradní výbor zase dvakrát (Karlovy Vary, Praha), na pražském setkání se začíná připravovat II. Všekřesťanské shromáždění. Od roku 1961 se na práci KMK podílí také již zmíněný metropolita Nikodim či Georges Casalis, kteří působí v organizaci od prvního valného shromáždění.²³¹ Konečně na přelomu června a července 1964 se koná II. VMS s podtitulem „*Má smlouva je život a pokoj*“ (Mein Bund ist Leben und Frieden, My Covenant is Life and Peace). Té se účastnilo vůbec nejvíce delegátů ze všech shromáždění KMK, do Prahy jich dorazila skoro tisícovka. Dle Roera byla patrná účast zemí třetího světa, a to nejen na počtu delegátů (byla jich cca desetina), ale také na tématech, které se poměrně pochopitelně netýkaly toliko studené války jako spíše místních problémů. Zvýšená účast však byla i u účastníků ze západu.²³² Hromádka otevřel shromáždění referátem „*Moje smlouva je život a mír*“, který vyslechli zástupci církví z celého světa, tentokrát navíc i s katolickými pozorovateli. Prezident KMK jim dokonce nabídl například přes nevoli H. Vogela i aktivní spolupráci, dle něj je cíl odvrácení válečné katastrofy příliš velký na to, aby si křesťané mohli dovolit nespolupracovat i mezi jednotlivými směry víry. Místa na konferenci se dostalo i mládeži pod křídly M. Opočenského.²³³ Tématy II. VMS byly kromě atomového ohrožení, otázky německé a studené války také neokolonialismus, či hlad jako narušitel světového míru. Upravena byla organizační stránka hnutí, tematické skupiny se neosvědčily, proto přichází 5 komisí, které mají na starost různou agendu, od teologické až po mírovou práci.²³⁴

Nadcházející léta byla věnována přípravě dalšího v pořadí již třetího VMS, značného zájmu v KMK se dostává tématu revoluce, které se objevilo už i na sjezdu v roce 1964.²³⁵ III. VMS nebude však výjimečné pouze posunem otázek, kterými se bude zabírat, zároveň se totiž bude jednat o poslední Hromádkovo velké shromáždění pod hlavičkou KMK, k tomu všemu na něm bude muset reagovat na dotazy delegátů stran vývoje v Československu. Jak jsem již uvedl v předchozích kapitolách, začátkem roku

²³⁰ Ingo Roer: *Křesťanská mírová konference*, s. 23-24.

²³¹ Josef Smolík: *Josef L. Hromádka: Život a dílo*, s. 143.

²³² Ingo Roer: *Křesťanská mírová konference*, s. 26.

²³³ Josef Smolík: *Josef L. Hromádka: Život a dílo*, s. 146.

²³⁴ Ingo Roer: *Křesťanská mírová konference*, s. 26-29.

²³⁵ Josef Smolík: *Josef L. Hromádka: Život a dílo*, s. 151.

1968 nastupuje československá společnost na cestu tzv. obrodného procesu, pro něhož se později vžije označení Pražské jaro. Celospolečenská diskuze stran dalšího směřování socialismu je v podstatě jen naplnění toho, co Hromádka očekával již při nástupu komunistů o dvacet let dříve – tedy postupné obrušování lidově demokratického zřízení směrem k úbytku totalitních rysů. Hromádka čekal společnost méně ateistickou a otevřenější. Koneckonců takové byly představy vícero obyvatel v Československu. Na druhou stranu je třeba připomenout, že v této době rozhodně Hromádka nevyzýval k nějaké proměně režimu, nýbrž k vycizelování současného zřízení. To mělo navíc přijít zevnitř komunistického smýšlení, Hromádka pravidelně opakoval, že návrat k režimu, který byl před druhou světovou válkou, již není možný. Společnost musí pokračovat v jednom směru, jinak hrozí, že by se mohla zacyklit.

V této atmosféře na začátku dubnových dní 1968 začíná třetí Všekřesťanské mírové shromáždění s heslem „*Hledej pokoj a stíhej jej*“, „*Zachraňte člověka, mír je možný*“ (Suche den Frieden und jage ihm nach, rettet die Menschen, denn Friede ist möglich, Seek Peace and Pursue It, Save Man - Peace is Possible).²³⁶ Sjezdu se zúčastní na 700 delegátů ze všech koutů světa, jednalo se o první příležitost pro mnoho z nich, aby se více dozvěděli o liberalizaci, která pomalu začíná otáčet celospolečenským diskurzem. Stejně tak se jednalo o místo, kde se k celé situaci mohl vyjádřit samotný prezident Hromádka. A tak také učinil, přestože v připravených podkladech proslov k situaci v ČSR nebyl (to ostatně přiznává on sám hned zkraje proslovu). Z proslovu lze dle Piškuly a Moréeho usoudit, že mělo reakční ráz, viditelně bylo Hromádkovi jasné, že přijela řada zejména východních delegátů na sjezd v jistém rozladění ze situace v Československu, účastníci z NDR byli dokonce proškoleni svými úřady, jaké stanovisko v této věci zaujímat. V proslovu ve Sjezdovém paláci se Hromádka pokoušel vysvětlit, že se nejedná o zmíněný krok dozadu k liberální buržoazii, nýbrž o proměnu zevnitř a pouze upřesnění směru, který si Čechoslováci před dvaceti lety zvolili. Zdůrazňoval, že změna je podporována celospolečensky, že se nejedná o vymezení se proti socialismu, ale naopak nový podmět a směr uvnitř stejně se vyvíjejícího se východu. Opětovně také zdůrazňuje, že pozice křesťanů je vně historických dějů, že není možné stát opodál a na historické změny pouze přihlížet.²³⁷ Pro Hromádku bylo na tomto místě obtížné představit změny tak, že se nejedná o konfrontaci se stranou, ale o její vlastní

²³⁶ Ingo Roer: *Křesťanská mírová konference*, s. 32.

²³⁷ Peter Morée, Jiří Piškula: *"Nejpokrokovější církevní pracovník": protestantské církve a Josef Lukl Hromádka v letech 1945–1969*, s. 340-342.

iniciativu. Že nejde o změnu režimu a návrat k liberální demokracii. Jeho proslov musel zapadnout do toho, co byli schopni odkývat východní delegáti, ale co zároveň odpovídalo náladě v tehdejší československé společnosti. Ta totiž minimálně z části rozhodně nebyla přesvědčena, že změny jsou jen jakousi korekcí stávajícího režimu. Důkazem budiž i rozkol mezi tím, jak se na obrodný proces díval Hromádka a jak většina členů jeho mateřské ČCE. Po třaskavém úvodu navazuje Hromádka v úvodní řeči připraveným referátem²³⁸, ve kterém je opětovně cítit protizápadní nota. Hovoří mimo jiné o falešném pocitu nezávislosti a farizejství, které přičítá západním společnostem, ty jsou dle něho skrytě pod vlivem politické moci a finanční nadvlády, přesto mají pocit, že mohou určovat budoucí řád. Vyjadřuje se také k čínské otázce, problematice třetího světa, ale pracuje také se samotným evangeliem a popisuje krizi protestanství. V závěru se věnuje úlohám KMK a mírové práci.²³⁹ Generálním tajemníkem J. N. Ondrou byly následně vyznačeny tři hlavní pole nadcházejícího rokování. Zaprvé bylo třeba si ujasnit mírovou koexistenci v různých částech světa (zatímco v Asii, Africe a Latinské Americe je aktuální stav věci nepřijatelný, v Evropě je nezbytný pro zachování míru). Za druhé je třeba zkoumat ekonomické faktory a jejich vliv na politiku, neboť by se mohly stát důvodem narušení míru. Za třetí je třeba do mírové strategie zapojit rovněž pohled antropologie. Nebývale velký prostor byl dán delegátům ze zemí tzv. třetího světa, účastníci se tak mimo jiné zabývali i fenoménem imperialismu. Dle Roera můžeme shromáždění vytknout fakt, že se nepodařilo určit, kdo je hlavním nepřítelem míru v současném světě, zároveň byla upozaděna otázka sporu západu s východem.²⁴⁰

Okupace vojsky Varšavské smlouvy ze srpna roku 1968 neotřásla pouze československou veřejností, Hromádkou, ale způsobila také krizi celé Křesťanské mírové konference. Již jsem uvedl, že prezident KMK Hromádka reaguje na okupaci dopisem sovětskému velvyslanci v Československu, stejně tak Memorandem, které předkládá členům Pracovního výboru KMK v Paříži na počátku října. Zde se zaobírá tím, jak by se s okupací měla vyrovnat KMK, zároveň zpochybňuje i jistotu, že je socialismus schopen

²³⁸ Není bez zajímavosti, že úvodní část, kde hovoří Hromádka o vývoji v Československu, chybí v citaci Hromádkova referátu i v publikaci k výročí 100 let od narození JLH, kterou vydala KMK po více jak dvaceti letech (*...kdo věří, dívá se dopředu*, 1989, KMK), poměrně jasně to tak ilustruje ideologický názor režimu na tuto část Hromádkova projevu, která ani po dvaceti letech nebyla vhodná k otisknutí, přestože byla součástí projevu.

²³⁹ Josef L. Hromádka, Milan Opočenský: *...kdo věří, dívá se dopředu*, s. 266-288.

²⁴⁰ Ingo Roer: *Křesťanská mírová konference*, s. 32-35.

se nějakým způsobem dále vyvíjet.²⁴¹ Přes zjevně problematický obsah tohoto dokumentu jeho obsah Hromádka až do své smrti neodvolal. Uvnitř KMK byla znát nevole východních delegátů vůči prezidentu Hromádkovi i generálnímu tajemníkovi Ondrovi, naopak účastníci ze západu a zemí třetího světa vyslovovali Hromádkovi podporu.²⁴² Když se o rok později v říjnu 1969 jednalo znovu, byli delegáti z východních zemí pod tlakem vlastních úřadů, aby vzpurné pražské vedení zbavilo funkcí. A tak se nakonec i stalo. Na začátku listopadu předkládá nejprve Ondra svou rezignaci, následně se přidává také Hromádka, který na konci roku umírá.²⁴³ Prozatím je vedení přiděleno jakožto předsedovi Pokračujícího výboru metropolitovi Nikodimovi, Ondrovo místo generálního sekretáře je přiřknuto v únoru 1970 polskému katolíkovvi Januszovi Makowskému. Vzhledem k tomu, že někteří členové Pracovního výboru složili funkce, byly do orgánu kooptováni noví členové. Skupina se navíc dohodla na svolání dalšího – tentokrát již čtvrtého – Všekřesťanského mírového shromáždění.²⁴⁴ To znamenalo změnu v linii celé Křesťanské mírové konference, nejen personálně, ale také myšlenkově.

3 Výzkumná část

V nadcházejících podkapitolách se pokusíme analyzovat Křesťanskou mírovou konferenci i osobu J. L. Hromádky z archivů tajných složek dle otázek stanovených v sekci *Úvod*, výsledky pak sesumíruji v části *Závěry*. V nadcházející první polovině výzkumné části se budu zabírat intenzitou propojení Křesťanské mírové konference a československé státní správy, ale i Sovětským svazem. Nahlédneme do financování celé struktury, do složitých personálních vazeb, ale i do změn v přístupu čs. státu k této mírové instituci. V druhé části pak bude hlavním zkoumaným subjektem samotný prezident konference Hromádka, který se ve zkoumaném období od konce 50. do konce 60. let 20. století změnil z důvěryhodného církevního pracovníka v pro režim problematickou a neústupnou postavu.

²⁴¹ Pavel Filipi, Josef L. Hromádka: *Dopis velvyslanci SSSR, Memorandum prezidenta KMK po srpnu 1968*. In.: *Do nejhlubších hlubin: život setkávání teologie*, s. 263.

²⁴² Josef Smolík: *Josef L. Hromádka: Život a dílo*, s. 161.

²⁴³ Tamtéž, s. 164-166.

²⁴⁴ Ingo Roer: *Křesťanská mírová konference*, s. 38.

3.1 Propojení Křesťanské mírové konference s československým a sovětským režimním aparátem od konce 50. let do konce 60. let 20. století v archivech SNB a MŠK

Křesťanská mírová konference, jak jsme ostatně viděli už v Prolegomenální části měla blízko k církevnímu odboru MŠK. Z odborné literatury (např. Morée a Piškula) je patrné, že otázka v současnosti není o tom, zda byla Křesťanská mírová konference napojena na režimní nomenklaturu, ale do jaké míry. Koliko je práce jejího vedení a delegátů z vlastního rozhodnutí, a jaké závěry byly již předem schváleny, doporučeny a aplikovány po zásazích ÚV KSČ, Církevního odboru v ČSSR i v jiných socialistických zemích, či dokonce po intervenci tajných složek. V nadcházející části, která se věnuje Křesťanské mírové konferenci během Hromádkova prezidentství, tedy od jejího vzniku v roce 1958 až po Ondrovu a Hromádkovu rezignaci na konci roku 1969, se budu snažit odkrýt obsahové, organizační i personální zásahy státu (a to nejen československého) do práce KMK a to výlučně z archivů československých tajných složek a Ministerstva školství a kultury. Bude mě zajímat také finanční stránka celého projektu.

Nad vztahem mezi KMK a komunistickou nomenklaturou visel otazník prakticky od momentu, kdy Hromádka spolu s B. Pospíšilem organizaci oficiálně zakládal. I to bude předmětem nadcházejících podkapitol. Hromádkovo prezidentství (1958 – 1969) je do určité míry specifickým obdobím, kdy se z malého pražského ekumenického pokusu stala mezinárodní konference se stovkami delegátů a desítkami regionálních výborů. Budeme zkoumat úplné začátky Křesťanské mírové konference, důkladné přípravy pražských Všekřesťanských mírových shromáždění, ale i interní boj vedení KMK za elementární autonomii na KSČ. Turbulentní první roky konference jsou navíc zasazeny do ještě turbulentnější doby stupňující se studené války, Pražského jara, či do doby okupace Československa vojsky Varšavské smlouvy. Do určité míry tak můžou následující kapitoly podat obraz o známých světových i domácích událostech z jiného – prozatím toliko neprobádaného - úhlu.

3.1.1 Doba před vznikem KMK, první léta fungování organizace a podezření o vlivu KSČ na chodu konference (přelom 50.-60. let 20. století)

Už na počátku roku 1957, když tajemník ÚV KSČ Jiří Hendrych a náměstek předsedy vlády Václav Kopecký obdrželi informační zprávu s návrhy na opatření v církevních věcech, je patrné, že se režim v oblasti nekatolických církví spoléhá na J. L. Hromádku. Režim si v této době, jak se dozvídáme v interní *Zprávě o současné církevně politické situaci v ČSR*, všímá, že v církevních kruzích sílí snahy o revidování dosavadního vztahu na poli stát - církev. Vzniká tedy tato zpráva, která má kromě zhodnocení situace, navrhnout také příslušná opatření. U nekatolických církví je poznamenáno, že ČCE jako celek je k režimu spíše rezervovanější a to i přesto, že se o rok dřív (1956) podařilo dle dokumentu zajistit na Komenského fakultě několik diskuzí evangelických představitelů o Hromádkově politické koncepci, která má na poli církevní politiky státní podporu. ČCE je však s tímto politickým viděním spíše v rozporu, proto i reakce církve směrem k Hromádkovým politickým akcím v zahraničí je spíše vlažná. Hromádkovi u církve dle dokumentu přitížil jeho postoj k budapešťským událostem (tedy k maďarskému povstání z podzimu 1956). V návrzích k řešení církevně-politické situace se pak objevuje kromě pravidelných setkání s čelními představiteli nejen římskokatolických, ale i nekatolických církví také snaha zabránit snaze o sjednocení evangelických církví, či aktivizaci jejich duchovní. Naopak je výslovně zmíněna podpora vlivu a autority J. L. Hromádky v církevním prostředí. To ukazuje, že samotná osoba a autorita Hromádka byla v této době pro režim jedním z pilířů jeho církevní politiky stran nekatolických církví.²⁴⁵ Nicméně když se v létě o rok později koná XI. Sjezd Komunistické strany²⁴⁶ předkládá bezprostředně po něm ministr školství Kahuda k projednání *Zprávu o některých otázkách současné církevně politické situace v ČSR*²⁴⁷, která upozorňovala, že Hromádkova politická koncepce má v nekatolických církvích jen malý ohlas. Stejně tak i jeho koncept o zániku kapitalismu a jeho nahrazení socialismem, jeho práce ve světovém mírovém hnutí, či Hromádkovy výzvy o nutnosti zapojení protestantů do výstavby socialismu. Když si pak MŠK interně stanovuje úkoly po tomto sjezdu, hodnotí kladně uskutečnění několika mírových akcí, kde se jednalo o zákaz termonukleárních zbraní – pozitivně je vnímána také mezinárodní konference protestantských teologů, jež se zúčastnili také představitelé církví SSSR, NDR i NSR, a

²⁴⁵ NA, MŠK CO 1956-1967, N 89, sign.: 47 I. A, karton 1, *Zpráva o současné církevně politické situaci v ČSR*.

²⁴⁶ První sjezd po Chruščovově projevu na XX. sjezdu KSSS, kde se vymezil vůči Stalinovu kulturu osobnosti, a po maďarském povstání, což v Československu KS poměrně klidně ustála.

²⁴⁷ NA, MŠK CO 1956-1967, N 89, sign.: 47 I. A, karton 1, *Zpráva o některých otázkách současné církevně politické situace v ČSR*.

kteřá se konala v červnu téhož roku.²⁴⁸ Jedním z hlavních vytyčených úkolů v textu je podpora boje za mír a to v celém socialistickém táboře – a církve mají mít v tomto boji také své místo. Opět je zde vyzdvihnuta konkrétní práce mezinárodního charakteru pod vedením prof. Hromádky – snaha o navázání na pražskou konferenci protestanských teologů. Na ní byl ustaven stálý výbor, jehož působnost dále třeba rozšířit až k vytvoření světového koncilu proti termonukleárním zbraním, který je plánován na rok 1960. Strana si také úkoluje, aby zahraniční setkání zejména protestanských teologů byla směřována tak, aby podporovala zejména církevní představitele a skupiny, kteří se vymezují proti válečné politice bonnské vlády. Už zde tak můžeme vidět pilíře, na kterých bude později KMK stát – na Hromádkovi, na vztahu s NSR a na mírové politice.²⁴⁹ Nicméně tendence prosazování mírové role protestanských církví v socialistických zemích už tu byla i v roce 1956 po XX. sjezdu KSSS a celostátní konferenci KSČ, po nichž je interně doporučováno aby tyto církve pracovaly v mezinárodních evangelických organizacích na oslabení mezinárodního napětí. Je zde také apel na častější komunikaci protestanských církví mezi Východním Německem a NSR.²⁵⁰

Samotný vznik KMK, jak jsem již výše poznamenal, vyvolalo setkání profesorských sborů protestanských teologických fakult (Komenského fakulta v Praze a Slovenská evangelická bohoslovecká fakulta v Bratislavě) v Modré u Bratislavy, následná celostátní ekumenická konference. Když pak předsednictvo Ekumenické rady církví v ČSR na základě usnesení této konference přistoupilo k přípravám na svolání mezinárodního setkání, můžeme mluvit o prvních okamžicích Křesťanské mírové konference. Ta byla již v této době – tak jako většina veřejného života v totalitním zřízení - pod drobnohledem československých tajných složek. V organizaci působila síť důvěrníků, informátorů a kontaktů, kteří informovali příslušné orgány nejen o tom, co se děje uvnitř konference. Důvěrníky neměli tajné složky pouze na oficiálních schůzích, jednání a referátech, ale i v tom nejvyšším vedení organizace, na soukromých večírcích, či u důvěrných rozhovorů mezi delegáty.²⁵¹ Na některých poradách KMK je dokonce

²⁴⁸ Už Morée a Piškula hovoří o tom, že pro režim byl v této době jakýkoli kontakt s NSR na nejvyšší úrovni vzácností. Dokonce vyjadřují přesvědčení, že jedním z důvodů vzniku KMK byla právě podpora těchto kontaktů mezi ČSSR a Západním Německem

²⁴⁹ NA, MŠK CO 1956-1967, N 89, sign.: 47 I. A, karton 1, Usnesení PB ÚV KSČ, *Úkoly ministerstva školství a kultury na úseku církevní politiky po XI. Sjezdu Komunistické strany Československa.*

²⁵⁰ NA, MŠK CO 1956-1967, N 89, sign.: 47 I. A, karton 1, XX. Sjezd KSSS, *Zásady naší církevní politiky po XX. sjezdu KSSS a po celostátní konferenci KSČ.*

²⁵¹ Archiv bezpečnostních složek (dále jen ABS), fond H, 697, svazek č. I, sign.: H-697-1, reg. čís.: 21030, *Zpráva o průběhu zasedání pracovního výboru KMK v Praze ve dnech 28.-30.III.1960*, s. 210-215.

citována porada slovo od slova, což, jak budu dále uvádět, bylo i tím, že v seznamech důvěrníků byly i špičky organizace a řada jednání byla tajnými složkami nahrávána. Jak jsme již uvedli, Hromádka a potažmo celá Křesťanská mírová konference je jedním z pilířů režimní nekatolické církevní politiky. Její výlučnou důležitost pro režim můžeme pozorovat například i na počátku 60. let ve *Zprávě o průběhu pracovního výboru KMK*, ten se zabýval III. KMK (září 1960), a sešel se v Praze na konci března 1960. V dokumentu je jasně uvedeno, že MŠK (resp. Odbor pro věci církevní) považuje celé jednání za důležité. Význam celé organizace, její poslání a další postup je dle textu týž měsíc konzultován stranickými a státními orgány v Moskvě. Na tomto jednání byla dohodnuta linie KMK a lepší komunikace mezi jednotlivými zeměmi. Dohodnuté závěry jsou pak oznámeny Hromádkovi a dalším představitelům KMK.²⁵² Jak můžeme vidět, režim již v této době zasahuje do fungování a do ideové linky konference, nikoli pouze nastavením určitých mantinelů, ve kterých je třeba KMK držet, ale zaobírá se i vyzněním koncových projevů delegátů, což se ještě více projeví při pořádání Všekřesťanských mírových shromáždění. Pro příklad prozatím uvedme dovětky k referátům ve zmíněném dokumentu, ke kterým je interně dopsáno i to, jak by měli na III. Křesťanské mírové konferenci hlavní referáty vyznívat:

„Mír a spravedlnost – ref. prof. Hromádka a biskup Ting z Čínské lidové republiky. Pod tímto tématem vždy útočí SRC a západní reakční církve a politikové proti zemím socialismu, stejně jako papež Jan XXIII. v posledním vánočním poselství podmiňuje mír „spravedlnosti.“ V tomto referátě má být jasně řečeno, že boj za mír i nové společenské zřízení socialistických zemí je nejenom spravedlivé, ale také trvalé!“

„Co máme dnes dělat? – (...) Tyto referáty řádně připravené mají usměrnit diskusi delegátů III. KMK a dát záruku, že diskuze se omezí na tato témata a bude věcná bez planých teologických slovních úvah.“²⁵³

Teorii o tom, že byla Křesťanská mírová konference organizace vzniklá na popud podpory československo-západoněmeckých vztahů²⁵⁴ potvrzuje i fakt, že na zmíněnou III. KMK bylo pozváno neúměrně velké množství západoněmeckých účastníků,

²⁵² ABS, fond H, 697, svazek č. I, sign.: H-697-1, reg. čís.: 21030, *Zpráva o průběhu zasedání pracovního výboru KMK v Praze ve dnech 28.-30.III.1960*, s. 228-232.

²⁵³ *Tamtéž*, s. 229.

²⁵⁴ Otázkou vztahu KMK k NSR a NDR se mimo jiné zabývá diplomová práce Ladislava Beneše s názvem „Křesťanská mírová konference a rozdělení Německa v době bipolárního světa“, která byla v roce 2019 obhájena na Institutu mezinárodních studií FSV UK.

srovnáme-li jejich počet s jinými zeměmi. Dokonce jich bylo pozváno nejvíce, násobně více jak delegátů z USA, SSSR, či NDR.²⁵⁵ Toho si koneckonců všímají také novináři, kteří se na tiskové konferenci 2. 9. 1960 dotazují právě na důvody toho, proč je zastoupena delegace NSR takto početně. Hromádka jen suše konstatuje, že je to z toho důvodu, že v této zemi roste zájem o mírové hnutí.²⁵⁶

Celkově III. KMK hodnotí zástupci Ministerstva školství a kultury s vedením KMK jako uspokojivé, kromě negativních reakcí od západoněmecké CDU a hannoverských luteránů jsou v podstatě všechny ohlasy kladné. Dokument nicméně varuje, že přestože otevřená kritika vůči konferenci upadá, pravděpodobně se budou snažit někteří delegáti politicky neutralizovat toto hnutí na poli teologie. Je tedy třeba se na I. VMS, který se má konat již příští rok, dobře připravit. Text tak jmenuje šéfa propagandy VMS (nejprve L. Brož, později J. Smolík), kterému budou k ruce například šéfredaktor Bulletinu, či Hromádka.²⁵⁷

Před samotným vypuknutím příprav na Všekřesťanské mírové shromáždění bylo vedoucími sekretariátu VMS s CO MŠK dohodnuto, že mezinárodní sekretariát VMS bude umístěn do třetího poschodí v Jungmannově 9²⁵⁸. V té době se mezi zaměstnanci sekretariátu začala šířit informace, že nově zaváděné telefonní linky, které jsou distribuovány do jednotlivých místností, mají na sobě odposlouchávající zařízení. V interní zprávě to jeden z důvěrníků prozradí tajným službám spolu s informací, že se nyní zaměstnanci vzájemně varují, aby se při rozhovorech skrz telefony v objektu vyvarovali nežádoucích výroků. III. Správa Ministerstva vnitra se pak v dokumentu obrací na IX. Správu MV, aby byla nežádoucí situace vyřešena.²⁵⁹ Nebyli to však pouze zaměstnanci mezinárodní sekretariátu, kteří se domnívali, že nad činností KMK a VMS bdí státní moc, i nejužší vedení organizace pojímalo podezření, že organizace není tak úplně nezávislá. Výmluvný je například rozhovor z poloviny dubna 1961 generálního tajemníka Jaroslava N. Ondry a Stefana Turnského s profesorem teologie Heinrichem

²⁵⁵ ABS, fond H, 697, svazek č. I, sign.: H-697-1, reg. čís.: 21030, *Seznam pozvaných na třetí zasedání Křesťanské mírové konference v Praze ve dnech 6.-9.IX.1960*, s. 298.

²⁵⁶ ABS, fond H, 697, svazek č. I, sign.: H-697-1, reg. čís.: 21030, III. správa MV, 3. odbor, 2. odd., *Agenturní zpráva č. 80 – Věc: 3. Křesťanská mírová konference – poznatky – „TAJEMNÍK“*, 3.9.1960, s. 267.

²⁵⁷ ABS, fond H, 697, svazek č. II, sign.: H-697-2, reg. čís.: 21030, *Hodnocení III. KMK – Podklady pro jednání mezi zástupci MŠK a KMK*, s. 513.

²⁵⁸ Jedná se o Husův Dům, ve kterém sídlí dodnes mimo jiné i synodní rada ČCE.

²⁵⁹ ABS, fond H, 697, svazek č. III, sign.: H-697-3, reg. čís.: 21030, III. správa MV, 3. odbor, 2. odd., *Agenturní zpráva č. 363 – Věc: VMS – poznatky – „KAISER“*, 3.3.1961, s. 639.

Vogelem z NSR, který byl nejen členem Pracovního výboru, ale také jedním ze zakladatelů KMK. V té době pobýval Vogel v Praze na oficiální pozvání šéfa Církevního odboru při MŠK Karla Hruzy. Důvěrník Slávek přináší tajným složkám v této době informaci, že se Vogel Ondry a Turnského dotazoval, co je pravdy na to, že se v Karlových Varech odehrála porada komunistů z vícero socialistických států, která měla projednat a v podstatě rozhodnout o organizaci a obsahu I. Všekřesťanského mírového shromáždění. Vogel dodal, že pokud je něco takového pravda, pak je jejich práce zbytečná. Turnský i Ondra odpověděli, že o ničem takovém nevědí a že pochybují, že by něco takového mohla být pravda. Text dále přiznává nejen to, že se podobné setkání skutečně odehrálo, ale především fakt, že Ondra s Turnským o setkání věděli, dozvěděli se o něm na CO MŠK.²⁶⁰ Konání porady potvrzuje mimo jiné i *Zpráva o dosavadní činnosti a perspektivách KMK a o přípravách III. VMS* ze začátku roku 1968, která uvádí i jednotlivé zásady a základní úkoly pro KMK (o tom však více v dedikované podkapitole). Obě zmíněné situace ukazují, že se ne vždy povedlo režimu skrýt všechny své záměry. Mimo jiné i fakt, že se část vedení KMK podílela na režimní verzi příběhu o nezávislé konferenci přestože prokazatelně věděla, že je KMK obsahově i organizačně komunisty ovlivňována.

Vzhledem k informovanosti některých důvěrníků se při studiu archiválií tajných složek nelze ubránit dojmu, že ve vedení museli býti lidé, kteří aktivně spolupracovali s tehdejšími režimem. Jedním z takových lidí byl i generální tajemník Jaroslav N. Ondra (po Hromádkovy druhá nejvýše postavená osoba KMK), který pod krycím jménem Slávek zásoboval režim těmi nejdůvěrnějšími informacemi z vedení KMK. Ondra byl jako Slávek oslovován i zahraničními pisateli, kteří se na něj obraceli²⁶¹, navíc je v mnohých agenturních zprávách veden jako kontrolní agenturní autorita ve věci KMK (právě přes agenta Slávka si tajné složky ověřují informace od méně spolehlivých spolupracovníků), posledním důkazem o jeho spolupráci budiž veřejná jmenná evidence spolupracovníků, která ke Slávkovi vede nejen celé Ondrovo jméno, ale také datum narození. Důvěrníkem byl zaveden 23. 5. 1958 a to na 1. zvláštním odboru Ministerstva vnitra.²⁶² Agenturní zprávy od Slávka hovoří o Ondrovi ve třetí osobě, nicméně

²⁶⁰ ABS, fond H, 697, svazek č. III, sign.: H-697-3, reg. čís.: 21030, III. správa MV, 3. odbor, 2. odd., *Agenturní zpráva – Věc: VOGEL Heinrich, profesor teologie v NSR – poznatky – „SLÁVEK“*, 19.5.1961, s. 708.

²⁶¹ ABS, fond H, 697, svazek č. VII, sign.: H-697-7, reg. čís.: 21030, s. 249 a s. 252.

²⁶² Archiv bezpečnostních složek – Jmenné evidence viz: <https://www.abscr.cz/jmenne-evidence/>

v některých dokumentech lze najít užití první osoby, případně dochází k popisování situací, kde kromě Ondry byla už pouze osoba, o které agent Slávek tajným složkám referuje, příkladem budiž informace o rozhovoru na čtyři oči mezi Nikodinem a Ondrou z podzimu 1967²⁶³. Už v době před I. VMS měl tak režim nejen KMK, ale i její vedení minimálně pod informační, organizační i obsahovou kontrolou. Dohlížení tajných i jiných složek státu nad prací konference je však ještě viditelnější při přípravách a průběhu I. VMS.

3.1.2 Ideové, organizační a personální zajištění KMK na příkladu I. Všekřest'anského mírového shromáždění (začátek 60. let 20. století)

Vzhledem k významu, jaký byl I. VMS přikládán, bylo třeba zajistit celou akci tak, aby byla plně v režimní režii. Z agenturní zprávy důvěrníka Ječného tak můžeme například zjistit, že se státní složky podílely i na výběru zahraničních hostů. Seznam pozvaných delegátů vznikl tak, že nejprve navrhl sekretariát KMK zhruba 500 zahraničních hostů, z těch pak komise v čele s Ondrou, Žiakem a dalšími vybrala zhruba 250 delegátů. Přednost měli v této selekci ti, kteří již na setkání KMK v minulosti byli a osvědčili se. Následný seznam pak prověřilo ještě Ministerstvo zahraničních věcí, které se dle textu nebrání ani dalším jménům, která jsou prověřená, a budou mu předložena.²⁶⁴ Při studiu *Zprávy o přípravách Všekřest'anského mírové shromáždění* nemůže být pochyb, že soudruzi neponechali nic náhodě. Dokument kvituje patričnou přípravu jednotlivých referátů, školení účastníků i fakt, že se daří pro politické cíle získávat také západní spolupracovníky. To však dle textu není pouze zásluha československého MŠK, ale také sovětských, maďarských a východoněmeckých přátel. Co se týká Hromádkova referátu, tak ten má dle dokumentu správné politické zaměření a bylo třeba jej bránit proti těm, kteří navrhovali více pacifismu a teologie – to by v něm kýžený politický obsah údajně utopilo. Text na samém konci přiznává, že je třeba do příprav zanést i připomínky zástupců církevních úřadů socialistických zemí, kteří se v květnu ještě před sjezdem sejdou.²⁶⁵ Je tedy patrné, že na obsahové náplni I. VMS se nepodíleli pouze českoslovenští komunisté, ale i jejich spojenci z jiných socialistických zemí. Poměrně

²⁶³ ABS, fond H, 697, svazek č. XV, sign.: H-697-15, reg. čís.: 2017, HS-StB ČSR, 3. odbor VZ, *Záznam ze schůzky se spolupracovníkem „SLÁVKEM“*, ze dne 3.11.1969, s. 38.

²⁶⁴ ABS, fond H, 697, svazek č. II, sign.: H-697-2, reg. čís.: 21030, III. správa MV, 3. odbor, 2. odd., *Agenturní zpráva č. 51 – Věc: Příprava VMS – poznatky – „JEČNÝ“*, 11.1.1960, s. 557.

²⁶⁵ ABS, fond H, 697, svazek č. III, sign.: H-697-3, reg. čís.: 21030, *Zpráva o přípravách Všekřest'anského mírového shromáždění*, s. 748.

výmluvné je také vyjádření Ondry (jako důvěrníka Slávka) k přípravám zasedání komise mladých při VMS, jež vedl Opočenský. Dle Ondry je údajně pod vlivem cizinců, kteří mají v komisi návrh. A předběžný návrh dle důvěrníka neodpovídá „zajištění akce a ideové přípravě“. Navrhuje předat informaci Ministerstvu školství a kulturu, tomu následně III. Správa v opatření agenturní zprávy vyhovuje a poznamenává si, že je třeba věnovat ml. KMK zvýšenou pozornost.²⁶⁶ Jedná se o důkaz toho, že správnou politickou linku nekontrolovali pouze tajné složky a příslušná ministerstva, ale rovněž vedení KMK, tedy alespoň v osobě Jaroslava N. Ondry.

V přísně tajně označené příloze MŠK s názvem *Zpráva o politicko-organizačním zajištění VMS*²⁶⁷ je již otevřeně přiznána celá ideová linie. Porada nad tím, jak bude VMS politicky i organizačně vypadat, proběhla již v lednu 1961, a to z iniciativy sovětských soudruhů. Ti dávají dosavadní práci KMK zelenou spolu se soudruhy z NDR a MLR. Navíc Sověti navrhují též zapojení vyznavačů římskokatolického vyznání, aby se jednalo o skutečně všekřesťanské setkávání, zde se tedy pravděpodobně jedná o první interní zmínku zapojení katolíků do práce KMK – Sověti tak doporučují postupnou integraci „pokrokově orientovaných katolíků“. Připomeňme, že názor na zapojení katolíků se po skončení I. VMS skutečně objevuje a na dalších setkání už jsou katolíci zastoupeni. Dokument dokonce doporučuje, že by se tímto návrhem měla zabývat i konkrétní komise a to konkrétně pracovní skupina „Mír a situace v křesťanstvu“. Text potvrzuje i dřívější tezi, že i seznam delegátů byl projednáván úředníky z církevních odborů vícero soc. zemí. Zároveň potvrzuje „instruktáž“ pozvaných v NSR, NDR či v Maďarsku. Zajímavý je také úsek obsahu I. VMS – v tomto směru je třeba zajistit podporu návrhům, které Sověti podali na XV. zasedání OSN – tj. odzbrojení, odsouzení studené války, kolonialismu a západoněmeckého militarismu. Je také třeba odsoudit „proimperialistickou politiku Vatikánu“, který se údajně svoláním ekumenického koncilu snaží sjednotit všechny křesťany pod svá křídla. Nejen obsah, ale i forma, kterou je tento dokument psán nemůže nechat nikoho na pochybách, že celé I. Všekřesťanské shromáždění je pod vlivem sovětských a československých soudruhů. I samotné věty jsou sestavovány tak, že takový je plán a tak to také bude, viz například:

²⁶⁶ ABS, fond H, 697, svazek č. III, sign.: H-697-3, reg. čís.: 21030, III. správa MV, 3. odbor, 2. odd., Agenturní zpráva č. 142 – Věc: Materiál pro zasedání komise mladých při VMS – poznatky – „SLÁVEK“, 31.3.1961, s. 675.

²⁶⁷ ABS, fond H, 697, svazek č. III, sign.: H-697-3, reg. čís.: 21030, Ministerstvo školství a kultury, Příloha III., *Zpráva o politicko-organizačním zajištění Všekřesťanského mírového shromáždění, které se bude kontakt 13.-18.6.1961 v Praze*, s. 749-756.

„Na Všekřesťanském mírovém shromáždění bude tato proimperialistická politika Vatikánu odsouzena“, či „V závěru jednání Všekřesťanského mírového shromáždění budou přijaty tyto usnesení a dokumenty: (...).“²⁶⁸

Po vyjmenování závěrů, které má KMK přinést nenechá dokument nikoho na pochybách, kdo bude závěry připravovat:

„Tyto závěry Všekřesťanského mírové shromáždění budou předem připraveny ve spolupráci s III. oddělením ÚV KSČ a soudruhy ze státních úřadů pro věci církevní ze socialistických zemí v květnu na společné poradě v Praze.“²⁶⁹

Strana měla pochopitelně kontrolu i nad samotnými referáty. Praxe fungovala v případě hlavního referátu Hromádky tak, že základní teze vypracoval JLH a následně jej poslal k připomínkám.

„(...) po státní linii byl MŠK zaslán k posouzení státním úřadům v SSSR, NDR a Maďarsku. Připomínky státních a stranických orgánů socialistických zemí projedná MŠK s prof. Hromádkou, (...).“²⁷⁰

Jak ovšem zaručit, že budou jednotlivá témata projednána tak, jak si režim přeje? Je nutné zajistit, aby byli v jednotlivých skupinách spolehliví.

„Aby bylo zajištěno politicky správné projednávání uvedených témat, provede mezinárodní sekretariát Křesťanské mírové konference ve shodě s MŠK pečlivý kádrový výběr předsedů, místopředsedů a tajemníků pracovních skupin z již osvědčených teologů.“²⁷¹

I výběr samotného mezinárodního sekretariátu, jak zcela nepokrytě dokument přiznává, byl projednán se soudruhy z SSSR, Maďarska a NDR. Bylo totiž potřeba najít vhodné kandidáty na příslušné pozice. Text rovněž upozorňuje, že je třeba pečlivě propagovat celé VMS. Mají tedy vzniknout rozhlasová vysílání, bulletin, ale i propagační brožury a materiály. Pozvána bude také televize, která by měla dělat rozhovory se zahraničními účastníky, a točit vhodné záběry. Je potřeba také dohlédnout na přípravu jednotlivých východních delegací, ta je dle dokumentu nezbytná, neboť až polovina delegátů bude ze západních zemí. Předběžné odhady cen nákladů za I. VMS hovoří o rozpočtu 800 000

²⁶⁸ Tamtéž, s.752.

²⁶⁹ Tamtéž, s.753.

²⁷⁰ Tamtéž, s.753.

²⁷¹ Tamtéž, s. 754.

Kčs, na pořádání se pak budou podílet socialistické země. SSSR přispěje 200 000 Kčs, Maďarsko 120 000 Kčs, NDR 100 000 Kčs, finančně se bude podílet i rozpočet československého MŠK (hospodaření KMK se budu věnovat v nadcházející podkapitole).²⁷²

Bez zajímavosti není ani fakt, že úkoly v zájmu zdárného proběhnutí I. VMS dostávali při usnesení politického byru ÚV KSČ i vysoce postavení straníci. Po ministru zahraničních věcí Davidovi se tak třeba chce, aby přijal některé ze západních delegátů a představil jim mírovou zahraniční politiku Československa i celého východní bloku, podobnou práci měl i ministr školství Kahuda či předseda NS Fierlinger, pozdravit delegáty měl pak osobně primátor Prahy Adolf Svoboda, či předseda Československého výboru obránců míru soudruh Mukařovský.²⁷³ S blížícím se setkáním získávala příprava konkrétnějších kontur i v práci tajné služby. Ani v dokumentu 3. odboru III. správy Ministerstva vnitra ze 7. června 1961²⁷⁴ (tj. 6 dní před startem I. VMS) není o úloze KMK pochyb:

„Ve své činnosti vychází KMK z mírových návrhů SSSR a druhých soc. zemí, odhaluje agresivní politiku mezinárodního imperialismu a jeho podporu ze strany světových církevních prostředí.“²⁷⁵

Dokument po krátkém představení celé organizace dává jasné a konkrétní rozkazy, jak celou situaci organizačně zvládnout. Západní delegáti byli co se ubytování týče rozděleni na velké skupinky, což umožní lepší kontrolu i „omezení volného pohybu“. Aby proběhlo vše v pořádku bude zajištěn patřičný monitoring spolupracovníků:

„Zdárný průběh konference je zajišťován (v originále přeškrtnuto a nahrazeno slovem „ovlivňován“) přes naše spolupracovníky, kteří se zúčastní zasedání v různých funkcích v celkovém počtu 37. S 26 spolupracovníky budou v průběhu zasedání operativně prováděny schůzky a na základě zjištěných poznatků budou dále úkolováni k případnému paralyzování nežádoucích snah zahraničních účastníků.“²⁷⁶

²⁷² Tamtéž, s. 755-756.

²⁷³ ABS, fond H, 697, svazek č. III, sign.: H-697-3, reg. čís.: 21030, Ministerstvo školství a kultury, Příloha I., *Návrh usnesení: Politické byro Ústředního výboru*, s. 757.

²⁷⁴ ABS, fond H, 697, svazek č. III, sign.: H-697-3, reg. čís.: 21030, 3. odbor III. správy MV, 7.6.1961, s. 760-765.

²⁷⁵ Tamtéž, s. 760.

²⁷⁶ Tamtéž, s. 764.

Tajné složky rovněž neopomenou zmínit vlažný až ambivalentní postoj vedení ČCE v čele se synodním seniorem Hájkem k celému VMS, dle dokumentu chce vedení této církve využít zmíněnou událost hlavně k legálnímu setkávání se zahraničními církevními představiteli. V dokumentu je dokonce mimoděk potvrzeno, že je Pracovní výbor KMK a mezinárodní sekretariát VMS dlouhodobě pod plnou kontrolou československých tajných složek:

„Činnost orgánů VMS tj. pracovní výbor KMK, vnitřní a mezinárodní sekretariát VMS je pod naší stálou agenturní kontrolou, která je zaměřována ke zdárnému zajištění konference a ke zjišťování celkové situace.“

A jak si tajné složky předsevzaly, tak se také stalo. V archiváliích vydaných v době konání VMS se tak můžeme dočíst o kontrole jednotlivých delegátů²⁷⁷, ale i vedení KMK. Pod dohledem je tak i mezinárodní sekretář VMS Heinz Kloppenburg, kterého dle informací rozvědky úkoluje generální sekretář SRC Visser 't Hoofft²⁷⁸, Kloppenburg konec konců vyvolal zájem spolu s Vogelem i v případě nesouhlasu s přijetím ostrého odsouzení politiky Vatikánu, oba dva prosazovali spíše střízlivější – mírnější postoj, minimálně jednou je pak Kloppenburg tajnými složkami sledován²⁷⁹, celkově je zájem tajných složek o jeho osobu vyšší než u jiných.²⁸⁰ Pod dohledem agenturních pracovníků nebyli delegáti pouze v sále Nové radnice (kde se I. VMS odehrávalo), ale také v hotelu Internacionál, kde byla ubytována velká část zahraničních účastníků a delegace ze SSSR. Prameny následně obsahy rozhovorů, jeden po druhém, diktovali III. správě Ministerstva vnitra. Informace následně často končily ve složkách, které si správa uschovala – pro příklad uveďme opatření z agenturní zprávy agenta „Sjednocení“, kde se píše: *„Zprávu založit do svazku Hansena za účelem případného objasnění a využití.“*²⁸¹

Dalším polem, které zajímalo agenturní pracovníky Ministerstva vnitra, byly nepochybně názory zahraničních delegátů nejen na Československo, ale také na

²⁷⁷ ABS, fond H, 697, svazek č. III, sign.: H-697-3, reg. čís.: 21030, KS-MV Bratislava, 3. odbor, 3. odd., Zpráva číslo 1 – Všekřest'anské mierové zhromaždenie – zpráva – „ONDREJ“, 12.6.1961, s. 786.

²⁷⁸ ABS, fond H, 697, svazek č. III, sign.: H-697-3, reg. čís.: 21030, Svodka č. 1, k Všekřest'anskému mírovému shromáždění v Praze, 12.6.1961, s. 787.

²⁷⁹ ABS, fond H, 697, svazek č. III, sign.: H-697-3, reg. čís.: 21030, 3. odbor III. správy MV, Svodka č. 1, k Všekřest'anskému mírovému shromáždění v Praze, 13.6.1961, s. 792.

²⁸⁰ ABS, fond H, 697, svazek č. III, sign.: H-697-3, reg. čís.: 21030, 3. odbor III. správy MV, Svodka č. 3, Všekřest'anského mírové shromáždění, 15.6.1961, s. 797.

²⁸¹ ABS, fond H, 697, svazek č. IV, sign.: H-697-4, reg. čís.: 21030, III. správa MV, 3. odbor, 2. odd., Agenturní zpráva č. 1 – Věc: VMS - zpráva – „SJEDNOCENÍ“, 20.6.1961, s. 915.

probíhající konferenci. Velký rozruch vyvolal, jak ostatně píše i Morée s Piškulou²⁸², projev čínského delegáta K. H. Tinga, jehož proslov byl v podstatě demonstrací dobové oficiální politiky Číny vůči USA. Ting při neformálním rozhovoru s Žiakem přiznal, že četl pouze text, který mu byl nadiktován církevním úřadem Číny a nemohl konat jinak²⁸³. Agenturní zprávy uvádějí, že reakce na tento proslov byly u zahraničních účastníků včetně zástupců SRC velmi nelibě přijaty. Tajemník SRC se k tomuto referátu vyjádřil jako k nekřesťanskému.²⁸⁴ Když pak hodnotí jednotliví agenturní pracovníci VMS jako úspěch²⁸⁵, je to právě proslov K. H. Tinga, který nakonec hodnotí negativně i samotní českoslovenští poradatelé.²⁸⁶ Výsledky I. VMS si pak vyhodnocuje interně také Ministerstvo vnitra jako celek, a to hned v několika dokumentech, v nichž reaguje nejen na organizační zvládnutí celé akce, názory delegátů, či úkoly pro Ministerstvo školství a kultury stran dalšího směřování KMK²⁸⁷, ale také na jmenovitý seznam československých i zahraničních delegátů, kde hodnotí jejich roli během I. VMS.²⁸⁸

3.1.3 Kulminující studená válka, financování KMK, II. VMS a emancipační tendence vedení KMK od MŠK (průběh 60. let 20. století)

V podobném duchu jako I. VMS se nesla i další setkání v první polovině šedesátých let. Připomeňme, že se jednalo o období, kdy studená válka kulminovala (Berlínská krize či Kubánská krize), mírové práci tak byla obecně věnována větší a větší pozornost. Tomu odpovídala také kontrola československých orgánů práce KMK, která měla jasně plnit svou předem stanovenou úlohu. Příkladně uveďme dokument věnující se zasedání poradního výboru KMK v Karlových Varech v květnu 1962, v kterém jasně stojí, že:

²⁸² Peter Morée, Jiří Piškula: *"Nejpokrokovější církevní pracovník": protestantské církve a Josef Lukl Hromádka v letech 1945–1969*, s. 251.

²⁸³ ABS, fond H, 697, svazek č. III, sign.: H-697-3, reg. čís.: 21030, 3. odbor III. správy MV, *Svodka č. 6, Všekřesťanského mírové shromáždění*, 19.6.1961, s. 810.

²⁸⁴ ABS, fond H, 697, svazek č. IV, sign.: H-697-4, reg. čís.: 21030, III. správa MV, 3. odbor, 2. odd., *Agenturní zpráva – Věc: K. Nylor, taj. SRC ze Ženevy – poznatky – „KAISER“*, 20.6.1961, s. 916.

²⁸⁵ ABS, fond H, 697, svazek č. IV, sign.: H-697-4, reg. čís.: 21030, III. správa MV, 3. odbor, 3. odd., *Agenturní zpráva č. 91 – „VOSTRAVSKÁ“*, 27.6.1961, s. 967.

ABS, fond H, 697, svazek č. IV, sign.: H-697-4, reg. čís.: 21030, III. správa MV, 3. odbor, 2. odd., *Agenturní zpráva č. 389 – Věc: VMS - zhodnocení – „KULHÁNEK“*, 28.6.1961, s. 1003-1006.

²⁸⁶ ABS, fond H, 697, svazek č. V, sign.: H-697-5, reg. čís.: 21030, *Opis. Informace o průběhu Křesťanského mírového shromáždění*, 19.6.1961, s. 2.

²⁸⁷ *Tamtéž*, Bratislava, srpen 1961, s. 7.

²⁸⁸ *Tamtéž*, Bratislava, srpen 1961, s. 8-15.

„Z hlediska politického bude důležité, aby poradní výbor přijal pozitivní stanoviska na podporu mírové politiky socialistického tábora a návrhů Sovětského svazu především v otázkách všeobecného a úplného odzbrojení. Dále, aby se poradní výbor vyjádřil k politice Vatikánu a vyslovil svoji podporu Světovému kongresu za všeobecné odzbrojení a za mír, který se bude konat v červenci t.r. v Moskvě.“²⁸⁹

Dokument uvádí i rozděluje úkoly řady agenturních pracovníků, ale i samotných spřátelených delegátů, tak jako tomu bylo v případě VMS. Pramen angažovaný a pověřený Ondrou, aby se staral o dokumenty, v jiném interním dokumentu pro změnu zhodnocuje dosavadní činnost KMK a možnosti dalšího rozvoje. Jednak se pochvalně vyjadřuje k tomu, kolik toho KMK již vykonala, přestože zde byla jasná neochota ze stran duchovenstva i laiků veřejně podporovat socialistické zřízení – nicméně nelze se ani ubránit nebezpečím, že by rostoucí ekumenismus mohl u někoho spustit antikomunistické nálady. V tomto smyslu pramen navrhuje kádr složený z prověřených spolupracovníků, který by se pravidelně scházel a byl neustále vychováván k otázce míru a lásce k soc. zřízení.²⁹⁰

Nepochybně samostatnou kapitolou KMK je její financování. Jak jsme již uvedli, na některou činnost přispívá MŠK, ale i jiné státy v čele se Sovětským svazem. Na běžnou činnost však participovaly i všechny nekatolické církve ČSSR (nejčastěji v rozmezí 35 000 Kčs – 70 000 Kčs, případně u menších církví poměrně k jejich členské základně), naopak MŠK na práci neposkytuje nic. Dle interních dokumentů informuje prověřený zdroj, že se objevuje v některých církvích (konkrétně reformovaná církev, jednota českobratrská i další) názor, že peníze, jenž jsou utráceny zejména za zahraniční cesty, jsou především výlohy za osoby z ČCE, které jezdí na výjezdy nepoměrně více než je tomu u jiných církví. V opatření pak dozorující nadpraporčík Proks uvádí, že jak přes agenturu (tajné složky), tak i přes MŠK bude snaha vybírat i osobnosti dalších církví.²⁹¹ Přestože je příspěvek církví v ČSSR značný – cca 350 000 Kčs na rok 1963 - celkový rozpočet počítá s celkovou částkou 1,5 milionu Kčs na svůj provoz. Při schůzi předsednictva ekumenické rady církví byla církvím oznámena částka, kterou mají na

²⁸⁹ ABS, fond H, 697, svazek č. V, sign.: H-697-5, reg. čís.: 21030, 3. odbor III. správy MV, 10.5.1962, s. 130-131.

²⁹⁰ ABS, fond H, 697, svazek č. VI, sign.: H-697-6, reg. čís.: 21030, III. správa MV, 3. odbor, 2. odd., *Agenturní zpráva č. 297 – Věc: Dosavadní činnost a možnosti dalšího rozvoje KMK – „DUŠAN“*, 17.11.1962, s. 38-40.

²⁹¹ ABS, fond H, 697, svazek č. VI, sign.: H-697-6, reg. čís.: 21030, III. správa MV, 3. odbor, 2. odd., *Agenturní zpráva č. 64 – Věc: Křesťanská mírová konference – poznatky – „FAKULTA“*, 30.1.1963, s. 74.

provoz KMK poslat, meziročně šlo o vyšší nárůst, navíc nebyli zástupci jednotlivých církví spokojeni právě s personálním obsazením cest a dožadovali se toho, aby mohli nahlédnout do bilance hospodaření, tj. za co jsou v KMK peníze utráceny, neboť přispívají, ale nemají ponětí, kde peníze končí.²⁹² Hlavními přispěvateli byly zpravidla země východního bloku. Příkladně si tuto skutečnost můžeme ukázat na stavu hospodaření k polovině roku 1965. Výdaje na fungování organizace na zmíněný rok byly ve výši 1 060 000 Kčs, zatímco členské příspěvky církví (jmenovitě baptisté, adventisté, církev československá, metodisté, jednota bratrská, českobratrská církev evangelická, jednota českobratrská, pravoslavná církev, reformovaná křesťanská církev na Slovensku, slezská církev evangelická augsburského vyznání a evangelická církev augsburského vyznání na Slovensku) byly 150 000 Kčs, státy východního bloku (ČSSR, SSSR, Rumunsko, Bulharsko, Maďarsko, Polsko, Východní Německo) se na celkovém chodu podílely částkou 900 000 Kčs, tedy naprostou většinou. Není bez zajímavosti, že 120 000 Kčs také přiteklo ze západu. Zdaleka největším přispěvatelem je ovšem Sovětský svaz, který v tomto roce platil činnost KMK takřka ze třetiny (300 000 Kčs), není tedy překvapení, jak jsem již uvedl výše, že se přímo angažuje na organizační a obsahové náplni práce KMK.²⁹³

Druhá polovina roku 1963 byla ve znamení příprav KMK na II. VMS, politické poslání se nese v podobném duchu jako první VMS. Shrnutí poskytuje dokument *O přípravách II. Všekřesťanského mírového shromáždění (II. VMS)*²⁹⁴ takto:

„Hlavním politickým posláním II. VMS má být vyjádření plné podpory mírové zahraniční politiky SSSR a zemí socialistického tábora a dalších aktivisování křesťanských mírových sil pro boj za mír, mírová soužití a přátelství a dorozumění mezi národy. Z hlediska současné mezinárodní situace po podepsání moskevských dohod o částečném zastavení atomových pokusů – půjde o to, aby KMK přispěla v tomto období svým dílem k řešení dalších mezinárodních problémů. (...)“²⁹⁵

²⁹² ABS, fond H, 697, svazek č. VI, sign.: H-697-6, reg. čís.: 21030, III. správa, 3. odbor, MV, *Křesťanská mírová konference – poznatky*, 3.1.1963, s. 85-87.

²⁹³ NA, MŠK CO 1956-1967, N 89, sign.: 47 I. A, karton 4, KMK, finance, hospodaření, platy zaměstnanců KMK, *Stav hospodaření k 31. 8. 1965*, 21. 9. 1965.

²⁹⁴ ABS, fond H, 697, svazek č. VII, sign.: H-697-7, reg. čís.: 21030, *O přípravách II. Všekřesťanského mírového shromáždění (II. VMS)*, s. 50-58.

²⁹⁵ *Tamtéž*, s. 50.

Z dokumentů jako jsou *Informace o stavu příprav II. VMS*²⁹⁶ to pak vypadá, jako by příprava druhého Všeckřesťanského mírového shromáždění byla ještě propracovanější než tomu bylo u I. VMS, v dokumentu se již navíc režimní nomenklatura nebojí otevřeně potvrdit, že celá činnost politického ovlivňování průběhu II. VMS bude účastníkům akce skryta, či že do Prahy pozvali také zástupce ze třech dalších soc. zemí, aby usměrňovali průběh VMS směrem ke kýženým cílům:

*„Politické ovlivňování průběhu II. VMS bude prováděno ministerstvem školství a kultury jednak přes vedoucí pracovníky KMK a dále ve spolupráci s pracovníky státních úřadů pro věci církevní SSSR, MLR, NDR, kteří budou v době II. VMS v Praze. Dvakrát denně se bude na základě informací provádět společné hodnocení II. VMS a dělána přes vedoucí delegaci ze socialistických zemí potřebná opatření. Za tím účelem budou k dispozici vhodné místnosti v Obecním domě a v hotelu, kde budou tito soudruzi společně ubytováni. Je samozřejmé, že celá tato činnost zůstane delegátům II. VMS utajena. Počítá se s tím, že přijedou do Prahy 3-4 dny před zahájením II. VMS, aby bylo možno se dohodnout na posledních opatřeních. Odbor pro věci církevní MŠK bude během zasedání v neustálém styku s ideologickým odd. ÚV KSČ, které bude informovat o průběhu zasedání a podle potřeby konzultovat politické otázky, které pak podle pokynů z ÚV KSČ bude na konferenci zajišťovat.“*²⁹⁷

Patříčnou instruktáž dostane také prezident KMK J. L. Hromádka:

„Ministerstvo školství a kultury hodlá před zahájením II. VMS přijmout na MŠK hlavní delegáty II. VMS z ČSSR k instruktážnímu rozhovoru a doporučuje, aby s. Koucký²⁹⁸ nebo Lenárt přijal prof. J. L. Hromádku k rozhovoru za účelem výkladu našich stanovisek k hlavním otázkám světového dění a k ovlivnění některých názorů prof. Hromádky.“ Zároveň text potvrzuje, že se takový rozhovor odehrál již před prvním VMS: *„Přijetí u s. Kouckého před I. VMS v r. 1961 bylo velmi účelné a prof. Hromádka jeho vysokým oceněním naznačuje žádost o jeho opakování před II. VMS.“*²⁹⁹

²⁹⁶ ABS, fond H, 697, svazek č. VIII, sign.: H-697-8, reg. čís.: 21030, *Informace o stavu příprav II. Všeckřesťanského mírového shromáždění*, s. 158-162.

²⁹⁷ *Tamtéž*, s. 161.

²⁹⁸ Vladimír Koucký byl komunistický předák, dlouholetý člen Národního shromáždění ČSSR a ÚV KSČ. V padesátých letech působil v Rudém právu. Později byl i členem Federálního shromáždění a v 60. a 70. letech 20. století působil jako diplomat.

²⁹⁹ ABS, fond H, 697, svazek č. VIII, sign.: H-697-8, reg. čís.: 21030, *Informace o stavu příprav II. Všeckřesťanského mírového shromáždění*, s. 161.

Co se týče organizace, ta někdy drhla, jak referují i samotní agenturní pracovníci. Ostatně připomeňme, že II. VMS byla historicky vůbec největším setkáním KMK, co do počtu delegátů, kterých se účastnilo kolem tisícovky. Náročná byla konference pro svou velikost i z prostého organizačního hlediska. Velké množství delegátů bylo třeba ubytovat, stravovat, či přesouvat. To vše pak také zafinancovat. Musíme si však též uvědomit, že i přes nasbírané zkušenosti z posledních let, nebylo potřeba pouze zajistit základní organizaci. K tomu bylo nutno také zařídit i vhodné personální obsazení do jednotlivých pracovních skupin, dohlédnout, aby referáty odpovídaly žádané politické koncepci, dohlížet na západní delegáty, či během chodu konference ještě okamžitě reagovat na to, co se zrovna dělo, co bylo potřeba. To vše navíc skrýt tak, aby celá událost působila jako setkání křesťanů za účelem rokování o mírové činnosti. Jak k tomu kapitán Hruška (pracovník II. správy MV) interně³⁰⁰ dodává:

„V celku organizace splnila svůj úkol. Těžkosti byly, a záleželo na těch, kdo se s nimi setkali, jak je dovedli překonat. Někteří jen naříkali nebo kohosi odsuzovali a hledali někoho, kdo by to místo nich zařídil. Část je možno připsati na účast všeobecného přepracování všech, část je spojena s povahou lidí.“³⁰¹

Zpětně je hodnoceno II. VMS i z hlediska naplnění politických cílů. Během jednání bylo třeba: *„čelit řadě rušivých tendencí a negativních vystoupení směřujících k narušení o rozmělnění stanovené politické linie“*. Obecně je však celá konference opět hodnocena kladně: *„(...) samotný průběh II. VMS a přijaté dokumenty, byly hlavní úkoly v podstatě splněny. (...) Poznatky ukázaly, které osoby do budoucna se musí stát středem státobezpečnostního zájmu a u kterých osob z hlediska kladného postoje by mohlo dojít k jejich pozdějšímu využití“*. V citovaném interním dokumentu se objevují i doporučení pro příště. Například dostatečně s předstihem informovat o tom, kdo přijde, aby se agentura mohla dostatečně připravit.³⁰²

Samostatnou podkapitolou by si patrně zasloužily rozpory mezi MŠK a vedením KMK, které gradují v roce 1965. Kromě hádky (jak jí popisuje Ondra) Hromádky s Hružou (šéf CO MŠK), či rozšíření informace, že může být Hromádka i Ondra nahrazen, k čemuž se dostaneme v příští podkapitole, uveďme například i spor o redakci časopisu

³⁰⁰ ABS, fond H, 697, svazek č. IX, sign.: H-697-9, reg. čís.: 21030, II. S MV, 9. odbor, 3. odd., *Agenturní zpráva – II. Všekřesťanské mírové shromáždění v Praze dne 28. června – 3. července 1964 –*, „TAJEMNÍK“, 2.6.1965, s. 209-214.

³⁰¹ *Tamtéž*, s. 214.

³⁰² ABS, fond H, 697, svazek č. X, sign.: H-697-10, reg. čís.: 2017, s. 202-215.

KMK. Ten vedl Jiří Svoboda, ve čtrnáctém čísle však vychází Oestereicherův článek, který shledávají režimní funkcionáři jako neakceptovatelný. Když pak není Svoboda na seznamu delegace při zahraniční cestě do Agapé, volá Ondra na MŠK, aby se dozvěděl, proč tomu tak je. Tamním zaměstnancem mu je sděleno, že se beztak uvažuje o nahrazení Svobody v čele časopisu. To vyvolá prudkou reakci nejen u Hromádky, Ondry, ale i dalších ve vedení KMK. Hromádka dokonce vyhrožuje, že pokud bude Svoboda vyměněn, časopis přestane fungovat úplně. Ještě ostřejší je Ondra: „*rezolutně prohlásil, že bude-li MŠK dále podobným způsobem jak to činí dosavad zasahovat do interních záležitostí KMK v oblasti informační práce (nepromyšlené zásahy, které časopis činí naprosto sterilní a dávají vznikát řečem o tom, že KMK je řízena státními politickými úřady) je pevně rozhodnut navrhnout zrušení časopisu. Přitom si je vědom vážné mezinárodní situace i nebezpečí určité ideologické infiltrace ze Západu, tyto skutečnosti však nesmí práci KMK ovlivnit do té míry, že by se vzdala dosavadní linie a stala se bezvýznamnou pobočkou výboru obránců míru pro křesťany na Východě.*“³⁰³

Již jsme v prolegomenální části uvedli, že byl vznik konference spojen s větší svobodou pro její vedení. S tím jak rostlo povědomí o KMK i její celosvětový význam, je pro československé soudruhy stále těžší udržet konferenci interně pod plnou ideologickou kontrolou a zároveň ji navenek stále prezentovat jako nezávislou instituci. Navíc do vztahu KMK a MŠK čím dál víc vstupují i církevní úřady dalších socialistických států, jmenujme především NDR, MLR a SSSR, kteří jako štědrí donátoři logicky chtějí také otáčet politicko-ideologickým kormidlem konference. Oficiální vedení KMK se tak dostává do kleští, mimochodem toto sevření zná důvěrně i samotný Hromádka. Na jedné straně je KMK existenčně odkázaná na komunistickou nomenklaturu, která platí celou organizaci a nárokuje si v podstatě absolutní poslušnost. Na druhé straně je ovšem snaha o obraz nezávislé KMK, ten se však špatně vytváří, máte-li přesně stanovenou organizaci, kádrové obsazení i obsahovou náplň práce. Z jiné perspektivy je však pozice vedení lepší, neboť roste věhlas KMK. Na důležitosti tak roste i její vedení. To jen přidává na tenzi vztahů státního aparátu s vedením konference, navíc na československé politické scéně pomalu dozrává prostředí, z něhož později vzejde obrodný proces zvaný Pražské jaro.

³⁰³ ABS, fond H, 697, svazek č. XI, sign.: H-697-11, reg. čís.: 2017, II. správa MV, 9. odbor, 3. odd., *Agenturní zpráva – „LADA“*, 2.6.1965, s. 85.

3.1.4 III. Všekřesťanské mírové shromáždění a dopad demokratizačního vývoje československé společnosti na KMK (přelom roku 1967 a první měsíce 1968)

O III. VMS se mluví již na začátku roku 1967, konkrétně II. správa HS-Stb (9. odbor), která analyzuje schůzku s důvěrníkem Slávkem (J. N. Ondra) z poloviny února³⁰⁴. Na světové scéně se objevuje problematika Číny, jejíž společností v tento čas otřásá Velká proletářská kulturní revoluce, krvavá snaha Mao Ce-tunga obnovit svou moc v nejlidnatější zemi světa. Revoluční rudé gardy, často složené pouze z mladistvých a dětí, bojují proti všemu starému v Číně, přestože oficiálně byla revoluce popisována jako boj s kapitalismem. V této revoluci nakonec padly desítky milionů lidí a čínská ekonomika byla rozvrácena. Taková událost pochopitelně neunikla pozornosti světa ani Křesťanské mírové konferenci. I komise mládeže KMK se chce v čele s Opočenským k této situaci vyjádřit, Hromádka však v interní schůzi namítá, že je příliš riskantní, aby Opočenský toto podepsal, že to podepíše on jako prezident. Ondra – též přítomný rozhovoru (který pak jako agent Slávek tlumočí státní správě) - řekl, že v případě, že to Hromádka podepíše, bude si muset hledat nového generálního sekretáře. Následně Hromádka ustupuje a dle agenta „Slávka“ tak Ondra zabránil tomu, aby nelichotivý dopis směrem k Číně podepsala hlava KMK. Otázka Číny byla v té době velmi choulostivá, až groteskně tak působí požadavek Moskvy, aby se Hromádka na III. VMS k Číně vyjádřil, ale vlastně neřekl nic konkrétního:

„Další bod, který byl v Moskvě konzultován, byla Čína. Bylo dohodnuto, že požádají Hromádku při III. VMS, když se nezmění situace, aby řekl, že Čína je nadále vážným problémem, že není členem OSN, ovšem říci něco co jako nic neříká. Neříci nic by vzbudilo otázku, zda se může něco říci.“³⁰⁵

Ve *Zprávě o současné situaci v KMK*³⁰⁶ ze začátku května 1967 se lze dočíst, že perspektivy jsou podobné jako v době konání II. VMS, tj. absolutní podpora mírové zahraniční politiky SSSR a zemí soc. tábora, ale i mírová politika a uzavření paktu o neútočení mezi NATO a státy Varšavské smlouvy. Vedle těchto i dalších dlouhodobých

³⁰⁴ ABS, fond H, 697, svazek č. XIII, sign.: H-697-13, reg. čís.: 2017, *Zpráva o současné situaci v Křesťanské mírové konferenci*, 5.5.1967, s. 159-166.

³⁰⁵ ABS, fond H, 697, svazek č. XIII, sign.: H-697-13, reg. čís.: 2017, II. správa HS-StB, 9. odbor *Záznam ze schůzky se spol. „SLÁVKEM“*, ze dne 13.2.1967, s. 135.

³⁰⁶ ABS, fond H, 697, svazek č. XIII, sign.: H-697-13, reg. čís.: 2017, *Zpráva o současné situaci v Křesťanské mírové konferenci*, 5.5.1967, s. 159-166.

cílů KMK text připomíná, že v březnu příštího roku se bude konat již III. VMS, jehož úkolem kromě základní koncepce bude i soc. spravedlnost a hospodářská soběstačnost v zemích třetího světa, boj za mír ve Vietnamu (tzn. podněcovat SRC k pořádání celosvětové křesťanské platformy, kde by byla odsouzena agrese USA), či evropská bezpečnost.

Na tomto místě vzniká také již zmíněná *Zpráva o dosavadní činnosti a perspektivách Křesťanské mírové konference a o přípravě III. VMS*³⁰⁷ – ta definuje, jak už její název napovídá, směr KMK i přípravy III. VMS. V ní je zmíněna porada zástupců soc. zemí v Karlových Varech z roku 1961 (kterou Ondra s Turnským zatají Vogelovi), ta definuje hlavní čtyři body pro práci KMK. Prvním bodem budiž působení na všechny křesťany v boji za mír, za odzbrojení i proti kolonialismu. Zadruhé by se KMK měla snažit stát se skutečně celosvětovou křesťanskou institucí usilující o světový mír, soustředění se na rozšiřování především ve Skandinávii a v zemích třetího světa. Zatřetí je v textu uvedena podpora klidných mírových projevů světových církví. Zároveň odsuzovat antikomunistickou psychózu, či politiku reakčních kruhů Vatikánu a SRC. Čtvrtou zásadou je pak budovat otevřenou platformu a snažit se vyvarovat představám o jakési „východní ekumeně“ (toto sousloví se ve vztahu ke KMK objevuje často). Až schizofrenně k tomu působí navazující *Hodnocení práce KMK a perspektivy*, které hovoří o tom, že se představitelé církevních úřadů ze socialistických zemí na jednání, které se konalo v září 1967 ve Varšavě, shodli, že KMK je jedním z nástrojů socialistických zahraničně politických zájmů, že se skutečně snaží bojovat za světový mír, ale zároveň že má být jakýsi protipólem antikomunismu:

„Porada státních úřadů pro církevní otázky ze soc. zemí se shodla, že Křesťanská mírová konference má předpoklady k tomu, aby zásady přijaté karlovarskou konferencí aplikovala na svůj program a tak působila mezi křesťanskými věřícími, především v západní Evropě, USA, kam nepronikne naše propaganda. V současné době, kdy americký imperialismus soustavně rozvíjí antikomunistickou, protisovětskou, protisocialistickou kampaň, může být Křesťanská mírová konference využita k paralysování antikomunismu mezi křesťanskými věřícími. Vedoucí činitelé hnutí KMK musí na příkladech dokazovat, že křesťanství nemůže být nástrojem antikomunismu, ale

³⁰⁷ ABS, fond H, 697, svazek č. XIV, sign.: H-697-14, reg. čís.: 2017, *Zpráva o dosavadní činnosti a perspektivách Křesťanské mírové konference a o přípravě III. Všekřesťanského mírového shromáždění*, 12.5.1968, s. 2-10.

naopak, že socialistický humanismus a mírové snahy dělnické třídy jsou totožné s mírovými snahami prostých křesťanských věřících.“³⁰⁸

Zároveň nedává dokument pochyb, že bude průběh III. VMS patřičně politicky zkontrolován. Dle textu byly hlavní teze referátů posouzeny církevními úřady socialistického tábora ve Varšavě, ministerstvo kultury a informací ČSSR³⁰⁹ bylo pak požádáno o organizační i obsahové zajištění již třetího Všekřesťanského shromáždění. Aby byli delegáti, kteří zajišťují obsahovou náplň a výsledky III. VMS, jednotlivých zemí sjednoceni, jsou ještě v plánu dvě setkání – v Praze a Budapešti – na první měsíce roku 1968. Zároveň je opět přiznaná přímá linka mezi politickou koncepcí KMK a vedením SSSR:

„Pomoc a prosazování správné politické linie v činnosti Křesťanské mírové konference zajišťuje sekretariát pro věci církevní ministerstva kultury a informací prostřednictvím vedoucích pracovníků tohoto hnutí v úzké spolupráci se státními úřady pro věci církevní socialistických zemí, zejména Výboru pro církevní otázky při Radě ministrů SSSR.“³¹⁰

Socialistické země následně přislíbily nejen organizační, ale také finanční pomoc. III. VMS je opět pečlivě připravováno agenturními orgány a celá situace připomíná pořádání prvních dvou Všekřesťanských mírových shromáždění, ovšem nálada v Československu již není stejná. Jak jsem již uvedl v předchozích kapitolách, změna se netýká pouze nejvyšších představitelů ÚV KSČ, ale také vedení Sekretariátu pro věci. V březnu 1968 je nahrazen Karel Hruza, do čela CO se tak dostává marxistická socioložka Erika Kadlecová, která byla minimálně otevřenější dialogu s křesťany. V této atmosféře se tak celé církevní prostředí uvolňuje, jednotlivé církve se dožadují větší autonomie na státu, zrušení alespoň těch nejtvrdějších opatření, které stát v minulosti nad církvemi vydal.³¹¹ Změna politických poměrů v zemi mění i domácí a světový postoj ke Křesťanské mírové konferenci, v zahraničí samotné závěry III. VMS zastihuje právě změna socialistické linie.

³⁰⁸ *Tamtéž*, s. 5.

³⁰⁹ Ministerstvo působilo pod tímto názvem v letech 1967-68, jedná se o dřívější Ministerstvo školství a kultury (1956-67).

³¹⁰ ABS, fond H, 697, svazek č. XIV, sign.: H-697-14, reg. čís.: 2017, *Zpráva o dosavadní činnosti a perspektivách Křesťanské mírové konference a o přípravě III. Všekřesťanského mírového shromáždění*, 12.5.1968, s. 9.

³¹¹ Stanislav Balík: *Katolická církev v Československu 1945 - 1989*, s. 44.

Pozice KMK doma tak začíná být horší, než je tomu u zahraniční veřejnosti. To koneckonců přiznávají i interní dokumenty II. správy HS-StB, kterému informace přináší agent Slávek (J. N. Ondra). „*Průběh a výsledky III. VMS vyvolávají naprosto odlišnou reakci doma a v zahraničí,*“ píše se v interním dokumentu³¹² jehož autorem je již major Hruška, který následně dodává, že doma v podstatě není slyšet pozitivní odezva. Na ekumenické radě církví se dokonce objevují nesouhlasné hlasy s III. VMS a KMK obecně včetně jejího vedení (zejména pokud jde Hromádku, Ondru a Čiháka). Tímto směrem se vyjadřují zejména představitelé Českobratrské církve evangelické.

*„Reakce v zahraničí, alespoň ta první, se jeví jako nestejná a přednostně je komentován vývoj vnitropolitické situace v souvislosti s demokratizačním procesem.“*³¹³

Západoněmecký tisk si dle další zprávy všimá situace, kdy si komise KMK mladých dovolila pozvat na jednání 3 zástupce rebelujících studentů v Praze. To si vykládá poměrně jasně jako znak emancipace na komunistickém vedení KMK. I v Anglii se píše o mírové revoluci, která je první pokusem o demokracii v socialismu. I další důvěrníci potvrzují, že kromě ohlasů na samotnou III. VMS je v zahraničí probírána i současný demokratizační proces v ČSSR.³¹⁴ I na samotném shromáždění byly dotazy zahraničních delegátů často právě na politickou situaci v Československu:

*„V kuloárech konferencie čs. delegáti boli vyhľadávaní zahraničnými delegátmi, ktorých sa dotazovali na udalosti u nás a ich názory na ďalší vývoj. Západní delegáti prijímali vývoj u nás s veľkými sympatiemi. Opačne to bolo u delegátov zo socialistických krajín, ktorí projavovali určité obavy.“*³¹⁵

Vedení KMK však nemuselo odpovídat pouze na dotazy zahraničních delegátů. Již na zasedání synodní rady ČCE, které se mimochodem koná na začátku dubna – v momentě, kdy ještě stále probíhá III. VMS - zaznívají kritické hlasy proti Opočenskému, Ondrovi i Čihákovi.³¹⁶ Když pak o několik týdnů později, 24. 4. 1968, proběhne schůzka synodní rady ČCE a členy užšího vedení KMK (Ondra a Čihák) doptává se rada na to, jaké bylo

³¹² ABS, fond H, 697, svazek č. XIV, sign.: H-697-14, reg. čís.: 2017, II. správa HS-StB, 9. odbor, 2. odd., III. VMS – poznatky – „SLÁVEK“, 4.5.1968, s. 82-84.

³¹³ Tamtéž, s. 82.

³¹⁴ ABS, fond H, 697, svazek č. XIV, sign.: H-697-14, reg. čís.: 2017, II. S-HS-StB, 9. odbor, 2. odd., III. VMS – poznatky – „TAJEMNÍK“, 12.5.1968, s. 85-86.

³¹⁵ ABS, fond H, 697, svazek č. XIV, sign.: H-697-14, reg. čís.: 2017, II. správa, 9. odbor HS-ŠTB, Krajská správa sboru národnej bezpečnosti, Bratislava, Zpráva o priebehu III. VMZ, 30.4.1968, s. 88-89.

³¹⁶ ABS, fond H, 697, svazek č. XIV, sign.: H-697-14, reg. čís.: 2017, II. správa HS-StB, 2. odbor, 7. odd., Zasedání synodního zastupiteľstva čsbr. cirkve evangelické – poznatky – „MIREK“, 11.4.1968, s. 91.

a je propojení KMK a MŠK /později MKI/, dotazy padají však i na Hromádku – kterého režim ověřil rády – zda on pro někoho něco udělal. Jednání je dle Ondrova popisu velmi intenzivní, někteří členi se vedení KMK – tím spíše Hromádky – zastávají. Celkově je však nálada této schůzky velmi konfrontační, je jasně patrné, že v této době si je synodní rada jistější, pokud jde o vyjádření dlouhodobě negativního názoru na činnost KMK, který se dříve projevoval spíše lhostejností – už to samo o sobě však nějaký názor vysílalo.³¹⁷

Když si pak v přísně tajném dokumentu II. správa HS-StB na konci dubna vyhodnocuje III. VMS, přiznává, že zde byla snaha na poslední chvíli dostat nějaké otázky na program, mezi nimi právě vnitropolitickou situaci a demokratizační proces v ČSSR, i novináři a redaktoři pokládali na tiskových konferencích provokační otázky. I přes tyto ztížené podmínky a za pomoci pracovníků spřátelených soc. zemí se podařilo naplnit cíl III. VMS.³¹⁸ V celkovém hodnocení III. VMS se můžeme dočíst, že změna vedení a celkově jiný přístup znamenal pozitivní, ale i negativní důsledky. Pozitivně je ohodnocen fakt, že představitelé státní správy dali větší důvěru organizátorům a určili jim pouze minimální a maximální linii, to zlepšilo pružnost a snížilo nervozitu organizátorů. Nicméně negativně se takové vedení konference projevilo na východních delegátech, kteří v některých případech měli dokonce nařizeno, že pokud se konference strhne v jednání o demokratizačním procesu v ČSSR, z konference odjedou.³¹⁹

3.1.5 Okupace Československa a z ní vzešlé otřesy v KMK až po Ondrovi a Hromádkovu rezignaci (konec 60. let 20. století)

Po okupaci v srpnu 1968 se, jak jsem již uvedl, situace v KMK mění ještě dramatičtěji. Hromádka posílá dopis sovětskému velvyslanci a vydává také memorandum, které do konce svého života již neodvolá. Když za ním Ondra jede do Jánských Lázní na začátku září, sdělí mu Hromádka, že je záležitostí šokován, nejvíce ze všeho jej mrzí, že se akce zúčastnila také vojska NDR. Nedokáže si prý nyní představit další perspektivu KMK.³²⁰ Na přelomu září a října se má v Paříži konat zasedání

³¹⁷ ABS, fond H, 697, svazek č. XIV, sign.: H-697-14, reg. čís.: 2017, II. správa HS-StB, 9. odbor, *Rozhovor KMK a synodní rada – „SLÁVEK“*, 20.5.1968, s. 94-95.

³¹⁸ ABS, fond H, 697, svazek č. XIV, sign.: H-697-14, reg. čís.: 2017, II. správa HS-StB, 9. odbor, Čj.: 0S-00100/92-68, 30.4.1968, s. 99-103.

³¹⁹ ABS, fond H, 697, svazek č. XIV, sign.: H-697-14, reg. čís.: 2017, II. správa HS-StB, 9. odbor, *III. VMS – další poznatky, Hodnocení III. VMS*, 15.5.1968, s. 104-111.

³²⁰ ABS, fond H, 697, svazek č. XIV, sign.: H-697-14, reg. čís.: 2017, II. správa HS-StB, 9. odbor, *Záznam ze schůzky se spol. „SLÁVKEM“*, ze dne 9.9.1968, 16.9.1968, s. 157-158.

strukturálního a pracovního výboru KMK, spolupracovník krycím jménem Tajemník podává zprávu II. správě HS-StB, že za Ondrou a Hromádkou dorazil ze SSSR metropolita Nikodim, s kterým se dvojice střetla kvůli termínu konání PV KMK. Nikodim je také značně nespokojen s Hromádkovým memorandem, které hodlá napadnout svým vlastním.³²¹ To se nakonec také stane, když metropolitě Nikodim, Filaret, ale i zástupce estonských luteránů Tooming a pastor Stojan za baptisty sepiší na konci září 1968 odpověď, kde kritizují Hromádkovy výroky v memorandu, které označí za něco, co psal jen čistě za sebe, ze svých osobních pohnutek a subjektivních soudů, a že nijak nevyjadřují politiku KMK.³²² Na samotném pařížském jednání to pak vře ještě víc. Hromádka na začátku schůze předložil krátký výtah svého memoranda. Celkem bylo na pořadu schůze 22 bodů, z nich celých 21 se týkalo situace v Československu. To Hromádka odmítl a poprosil delegáty, aby se na schůzi situace v ČSSR neprobírala. I přes jeho žádost byl Pracovním výborem program postupně projednávám, na protest proti tomu opouští prezident Hromádka a generální tajemník Dr. Ondra jednání, a zpět se již nevrátí. V průběhu diskuze se pak dělí PV KMK na dvě části, na jedné (menší) straně jsou východní delegáti, kteří chápou postup spojeneckých vojsk v ČSSR, na druhé straně jsou účastníci ze západu a třetího světa, kteří projevují názor, že přítomnost vojsk VS v Československu není akceptovatelná. Zástupce ruské pravoslavné církve v ČSSR Sokolovskij uvedl, že je velká hrozba, že tento rozkol rozloží celou Křesťanskou mírovou konferenci.³²³

Dokument nazvaný *Kádrové opatření ve vedení mezinárodního hnutí KMK* z poloviny listopadu 1968 již otevřeně uvádí, že je třeba vedení Křesťanské mírové konference změnit, a to po jednání sekretářů KMK ze socialistických zemí, kteří se na tom dohodli v Moskvě. Navíc bez přítomnosti pražského ústředí KMK. Informace dostaly české tajné služby od informátora Lady, kterému informaci předal Károly Tóth z MLR, jež se jednání účastnil, a při návratu se zastavil i v Praze. Na jednání se hovořilo o přímé i nepřímé nedůvěře vůči prezidentovi a generálnímu tajemníkovi KMK. K tomu pramen dodává, že i do sekretariátu KMK chodí dopisy z východních zemí, které vyjadřují nedůvěru Hromádkovi a Ondrovi za jejich názory stran srpnové okupace. To

³²¹ ABS, fond H, 697, svazek č. XIV, sign.: H-697-14, reg. čís.: 2017, II. správa HS-StB, 9. odbor, 2. oddělení, *Situace kolem jednání PV KMK v Paříži – „TAJEMNÍK“*, 25.9.1968, s. 163.

³²² ABS, fond H, 697, svazek č. XIV, sign.: H-697-14, reg. čís.: 2017, *Prezidentu KMK – dr. Josefu L. Hromádkovi*, 28.9.1968, s. 187-188.

³²³ ABS, fond H, 697, svazek č. XIV, sign.: H-697-14, reg. čís.: 2017, II. správa HS-StB, 9. odbor, *Záznam čís. 7 ze schůzky se spol. „ASPIRANT“*, ze dne 10.10.1968, s. 166.

mu sdělil Casalis, jeden z viceprezidentů KMK, který počká do prosince 1968, a následně se sám rozhodne, zda celý regionální výbor KMK ve Francii nevystoupí z hnutí.³²⁴ 25. listopadu se pak koná porada regionální KMK v Táboře, kde jsou přítomni členové československého výboru. Nálada je popsána jako pesimistická, Hromádka si za závěry z memoranda stojí, s jeho postojem souhlasí i další čl. zástupci v KMK. Zde se Hromádka zmiňuje i o možnosti své rezignaci.³²⁵ Na začátku prosince se pak začne proslýchat (jak informuje Ondra jako agent Slávek), že synodní rada ČCE chce v únoru na synodu vystoupit z KMK. Zároveň se zvěští, že sídlo KMK má být přesunuto do Budapešti, či do Moskvy.³²⁶ Rozpory uvnitř KMK se v podstatě už jen horší, a sílí snahy přemístit sekretariát KMK z ČSSR. Když se v září 1969 setkávají zástupci SSSR, Maďarska a NDR v Budapešti na výroční konferenci pracovního kruhu pro evangelické informace v Evropě, není dle Sovětů nutný odchod Hromádky, ale je potřeba jej neutralizovat (aby neměl referáty a nehrál vůdčí roli v KMK), Ondra by podle nich měl rezignovat. Maďarská delegace se kloní k názoru, že by měl hlavní sekretariát sídlit jinde, a navrhuje Budapešť. To na schůzi podpořili i zástupci z NDR. Ondru obviňují z personálních rozhodnutí v mezinárodním sekretariátu a i oni jsou pro jeho rezignaci.³²⁷ Příznačně hodnotí situaci kolem KMK již zmíněný Georges Casalis, který na konci svého léčebného pobytu v Československu pronese na podzim 1969, že se jedná o boj dvou komunismů.³²⁸

Již ve zprávě o výsledcích jednání mezi pracovníky Státní bezpečnosti NDR a ČSSR z října 1969³²⁹ je jasné, že dojde k personálním změnám ve vedení KMK. Obě strany došly k názoru, že je potřeba oddělovat mezi Hromádkou a Ondrou v podstatě podobně jako sovětské delegáty na setkání v Budapešti. Ondru je třeba vyměnit a do 4. VMS by měl funkci převzít Tóth. Zástupci obou tajných složek nicméně nebyli jednotní

³²⁴ ABS, fond H, 697, svazek č. XIV, sign.: H-697-14, reg. čís.: 2017, II. S-HS-StB, 9. odbor, 2. oddělení, *Zasedání regionálního výboru KMK při ERC – „MIREK“*, 20.11.1968, s. 184.

³²⁵ ABS, fond H, 697, svazek č. XIV, sign.: H-697-14, reg. čís.: 2017, II. S-HS-StB, 9. odbor, 2. oddělení, *Vývoj situace v mezinárodním hnutí KMK – „LADA“*, 26.11.1968, s. 186.

³²⁶ ABS, fond H, 697, svazek č. XIV, sign.: H-697-14, reg. čís.: 2017, II. správa HS-StB, *Křesťanská mírová konference – „SLÁVEK“*, 13.12.1968, s. 229-231.

³²⁷ ABS, fond H, 697, svazek č. XIV, sign.: H-697-14, reg. čís.: 2017, KS-SNB Praha, Správa STB, 6. odbor – 4. oddělení, *Agenturní zpráva, Situace v Křesťanské mírové konferenci – zpráva*, 30.9.1969, s. 426-427.

³²⁸ ABS, fond H, 697, svazek č. XIV, sign.: H-697-14, reg. čís.: 2017, KS-SNB Praha, Správa STB, 6. odbor – 4. oddělení, *Agenturní zpráva, Casalis Georges – st. přísl. Francie – pracovník KMK*, 15.10.1969, s. 434.

³²⁹ ABS, fond H, 697, svazek č. XV, sign.: H-697-15, reg. čís.: 2017, *Zpráva o výsledcích jednání mezi pracovníky Státní bezpečnosti NDR a ČSSR*, 20.10.1969, s. 24-30.

v tom, jak změnu na pozici generálního sekretáře provést. Nebezpečí je spatřováno v Ondrovi, Opočenském, Čihákovi, ale také v Tóthovi, který je kompromisní.

„16. 10. 1969 bylo při jednání na uvedené poradě rozhodnuto, že zástupci KMK z SSSR, PLR, MLR a NDR vystoupí proti dosavadní činnosti Ondry a kategoricky budou žádat jeho odvolání i za cenu střetu. V tomto střetnutí chtějí odhadnout síly a přezkoušet jak dalece je připravena koncepce socialistických zemí.“³³⁰

V dokumentu rovněž československé tajné složky přiznávají, že z porady vyplynulo, že se některé církevně-politické otázky řeší mimo ně. A to například berlínská porada, kam nebyli Čechoslováci pozváni. Přetrhání kontaktů tak není jen po státní linii, ale také po linii kontrarozvědek, což si vnitřně složky v dokumentu vysvětlují: *„celkovou vnitropolitickou situací v roce 1968. Po linii StB již v roce 1967 byla problematika církve v nedostatečné míře řízena a nebyly uplatňovány některé společné problémy zvláště z hlediska mezinárodního charakteru.“* V dokumentu je také kritika nedůsledného řešení problematiky na počátku roku 1969, která vedla k nedůvěře přátel z východu. Bude proto nutné normalizovat situaci i na úseku agenturně-operativní činnosti.³³¹

Mezinárodní sekretariát KMK se sešel na počátku listopadu 1969. Na schůzi bylo nejprve odhlasováno přijetí bodu o projednání důvěry ke generálnímu tajemníkovi KMK – tomu bylo vyhověno. Načež se přihlásil bulharský delegát Sabev, který prohlásil, že Ondra ztratil jeho důvěru, neboť se projevil jako antikomunista, antisocialista, antisověť a nacionalista. K tomu se následně přidali zástupci ze SSSR, MLR, NDR i PLR, proti těm se pak postavili západní delegáti. *„Když byl Ondra požádán, aby se k věci vyjádřil, dotázal se, zda je stavěn před dvě alternativy, nebo zda je požadavek kategorický.“* Nabídl, že by se mohl za chyby omluvit a vyjasnit je, pokud je to však kategorický závěr, pak se odmítá vyjadřovat. Hromádka naopak Ondru požádal, aby nerezignoval, a sám se proti odchodu Ondry postavil. Dle agenta Slávka (J. N. Ondry) Nikodim nabídl Ondrovi mezi čtyřma očima, že pokud odstoupí, najde mu jako sovětský občan v ČSSR výhodné zaměstnání. Ondra se dle svého vyjádření rozhodl na místě nerezignovat kvůli Hromádkovi a kvůli tomu, že neznal stanovisko církevního sekretariátu v Praze. Navíc některé věci, které zazněly, bere jako osobní urážku, a rád by se k nim vyjádřil. Nakonec se však mezi delegáty začalo roznášet, že o osudu Ondry je již rozhodnuto, to Ondra jako

³³⁰ *Tamtéž*, s. 27-28.

³³¹ *Tamtéž*, s. 29-30.

Slávek označuje za trapné, protože bylo zřejmé, že jeho odchod není věcí církevní, ale čistě státním rozhodnutím. Po příjezdu do ČSSR z NDR zamířil Ondra rovnou za Hrůzou, který byl mimochodem v této době již opět v čele Sekretariátu pro věci církevní. Hrůza vyjádří názor, že podat rezignaci bude to nejlepší, jestliže Ondra ztratil důvěru, nelze dále pracovat. V rozhovoru mu Ondra ještě řekne, že nerozumí tomu, proč odchází právě on, když prohlášení po srpnu 1968 psali Hromádka, Čihák a Menšík. Nicméně i přesto oznámí Hrůzovi, že 4. 11. 1969 předloží svou rezignaci.³³² A tak se i stalo. Na počátku listopadu podává Ondra rezignační dopis. Spolu s ním odchází z čela KMK také prezident Hromádka, oba adresovali své rezignace Pracovnímu výboru KMK.

Tak skončila jedna velká etapa Křesťanské mírové konference v čele s generálním sekretářem Jaroslavem N. Ondrou a Josefem L. Hromádkou jako prezidentem. Na konci roku 1969 Hromádka umírá a Křesťanská mírová konference nezaniká, ale projde řadou změn. V nadcházejících letech se budou konat ještě tři další Všekřesťanská mírová shromáždění, ty se budou nadále konat v Praze, vedení se však ujme leningradský metropolita Nikodim a následně K. Tóth.

3.2 Josef Lukl Hromádka pohledem bezpečnostních složek od druhé poloviny padesátých let až do jeho smrti – Hromádka v archiváliích MV

V nadcházejících třech podkapitolách se pokusíme sestavit profil Hromádky optikou československých tajných složek. Budeme sledovat přerod od režimem oblíbeného teologa, na kterého nomenklatura spoléhala na poli nekatolických církví, přes kritičtějšího a hůře zvladatelného prezidenta podporující demokratizační proces v ČSSR, až po dobu, kdy bude brán tento držitel Leninovy ceny míru dokonce protirežimně. V prvních letech fungování KMK nebylo pro Hromádku problém vyjít vstříc státní správě, situace se ovšem začne měnit v polovině 60. let, kdy se Hromádka vymezuje nejen proti MŠK, ale i proti zásahům do hnutí ze strany RPC. Když je okupací zastaven obrodný proces známý pod názvem Pražské jaro, Hromádka je nejen doma, ale i v zahraničí ostrým kritikem nových pořádků.

3.2.1 Hromádka důvěryhodný a spolehlivý

³³² ABS, fond H, 697, svazek č. XV, sign.: H-697-15, reg. čís.: 2017, HS-Stb ČSR, 3. odbor VZ, *Záznam ze schůzky se spolupracovníkem „SLÁVKEM“, ze dne 3.11.1969*, s. 37-41.

Po roce 1948, jak jsme již uvedli v prolegomenální části, je vztah československých komunistů k Hromádkovi úměrný ke konformitě, s kterou teolog přistoupil k únorovému převratu. Byl přesvědčený, tak jako i v jiných momentech svého života, že křesťan nemá stát bokem, ale aktivně participovat na budování nové společnosti. Režim za tento řekněme minimálně ambivalentní či přímo prorežimní postoj vztahy s Hromádkou pěstuje i přes svou oficiální proticírkevní politiku. Hromádka cestuje, účastní se zahraničních jednání, v první polovině padesátých let se pak soustředí na východoevropské socialistické země. V podstatě kamkoli přijede, slaví úspěch. Jmenujme již zmíněné čestné doktoráty v Maďarsku, Polsku, či jeho časté cesty do Východního Německa. Cestuje ovšem i za Železnou oponu, aby se účastnil jednání ve světové ekumeně, a to i přesto, že jak jsme již konstatovali, postoj tehdejšího československého vedení nebyl vůči světovým ekumenickým shromážděním zrovna nakloněn. Ovšem u Hromádky nebylo problém udělat výjimku, jeho světové autority i teologické erudice si režim cenil, na poli nekatolických církví takových prorežimních osobností příliš nebylo. Hromádkovo vyjádření k politickým procesům v 50. letech není známé, nicméně vzhledem k navazující spolupráci, se lze domnívat, že neotrásl jeho důvěrou v nově se etablující režim. Když v roce 1956 probíhá krize v Budapešti, Hromádka v podstatě opakuje sovětský narativ, za což mu je mimo jiné udělena Leninova cena míru v Moskvě. Hromádka navíc udržuje dobré osobní vazby na řadu klíčových nomenklaturních politiků. Zmiňme na tomto místě opět zetě Klementa Gottwalda a mimo jiné i ministerstva spravedlnosti Alexeje Čepičku, ministra kultury Václava Kopeckého, či šéfa církevního odboru Karla Hružu. Není proto velkým překvapením fakt, že Hromádkova osoba je na konci padesátých let klíčovou personou v oficiální církevní politice státu ve věci nekatolických církví, přesto, jak jsme již výše poznamenali je znát, že existuje v podstatě přímá úměra mezi tím, jak pozitivně vnímá režim Hromádku, a jak negativně jeho vlastní církevní prostředí. Již jsme v předchozí části zmínili *Zprávu o současné církevně politické situaci v ČSR*, která tuto úměru dokládá. Dokument hovoří o tom, že vztah Hromádkovy církve – ČCE – je směrem k Hromádkově politické koncepci spíše vlažný a nepomohly tomu ani diskuze o ní na půdě Komenského fakulty. Ve *Zprávě o některých otázkách současné církevně politické situace v ČSR*³³³ se o dva roky také dočteme, že: „Vliv profesora Hromádky je i nadále v církvi omezený. Jeho aktivní spolupráce ve světovém mírovém hnutí a jeho koncepce o zákonitém zániku kapitalismu

³³³ NA, MŠK CO 1956-1967, N 89, sign.: 47 I. A, karton 1, *Zpráva o některých otázkách současné církevně politické situace v ČSR*.

*a jeho vystřídání socialismem, jakož i jeho přesvědčení o správnosti a nutnosti aktivní spolupráce protestantů při výstavně socialismu se v církvi jen zvolna prosazuje.*³³⁴

Pro režim je ovšem práce Hromádky v mezinárodních uskupení prioritní, jak se dočteme v *Úkolech ministerstva školství a kultury na úseku církevní politiky po XI. Sjezdu Komunistické strany Československa*. Tyto tři dokumenty tedy poměrně jasně potvrzují Hromádkovu neochvějnou a výsadní pozici ve vztahu protestantských církví a československého režimu. Po založení KMK a v prvních letech existence je Hromádka takřka vždy v dokumentech tajných složek zmiňován v pozitivní konotaci, příkladně uveďme výpovědi důvěrníka Kulhánka, který referuje o Hromádkově hlavním referátu při zahájení I. VMS v dvou různých dokumentech takto: „*Hlavní referent dr. HROMÁDKA uvítán bouřlivým potleskem a jeho projev, velmi obsáhlý a pronášený procítěně, byl sledován pozorně a odměněn aplausem. Sám dr. HROMÁDKA se potom vyjádřil pramenu, že referát mohl zkrátit.*“³³⁵ „*Prof. dr. HROMÁDKA svým hlavním referátem, předneseným s nadšením a dalšími vystoupeními, je zasloužilým o ovzduší, které na VMS panovalo. Snad mohl zkrátit hlavní referát, ale západní účastníci jsou zvyklejší na řečnictví, takže celkem to nepoškodilo náladu. Východní účastníci jsou ovšem méně trpěliví, také pro menší jazykové znalosti. Byl celou dobu v neustálém styku se zahraničními delegáty.*“³³⁶

I v opise obecného dokumentu *Informace o průběhu Křesťanského mírového shromáždění*³³⁷, je projev Hromádky na I. VMS kladně hodnocen, zejména proto, že Hromádka v referátu uplatnil všechna doporučení, které projednal s ÚV KSČ, MŠK i již zmíněným poslancem NS ČSSR Vladimírem Kouckým:

„Základní přednášku na téma: „Na zemi pokoj“ přednesl profesor J.L. Hromádka. Obsah referátu byl konzultován s III. odd. ÚV KSČ a všechna doporučení, která byla s profesorem Hromádkou ministerstvem školství a kultury a rovněž i s Kouckým prohovořena, prof. Hromádka v referátě uplatnil. Západní delegáti si nejvíce

³³⁴ *Tamtéž*, s. 7.

³³⁵ ABS, fond H, 697, svazek č. IV, sign.: H-697-4, reg. čís.: 21030, III. správa MV, 3. odbor, 2. odd., *Agenturní zpráva č. 382 – „KULHÁNEK“*, 15.6.1961, s. 868.

³³⁶ ABS, fond H, 697, svazek č. IV, sign.: H-697-4, reg. čís.: 21030, III. správa MV, 3. odbor, 2. odd., *Agenturní zpráva č. 389 – „KULHÁNEK“*, 28.6.1961, s. 1003-1006.

³³⁷ ABS, fond H, 697, svazek č. V, sign.: H-697-5, reg. čís.: 21030, *Opis. Informace o průběhu Křesťanského mírového shromáždění*, 19.6.1961, s. 1-7.

cenili jeho velmi dobrý teologický přístup, se kterým rozebíral všechny důležité politické otázky.“

V textu je tak poměrně jasně uvedeno, že Hromádka na hlavním referátu vědomě pracoval se špičkami tehdejší režimní nomenklatury. Spolupráce mu nebyla cizí ani v případě, že hrozilo interní narušení prosovětské mírové linie KMK.

Konkrétně v „aféře“ holandské regionální skupiny v čele s teologem Albertem Raskerem. Ten požadoval, aby KMK zaslala sovětské vládě prosbu, aby byly zrušeny chystané atomové pokusy, což Ondra i čs. režim považovali za tlak Holandských politických kruhů, III. správa ihned informuje I. i II. správu MV, žádá získat poznatky o Raskerovi a spolu s MŠK zajistit, aby bylo něco takového odmítnuto pracovním výborem KMK³³⁸. Důvěrník Slávek (J. N. Ondra) v interní agenturní zprávě říká, že Hromádka projevil osobní zodpovědnost, aby nebyla tímto způsobem zneužita KMK, vymyslel tedy plán, jak vzít podobným iniciativám „vítr z plachet“. Celou záležitost projednával MŠK, která slíbila, že jeho plán (viz níže) zvaží:

„Při projednávání této otázky na MŠK děkan J.L. Hromádka navrhl, že by chtěl zaslat osobní neveřejný dopis s. CHRUŠČEVU. Dále pak že rovněž zašle dopis RASKEROVI, jako odpověď na jeho dopis. Tímto návrhem J.L. Hromádka sleduje provést zadostiučinění RASKEROVI a všem podobným případům a tím také zabránit tomu, aby věc RASKEROVA byla nadále otevřena a snad i nadále projednávána na zasedání pracovního výboru KMK.“³³⁹

V samotném dopise se Hromádka Raskerovi omlouvá za pozdní odpověď, která byla údajně zpožděna jeho cestou z Krkonoš. V odpovědi vyjadřuje porozumění zneklidnění, které má holandská skupina, zamýšlí se, co je možno udělat, přičemž protest proti sovětskému prohlášení prý není možností, neboť „víme, že sovětské prohlášení má pouze určitý cíl; přivést ostatní vlády k mírovému jednání.“³⁴⁰ Celá tato záležitost skončila sledováním Raskera československými tajnými složkami³⁴¹, demonstrovat však na

³³⁸ ABS, fond H, 697, svazek č. V, sign.: H-697-5, reg. čís.: 21030, III. správa MV, 2. odbor, 2. odd., Agenturní zpráva č. 177 – „SLÁVEK“, 4.9.1961, s. 27.

³³⁹ ABS, fond H, 697, svazek č. V, sign.: H-697-5, reg. čís.: 21030, III. správa MV, 3. odbor, 2. odd., Agenturní zpráva – Věc: Rasker Albert, superintendent z Holandska – poznatky – „SLÁVEK“, 11.9.1961, s. 32.

³⁴⁰ ABS, fond H, 697, svazek č. V, sign.: H-697-5, reg. čís.: 21030, Překlad dopisu J. L. Hromádky Albertu J. Raskerovi, s. 31.

³⁴¹ ABS, fond H, 697, svazek č. V, sign.: H-697-5, reg. čís.: 21030, III. správa MV, 3. odbor, Záznam, 7.11.1961, s. 74.

případu můžeme fakt, že Hromádka interně aktivně přispíval k tomu, že z KMK málokdy vyšla výzva k odzbrojení východním směrem. Musel si být jasně vědom, že Raskerův požadavek, aby závěry I. VMS stran odzbrojení byly uplatňovány oběma směry, má poměrně logické opodstatnění. Věc spolu s Ondrou raději komunikovali s MŠK, na tomto příkladu tak lze zpochybnit nejen nestrannost KMK, ale i Hromádkova prezidentství v době po I. Všekřesťanským shromážděním. Na začátku šedesátých let – poznamenaný kulminující řadou konfliktů uvnitř studené války – začínají o Hromádkově východním postoji veřejně mluvit i západní delegáti. Z interní zprávy ministerstva vnitra³⁴² plyne, že při setkání poradního výboru v Karlových Varech v květnu 1962 došlo k ostré konfrontaci při kritice Hromádkova referátu na téma „*Odpovědnost křesťanů v soudobé napjaté mezinárodní situaci*“. Západní účastníci zde napadli Hromádku a obvinili jeho postoje jako jednostranně východní, „*ze zatažení pražského hnutí do oběžné dráhy politiky socialistického bloku, z toho, že křesťanská mírová konference stojí na pozicích Moskvy*.“ Hromádku kromě dalších kritizoval například dr. Kloppenburg, podle zprávy mu tak zasadili těžkou ránu, kterou si v sobě nesel Hromádka dlouho. Situace se ještě vyhrotila v momentě, kdy začal americký delegát Van-Burren kritizovat rezoluci, ve které měla být odsouzena termonukleární aktivita Spojených států na Vánočních ostrovech. Vzhledem k tomu, že Sovětský svaz zase obnovil své pokusy s termonukleárními zbraněmi, měly by být odsouzeny obě velmoci, nebo žádná, jinak bude rezoluce jasně jednostranná, Van-Burrena se navíc zastal například západoněmecký teolog a pacifista M. Niemöller, což dle zprávy ještě více umocnilo krizi. Když se v červnu 1963 koná zasedání poradního výboru KMK v Praze, je brána řeč Hromádky s poklidem, nicméně to je dle dokumentu třeba připsat na vrub tomu, že Hromádkův referát byl značně opatrnější, a chyběla v něm politická ostrost.

Přes Hromádkovy úspěchy a aktivní spolupráci s MŠK je interně již na začátku 1963 zvažováno, kdo po Hromádkovi převezme úlohu prezidenta KMK. Nikoli však z důvodu nějaké nedůvěry (v dokumentu³⁴³ je mu přiznána nepopiratelná zásluha na úspěchu KMK v československém prostoru), ale spíše pro jeho vyšší věk, v roce 1963 oslaví své 74. narozeniny. Dokument od důvěrníka Zdeňka varuje před tím, že by po odchodu Hromádky padla volba dalšího prezidenta na nějakou teologickou osobnost ze

³⁴² ABS, fond H, 697, svazek č. VI, sign.: H-697-6, reg. čís.: 21030, *Zpráva o zasedání poradního výboru křesťanské mírové konference 4. – 9. června 1963*, s. 238-243.

³⁴³ ABS, fond H, 697, svazek č. VI, sign.: H-697-6, reg. čís.: 21030, III. správa MV, 3. odbor, 2. odd., *Agenturní zpráva č. 12 – Věc: prof. Hromádka a jeho další činnost v KMK*, 21.2.1963, s. 91.

západu. To by církevně i politicky ovlivnilo konferenci západním pohledem „více, než je žádoucí“. Jedinou osobou z Československa, která by dle pramenu přicházela k úvahu, je patriarcha církve československé Miroslav Novák. Ten má nejen osobní kouzlo, ale je zároveň – podobně jako Hromádka – jazykově vybaven. Problém je ovšem v tom, že církev ke které se hlásí, ještě není v SRC, takové církve pak v ekumenickém prostředí nepůsobí zrovna důvěryhodně. V případě, že by stejně jako u Ruské pravoslavné církve došlo k přijetí CČS do SRC, mohly by být schopnosti Nováka využity pro mírovou práci.³⁴⁴ V interním nedatovaném dokumentu, který hodnotí práci KMK od jejího vzniku až po současnost (pravděpodobně přelom roku 1963 – 1964) je sděleno, že i přes pokročilý věk je Hromádka stále vedoucí osobností hnutí. Nicméně připouští, že panuje v hnutí nervozita, kdo jej nahradí. Opět padá jména dr. Miroslava Nováka, kromě něj však také prof. Casalise, u něj je však problém, že je z Francie a mohl by tak hnutí směřovat na západ. Vliv Hromádky na jeho nejbližší okolí má jak pozitivní, tak negativní stránky, to dokonce dle textu může mít nepříznivý vliv na zájmy a cíle KMK:

„Vedle jejich charakterových nedostatků, jako ctižádost, kariérismus, neomylnost, panovačnost apod., se projevuje u nich více než je pro věc žádoucí sebevědomí, že zástupci českobratrské církve vytvořili KMK.“

Dle dokumentu se v tomto případě nejedná o vymezení se vůči MŠK jako spíše proti Ruské pravoslavné církvi, která si údajně v zahraničí přiznává zásluhy na vzniku a fungování KMK. Nesprávné tendence se údajně objevují hlavně u J. N. Ondry a J. Čiháka a dalších, kteří jsou údajně příliš pod vlivem Hromádky a jeho církevně politické koncepce. Na závěr se v dokumentu píše, že tyto vnitřní i vnější vlivy ovlivňují „otupování ofensivní činnosti KMK“, ale vytvářejí i nepříznivé vztahy mezi zástupci církví v KMK ze zemí socialistických, o to vážnější je prý toto nařčení, neboť se bude brzy konat II. VMS.³⁴⁵

Když je v létě 1964 připravováno II. Všekřesťanské mírové shromáždění je Hromádka stále brán jako pilíř KMK a nepopiratelná autorita KMK, kterou je však potřeba za pomoci MŠK správně usměrnit. V již citovaných *Informacích o stavu příprav II. Všekřesťanského mírového shromáždění*³⁴⁶ je vyjádřeno spokojení nad tím, jak vypadají

³⁴⁴ Tamtéž.

³⁴⁵ ABS, fond H, 697, svazek č. XI, sign.: H-697-11, reg. čís.: 2017, s. 208.

³⁴⁶ ABS, fond H, 697, svazek č. VIII, sign.: H-697-8, reg. čís.: 21030, *Informace o stavu příprav II. Všekřesťanského mírového shromáždění*, s. 158-162.

připravované dokumenty i referáty, nicméně interně nebyla přílišná spokojenost s referátem J. L. Hromádky, který bylo třeba ještě doladit. Konec konců interně si komunisté vykládají situaci tak, že i Hromádka by byl rád názorově usměrněn před II. VMS jako tomu bylo u prvního shromáždění:

„Ministerstvo školství a kultury hodlá před zahájením II. VMS přijmout na MŠK hlavní delegáty II. VMS z ČSSR k instruktážnímu rozhovoru a doporučuje, aby s. Koucký nebo Lenárt přijal prof. J. L. Hromádku k rozhovoru za účelem výkladu našich stanovisek k hlavním otázkám světového dění a k ovlivnění některých názorů prof. Hromádky. Přijetí u s. Kouckého před I. VMS v r. 1961 bylo velmi účelné a prof. Hromádka jeho vysokým oceněním naznačuje žádost o jeho opakování před II. VMS.“³⁴⁷

3.2.2 Hromádka kritičtější a emancipovanější

Již jsme uvedli, že i II. VMS z roku 1964 dopadl z hlediska československého režimu poměrně dobře, jak o tom svědčí i interní ministerská a agenturní komunikace. V polovině 60. let začne, jak jsme rovněž konstatovali v předchozí části, drhnout vztah Hromádky a užšího vedení KMK se státními úřady. Citujme *agenturní zprávu* II. správy s důvěrníkem Ladou, která pravděpodobně nejlépe reprezentuje tehdejší vztah vedení KMK k MŠK:

„11. května 1965 při rozhovoru dr. HROMÁDKY s představitelem cír. odb. MŠK Hružou došlo k ostré kontraverzi (podle podání ONDRY), při kterém Hružka HROMÁDKOVI prohlásil, že podle jeho názoru by se církev do mezinárodních, politických a ideologických problémů neměly vměšovat. (Rozhovor byl veden v souvislosti s některými prohlášeními HROMÁDKY v poslední době a měl sloužit k ujasnění vztahu KMK – MŠK). Na tento názor HROMÁDKA odpověděl, že podobně argumentoval Hitler v rozhovoru s Niemöllerem, který vzápětí na to šel do koncentráku.“³⁴⁸

Dokument dále odkazuje na Ondru, který měl údajně prohlásit, že kvůli postojům MŠK chtěl Hromádka v této době již nejméně třikrát rezignovat na svou funkci prezidenta KMK. J. L. Hromádka měl být nanejvýš znechucen a uvažovat o odchodu do důchodu. Ondra navíc dodal, že zaregistroval zprávy o tom, že je zde snaha personálně nahradit

³⁴⁷ ABS, fond H, 697, svazek č. VIII, sign.: H-697-8, reg. čís.: 21030, *Informace o stavu příprav II. Všeckřesťanského mírového shromáždění*, s. 161.

³⁴⁸ ABS, fond H, 697, svazek č. XI, sign.: H-697-11, reg. čís.: 2017, II. správa MV, 9. odbor, 3. odd., *Agenturní zpráva – „LADA“*, 24.5.1965, s. 74.

Hromádku Novákem a Ondru K. Tóthem. Již jsme také zmínili spor ohledně šéfredaktora bulletinu Jiřího Svobody, kterého chtělo Ministerstvo školství a kulturu v červnu roku 1965 vyměnit. Na jeho obranu se však postavil nejen Ondra, ale i J. L. Hromádka.³⁴⁹ Situace se nejlepší ani v červenci. Důvěrník Fakulta hlásí 9. odboru II. správy MV, že situace uvnitř pražského sekretariátu je napjatá. Hlavním důvodem jsou očekávané kádrové změny na čelních místech KMK. Holandské velvyslanectví předalo Ministerstvu zahraničních věcí ČSSR žádost, aby dosavadní vedení, tj. Hromádka a Ondra, byli odejiti a novým vedením by byli již zmínění dr. Novák z ČCS a K. Tóth z Maďarské lidové republiky. Navíc do potíží se státní správou se dostává i dr. Turnský, další výrazná postava KMK. Konkrétně šlo o řízení MŠK kvůli odprodanému vozidlu, jež bylo vedeno na sekretariátu, který o prodeji věděl, Ministerstvo vydalo k prodeji zákaz, přesto se však prodej uskutečnil. Opatření pak mělo skončit zbavením Turnského funkce v KMK.

„Všechny tyto okolnosti nepříznivě působí na celý pracovní kolektiv sekretariátu KMK. Je v tom spatřováno násilné administrativní zasahování MŠK a vyvolává to nedůvěru. Situace je taková, že většina zaměstnanců a představitelů sekretariátu KMK to považuje za projev nedůvěry ze strany MŠK a dá se očekávat, že to může vyvolat u některých resignaci na práci v KMK.“³⁵⁰

V opatření dokumentu varuje II. správa, konkrétně kapitán Hruška, že je potřeba celou situaci řešit, protože taková zjištění ohrožují činnost samotné KMK. Pokud jde o Turnského, pak je třeba zvážit i jeho odvolání. Ručně je do dokumentu ještě dopsána poznámka od jiného spolupracovníka, že ani Hromádka není spokojen s minulou prací a prodejem vozidla pokud jde o Turnského. Vztah užšího vedení KMK s MŠK nebyl bezproblémový ani na podzim 1965. Hromádka na začátku listopadu dle interní zprávy³⁵¹ zasílá dopis prezidentovi Spojených států Johnsonovi³⁵² týkající se války ve Vietnamu v původním znění poté, co rázně odmítl jakékoli připomínky MŠK, jak přesně by měl být dopis formulován. Dle svých slov (jako agent Slávek) se i generální sekretář J. N. Ondra snažil ovlivnit Hromádku v zájmu MŠK, nicméně bezvýsledně. Následně však Hromádka

³⁴⁹ ABS, fond H, 697, svazek č. XI, sign.: H-697-11, reg. čís.: 2017, II. správa MV, 9. odbor, 3. odd., *Agenturní zpráva – „LADA“*, 2.6.1965, s. 85.

³⁵⁰ ABS, fond H, 697, svazek č. XI, sign.: H-697-11, reg. čís.: 2017, II. správa MV, 9. odbor, *Záznam ze schůzky se spolupracovníkem „FAKULTOU“ ze dne 8.7.1965*, 10.7.1965, s. 116.

³⁵¹ ABS, fond H, 697, svazek č. XI, sign.: H-697-11, reg. čís.: 2017, II. správa MV, 9. odbor, *Záznam ze schůzky se spolupracovníkem „SLÁVKEM“ ze dne 10.11.1965*, 6.12.1965, s. 275-277.

³⁵² ABS, fond H, 697, svazek č. XI, sign.: H-697-11, reg. čís.: 2017, *Dopis dr. J. L. Hromádky prezidentovi Spojených států amerických Lyndonovi B. Johnsonovi*, 6. 11. 1965, s. 278.

zasílá ještě jeden dopis a to šéfovi církevního odboru Hrůzovi, aby vysvětlil, co ho vedlo k odeslání dopisu. U Hromádky se v této době dle zprávy projevuje „*duševní krize motivovaná nedorozuměním mezi jmenovaným a Nikodimem z RPC.*“ Dokument dále vyjmenovává důvody, z čeho tato zaujatost Hromádky pramení. Například proto, že před zasedáním PVPP-KMK v Budapešti dostal Hromádka od Nikodima nadiktováno, co může a nemůže v referátu říct. Nebo snad proto, že při projednávání postoje k válce ve Vietnamu navrhl Hromádka tímto směrem vést diskuzi, to Nikodim odmítl, „*což až vzbudilo pozornost mezi delegáty. V ohlasu bylo slyšet takové poznámky jako např., že Nikodim jede po Hromádkovi apod.*“ Tehdejší situace se tak zpětně zdá nikoli jako emancipace vedení v čele s Hromádkou od MŠK a státní správy, ale spíše jakési vymezení pozic s představiteli RPC, kteří se stavěli do role vedoucí církve v hnutí.³⁵³

Hromádkovi (i Ondrovi) naopak velmi záleželo na tom, aby s církevním úřadem při MŠK měli bližší vztah, a i přes zmíněné rozpory si cenili minimálně názoru Karla Hrůzy. Již jsme jmenovali Hromádkovo písemné vysvětlení dopisu pro Johnsona, které zaslal právě šéfovi CO Hrůzovi, v předchozí kapitole jsme rovněž mluvili o tom, že po bouřlivé schůzi, kde východní delegáti v roce 1969 vyvolali diskuzi o důvěře proti Ondrovi, byla prvním místem, které po návratu do vlasti Ondra navštívil, právě kancelář K. Hrůzy. Přes rozjitřenou a tenzní situaci v polovině března interní dokument cituje rozhovor Ondry s Hromádkou, kde se hodslavický teolog ptá generálního sekretáře, zda se domnívá, že právě jeho vidí církevní odbor jako strůjce „nové orientace“ v ČCE. Na tomto místě jen ve zkratce zmiňme, že Nová orientace se v Českobratrské církvi evangelické utvářela kolem několika mladších farářů již koncem 50. let. V podstatě můžeme prohlásit, že Nová orientace vznikla jako důsledek debat a zamyšlení se nad faktem, že církve v Československu se uzavírají do jakéhosi křesťanského ghetta ve společnosti, která je oficiálně ateistická. To pak vede i k letargii směrem k patřičnému vyznávání víry. Z těchto úvah se přesouvá nový směr do společnosti, na které chce participovat, církev i představitelé Nové orientace se tak častěji než dříve vyjadřují k otázkám veřejným. Připomeňme také, že Hromádka už na začátku roku 1960 vysvětluje ministrowi školství a kultury Kahudovi, když se několik farářů NO korespondenčně

³⁵³ ABS, fond H, 697, svazek č. XI, sign.: H-697-11, reg. čís.: 2017, II. správa MV, 9. odbor, *Záznam ze schůzky se spolupracovníkem „FAKULTOU“ ze dne 8.7.1965, 10.7.1965, s. 116.*

ohradí proti utlačování věřících v zemi.³⁵⁴ Vraťme se však zpět k dokumentu ze začátku roku 1966, v kterém:

„J. L. Hromádka přišel za Ondrou s dotazem, zda je možné, že na církevním odboru MŠK panuje názor, že on je osobně odpovědný za všechny negativní jevy v souvislosti s posledním zasedáním synodu čsbr. církve evangelické. Od Milana Opočenského se prý dozvěděl, že na MŠK panuje názor, že vlastně mluvčím „nové orientace“ je Hromádka. Důkazem má být fakt, že se při jednání synodu od této „nové orientace“ nijak veřejně nedistancoval. To má svědčit o tom, že prakticky nemá žádnou autoritu a že se ukazuje, linie reprezentovaná Hromádkou je pro náš stát nejnebezpečnější.“³⁵⁵

Přestože je tak pochybnost, nakolik chtěl Hromádka pouze vyváznout z podezření MŠK, názor této instituce evidentně bral na velkou váhu. V dokumentu se dále od lidí a celé Nové orientace Hromádka distancuje, na dotaz proč tak neučinil veřejně však sdělil, že to nelze v církevním prostředí učinit, neboť by to „znamenalo vydání „nové orientace“ do rukou úřadů“. Zároveň dodal, že starší křídlo ČCE je MŠK blíže nakloněno a vyjádřil se ve smyslu, že by se mělo nechat dát NO prostor a správnými argumenty jejich pohled na věc usměrňovat. Hromádka se navíc v dalším rozhovoru, který text obsahuje, oslavně vyjádří k roli Sovětského svazu a vysloví názor, že krize společnosti je celosvětová, u nás se projevila vnitřně, protože jsme si dovolili přemítat, hovořit a kriticky přemýšlet o domácích problémech. To nicméně dle něj povede spíše k ozdravení společnosti. Tyto Hromádkovi úvahy můžeme brát leccjak. Na jedné straně chce být na MŠK brán jako neproblémový člen ČCE, zároveň se však částečně zastává farářů z NO. Do určité míry můžeme v těchto vyjádřeních vidět již blížící se období Pražského jara, kdy se – jak jsme již zmínili – nebude bát ČCE veřejně kritizovat i Hromádku a celou KMK, ve které vidí instituci poplatnou československým i sovětským státním orgánům. V této části však konstatujme, že toto je minimálně třetí záležitost dokazující důležitost, jakou Hromádka přikládal názoru CO MŠK na jeho osobu a práci.

Zdá se, že neměnný je rovněž spor uvnitř KMK mezi Hromádkou a jeho skupinou a maďarskými a sovětskými delegáty. Když se na podzim 1967 koná schůze za účasti

³⁵⁴ Peter Morée, Jiří Piškula: *"Nejpokrokovější církevní pracovník": protestantské církve a Josef Lukl Hromádka v letech 1945–1969*, s. 254-255.

³⁵⁵ ABS, fond H, 697, svazek č. XII, sign.: H-697-12, reg. čís.: 2017, 18.3.1966, s. 40-42.

vícero zástupců z vedoucích těles KMK (pracovní výbor, mezinárodní sekretariát, regionální výbory i stálé komise) tajné složky pozorují vzájemné antipatie i zde:

„Vážný problém se projevuje ve vzájemných vztazích mezi delegáty ze ZST ovlivněným zájmy jednotlivců nebo skupin. Z dílčích kuloárních rozhovorů mezi delegáty ze ZST jsou názory, že delegáty z MLR a SSSR projevují výhrady vůči dr. Hromádkovi a i dr. Ondrovi, obviňují je z tzv. pražské koncepce, která je konzervativní z hlediska církevně politického oproti pravověrnější – ortodoxnější koncepci pravoslaví. Jsou prý pro různá kompromisní řešení a co hlavně, že jdou západním delegátům a jejich koncepci – využít KMK pro dialog křesťanů s marxisty – až příliš vstřícní s benevolencí. Jeví se jakoby snaha o zanesení nové teologie do KMK – pravoslaví na úkor protestantské.“³⁵⁶

Provoz KMK, jak jsme výše dokázali z interních dokumentů ÚV KSČ i MV, štedře financovaly i jiné země socialistického tábora, nejštedřejšími bylo v tomto smyslu Východní Německo, Maďarsko a zejména Sovětský svaz. Je poměrně přirozené, že za takových okolností se i personálně připravuje půda na to, že se tyto státy budou chtít dále podílet na směru KMK, jenže v té Hromádka i Ondra viděli své pražské dílo, u kterého stáli v úplném začátku, kdy zdaleka nemělo toliko zájmu. Za Hromádkova prezidentství byla protestanská stopa ve vedení KMK značná, navíc konference nebyla apriorně protizápadní, Hromádka si velmi cenil dialogu s lidmi na západ od československých hranic a dokázal s nimi jednat. Oproti tomu východní klika v čele s arcibiskupem Nikodimem byla zbavena naivních představ o KMK jako o mostu mezi východem a západem, navíc zdůrazňovala pozici pravoslaví v organizaci. Není od věci zmínit i fakt, že to jsou právě maďarští a sovětské delegáty, kteří se později vehementně postaví do čela východních delegátů, kteří Hromádku kritizují o rok později za jeho memorandum k srpnové okupaci a začnou tlačit na přesunutí sídla. Příznačně jsou také zvažována hlavní města obou států Moskva a Budapešť jako budoucí centra Křesťanské mírové konference. Sovětská delegace byla poměrně pochopitelně v přímé linii s politickým smýšlením Kremlu, nicméně zajímavé by bylo sledovat, zda příklon Maďarů na východní koncepci v KMK mělo budapešťské povstání z roku 1956, ve kterém mimochodem i Hromádka stál na straně sovětské verze popisu událostí.

³⁵⁶ ABS, fond H, 697, svazek č. XIII, sign.: H-697-13, reg. čís.: 2017, II. správa HS-StB, 9. odbor, Záznam ze schůzky se spol. „TAJEMNÍK“, ze dne 11.10.1967, 18.10.1967, s. 285.

Už vícekrát jsme zmínili, že první polovina 1968 byla ve znamení obrodného procesu také nazývaného jako proces demokratizace Československa, který Hromádka vehementně podporoval. Ostatně odpovídala jeho dlouholetému názoru, že komunistická moc nezůstane rigidní a bude se postupem času vyvíjet směrem k větší svobodě jednotlivce, komunisti by pak nakonec mohli upustit od své ateistické a proticírkevní politiky. Musím však zdůraznit, že Hromádka nechtěl změnu režimu, navíc původce tohoto tání neviděl nikde jinde než v KSČ, bral demokratizaci za novou cestu jak komunismus chápat. Jeho pohled na obrodný proces byl tedy pozitivní, nicméně přece jen se lišil od toho, jak socialismus s lidskou tváří chápala laická, ale i církevní veřejnost, která se okamžitě v čele s ČCE chopila příležitosti a snažila se napravit alespoň ty největší křivdy z minulosti, jak jsme již uvedli v prolegomenální části. Úplně jinak si však celou záležitost pochopitelně vykládal socialistický blok. V této atmosféře se konal III. VMS, kde je obrodný proces v Československu neoficiálně hlavním tématem setkání. Delegáti mají první příležitost na vlastní oči se přesvědčit, co se v měnící se československé společnosti odehrává. V hlavním referátu Hromádka – bez předchozí domluvy s MŠK – vysvětluje účastníkům, jak se věci v Československu mají. V jeho verzi pochází proces demokratizace z celospolečenské – komunistické – debaty. I cílem budiž socialistická společnost jen jiného ražení, proces modeluje jako jakýsi socialistický experiment. Jak dokládají i dobové archiválie tajných služeb, Hromádkův referát vyvolá větší reakci: „*Po vystúpení prof. Hromádky, ktorý previedol rozbor cirkevno-politickej situácie u nás sa niektorí západní delegáti spytovali, že kedy sa hovorila pravda, či v minulosti alebo teraz.*“³⁵⁷ Rozladění odjížděli rovněž východní delegáti, kteří stejně se na situaci v ČSSR dívali často optikou oficiální kremelské politiky, která v té době vyjadřovala směrem k počínání Dubčeka a jeho kabinetu znepokojení. Pozice před okupací nebyla pro Hromádku zrovna nejlehčí, již jsme zmínili ostražitý přístup západních, ale i východních delegátů v KMK, navíc situace pro něj nevypadala dobře ani v ČCE, která se v této době pomalu snaží rehabilitovat a vyrovnat se s dvaceti lety ghetta, které jí dopřál režim, jehož byl Hromádka prominentem a zastáncem.

3.2.3 Hromádka zklamaný a protisovětský

³⁵⁷ ABS, fond H, 697, svazek č. XIV, sign.: H-697-14, reg. čís.: 2017, II. S-HS-ŠtB, 9. odbor, 2. odd., Krajská správa sboru národnej bezpečnosti, Bratislava, *Zpráva o priebehu III. VMZ*, 30.4.1968, s.88.

Tento tlak, ale i dosavadní napjaté společenské status quo se začne měnit v momentě, kdy v noci na 21. srpna 1968 překračují československé hranice vojska pěti zemí VS. Hromádka okamžitě odesílá dopis sovětskému velvyslanci S. V. Červoněnkovi, ozve se ale také ČCE a všichni čekají, co se bude dít nejen v Československu, ale také v Křesťanské mírové konferenci stále sídlící v Praze, po jejíž ulicích se nyní prohání zejména sovětská vojenská technika. Ještě výraznějším projevem nesouhlasu vůči srpnovým okupantům bylo Hromádkovo memorandum³⁵⁸ coby prezidenta KMK, ve kterém Hromádka vysvětluje postoj k invazi vojsk Varšavské smlouvy. V něm brání obrodný proces v ČSSR jako něco, co posouvalo společnost dopředu, nikoli dozadu, dále zpochybňuje nejen to, zda je komunismus schopen nějakého tvůrčího vývoje, ale také to, zda jsou východní země přáteli Československa. „*Naše přátelství a spojenectví měly být postaveny na pevný základ svobodného a kritického vztahu, na základ otevřené a svobodné vzájemné důvěry.*“ Dotknul se také motivů, které vedly východní špičky k takovému rozhodnutí, ptá se, zda motivem nebylo vedle velmocenského zájmu také strach z demokratického socialismu. Dle Hromádky byli českoslovenští politici přinuceni k ústupkům, nicméně morálně jsou to oni, kteří vyhráli.³⁵⁹ Takové vývody a závěry Hromádkova memoranda, které mimochodem adresoval jako prezident KMK pracovnímu výboru a mezinárodnímu sekretariátu, nezůstaly bez reakce. Důvěrník Tajemník přichází na konci září s informací, že Hromádku navštívil patriarcha Nikodim, který s Hromádkou jednal „*dosti ostře*“ o posunutí zasedání PV KMK v Paříži, zároveň Hromádku upozorňuje, že nenechá jeho memorandum bez odpovědi a vyhotoví své vlastní (jak se i stalo³⁶⁰). Na závěr zprávy důvěrník navíc upozorňuje, že se Sověti: „*budou snažit vedení KMK dostat z Prahy pryč do Maďarska nebo Moskvy.*“ Což je informace, kterou získal pramen od zástupce ruské pravoslavné církve v ČSSR Sokolovskioho.³⁶¹ Když se v Paříži setká PV KMK, jak jsme již zmínili, přečte na začátku jednání Hromádka část svého memoranda a, když po jeho prosbě, aby se neřešila situace v ČSR, o tomto tématu začne výbor přeci jen diskutovat, opustí Hromádka i s Ondrou na

³⁵⁸ ABS, fond H, 697, svazek č. XIV, sign.: H-697-14, reg. čís.: 2017, *Memorandum presidenta KMK členům pracovního výboru a mezinárodního sekretariátu k společnému zasedání ve dnech 1. a 4. 10. 1968*, s. 170-180.

³⁵⁹ *Tamtéž*, s. 176.

³⁶⁰ ABS, fond H, 697, svazek č. XIV, sign.: H-697-14, reg. čís.: 2017, *Presidentu KMK – dr. Josefu L. Hromádkovi*, 28.9.1968, s. 187-188.

³⁶¹ ABS, fond H, 697, svazek č. XIV, sign.: H-697-14, reg. čís.: 2017, II. správa HS-StB, 9. odbor, 2. odd., *Situace kolem jednání PV KMK v Paříži – „TAJEMNÍK“*, 25.9.1968, s. 163.

protest jednání.³⁶² V listopadu se odehraje již zmíněná schůzka sekretářů KMK bez účasti Čechoslováků, a na jednání se i mimo jiné problémy objevily také „(...) *přímé i nepřímé projevy nedůvěry vůči prof. J. L. Hromádkovi /nynějšímu presidentu hnutí KMK/ a generálnímu sekretáři KMK dr. Ondrovi.*“³⁶³ Na konci října se na SÚC MK beseda, kterých se zúčastní stále ještě šéfka SÚC Kadlecová, Prokůpek a Diviš za MK a Hromádka, Ondra a Čihák za KMK, a na které se probírá další směřování KMK. Hromádka, Prokůpek a Čihák byli toho názoru, že by se měla přehodnotit celá KMK, Ondra (spolu s Kadlecovou a Divišem) vyjadřuje opačný názor, dle něj se po linii KMK a po třetím VMS nemusí nic zásadně měnit.³⁶⁴ Když se pak na začátku prosince objeví zpráva, že v Itálii vyšlo Hromádkovo memorandum v několikatisícovém nákladu italským regionálním výborem KMK, zadá kapitán Doksanský (II. S-HS-StB) doporučení, aby se zpráva potvrdila ještě přes důvěrníka Slávka (J. N. Ondra), kterého tajné složky také požádaly, aby se pokusil ovlivnit další šíření Hromádkova memoranda.³⁶⁵ A jak byl vnímán Hromádka jinde ve světě? Na konci listopadu 1968 se setkává Ondra po cestě do Anglie setkává s Hromádkou, kterého informuje, jak je vnímán nyní v ústředí SRC.

*„Podle anglických pramenů ústředí SRC hodnotí nyní Hromádku následovně: Do srpna byl velmi prosovětský, po srpnu velmi protisovětský. Hromádka tímto názorem byl velmi překvapen a blíže se nevyjádřil.“*³⁶⁶

Hromádkovy názory na okupaci se postupně dostávaly ven i v jiných západních státech. Dle interních zpráv II. správy bylo vydáno memorandum Hromádky také ve vídeňském teologicko-politickém revui *Neuse Forum*.³⁶⁷ I v lednu 1969 pak hovoří Hromádka veřejně v rozhovoru³⁶⁸ s A. von Heuerovou a Christianem Roux-Pételem (pravděpodobně pro švýcarský list *Gazette de Lausanne*) velmi útočně směrem k okupantům, jak se

³⁶² ABS, fond H, 697, svazek č. XIV, sign.: H-697-14, reg. čís.: 2017, II. správa HS-StB, 9. odbor, *Záznam čís. 7 ze schůzky se spol. „ASPIRANT“, ze dne 10.10.1968*, s. 166.

³⁶³ ABS, fond H, 697, svazek č. XIV, sign.: H-697-14, reg. čís.: 2017, II. správa HS-StB, 9. odbor, 2. odd., *Kádrové opatření ve vedení mezinárodního hnutí KMK – „LADA“*, 15.11.1968, s. 183.

³⁶⁴ ABS, fond H, 697, svazek č. XIV, sign.: H-697-14, reg. čís.: 2017, II. správa HS-StB, 9. odbor, *Křesťanská mírová konference – „SLÁVEK“*, 27.12.1968, s. 217.

³⁶⁵ ABS, fond H, 697, svazek č. XIV, sign.: H-697-14, reg. čís.: 2017, II. správa HS-StB, 9. odbor, 2. odd., *Srpnové memorandum presidenta KMK J. L. Hromádky – vydání v Itálii – „LADA“*, 11.12.1968, s. 211.

³⁶⁶ ABS, fond H, 697, svazek č. XIV, sign.: H-697-14, reg. čís.: 2017, II. správa HS-StB, 9. odbor, *Křesťanská mírová konference – „SLÁVEK“*, 28.12.1968, s. 227.

³⁶⁷ ABS, fond H, 697, svazek č. XIV, sign.: H-697-14, reg. čís.: 2017, II. správa HS-StB, 9. odbor, 2. odd., *Publikace Hromádkova „Memoranda“ v zahraničí – poznatky – „LADA“*, 12.2.1969, s. 251.

³⁶⁸ ABS, fond H, 697, svazek č. XIV, sign.: H-697-14, reg. čís.: 2017, *Shledání a setkání – rozhovor s J. Hromádkou*, 16.1.1969, s. 241.

neostýchá vojska VS nazývat. Hovoří o tom, že normalizaci si každý představuje jinak, že okupanti jej berou jako návrat k předlednovému vývoji, nicméně Čechoslováci termínem normalizace chápou především stažení invazních vojsk. Opět se veřejně přihlašuje k předsrpnové obrodné politické linii, nicméně sám uznává, že: „*Avšak tlak se den ze dne zvyšuje. Lidé starého systému se vracejí do politického života. Nevíme, nakolik budou Rusové používat tohoto nátlaku.*“ Vyjadřuje myšlenku, že „*(...)má-li být socialismus zachráněn, je třeba jej humanizovat. Avšak ostatní socialistické země pokládají tuto humanizaci socialismu za kontrarevoluční počin.*“ Zajímavé je také Hromádkovo srovnání stavu společnosti od založení KMK až po rok 1968, naznačuje totiž to, že Hromádka nerevidoval pouze práci Křesťanské mírové konference, ale i svůj vztah k Sovětskému svazu: „*Jestliže srovnám tato dvě data: rok 1958, kdy došlo k založení naší křesťanské mírové konference a rok 1968, jsem přímo ohromen tím, nakolik se situace degradovala. Když studenti na Západě vystupovali proti buržoazní společnosti, doufali jsme, že by v rámci této světové krize mohl být Sovětský svaz oporou, která zajistí skutečný mír a pokrok. Dnem 21. srpna jsme však ztratili tuto naději. Zklamání je dnes pro nás tak veliké, že nevíme, kam obrátit své zraky.*“³⁶⁹

Zatímco na západě si Hromádkova orientace po srpnové okupaci získává sympatie, na východě již takřka rok po srpnu v létě 1969 je Hromádka stále považován za osobu problémovou. Projeví se to například na 80. narozeninách J. L. Hromádky, kdy jsou přítomni pouze delegáti z kapitalistických zemí, podle důvěrníka Slávka (J. N. Ondry) byl Hromádka velmi zklamán, když po neúčasti nezaslal metropolita RPC Nikodim ani slíbený dopis. Mezi přítomnými se pak začaly rozšiřovat informace, že někteří východní delegáti přijet chtěli, nicméně zabránily jim v tom vlády jejich zemí.³⁷⁰ I přes tenzní situaci v KMK je odhodlán Hromádka dále pracovat jako prezident hnutí, vrcholí přípravy na zasedání pracovního výboru v NDR. Hromádka nemá vícero připomínek k orientační zprávě KMK, kterou vypracoval Ondra, nicméně poprosil jej, aby věc ještě pro jistotu projednal se státní správou.³⁷¹ Ještě ten měsíc se však Východní Němci, Sověti a Maďaři domluví na tom, že Ondru je třeba odstranit a KMK přesunout do jiného

³⁶⁹ *Tamtéž*, s. 243.

³⁷⁰ ABS, fond H, 697, svazek č. XIV, sign.: H-697-14, reg. čís.: 2017, HS-StB ČSR, 1. odbor VZ, *Záznam ze schůzky se spol. „SLÁVKEM“ ze dne 9. 6. 1969*, 10.6.1968, s. 405.

³⁷¹ ABS, fond H, 697, svazek č. XIV, sign.: H-697-14, reg. čís.: 2017, HS-StB, 1. odbor VZ, *J. L. Hromádka, prof.dr. – prezident KMK – zpráva – „SLÁVEK“*, 17.9.1969, s. 424.

města³⁷², následně je domluvena akce, která východní delegáti na schůzi mezinárodního výboru vyvolají debatu o nedůvěryhodnosti generálního tajemníka Ondry. To se také stalo a na začátku končí ve své funkci Ondra, ale také Hromádka.³⁷³ Z dopisu, který Hromádka adresuje členům PV KMK v polovině listopadu, je cítit zklamání, ale i rozčarování z toho, že pozadí Ondrova odvolání je čistě politické. „*Také jsem odmítl všechna obvinění vznesená proti Dr. Ondrovi a vzal jsem na sebe co bylo řečeno proti našemu gen. Tajemníkovi. Uvědomoval jsem si velmi jasně, že pozadí tažení proti Dr. Ondrovi bylo čistě politické; že nemělo nic společného se skutečnou činností gen. tajemníka.*“ Hromádka zároveň připomíná, že to byla jeho slova (v memorandu), která jsou skutečným terčem podobných snah. Prozření, že rozhodnutí o Ondrově odchodu bylo čistě politické, označuje za jednu z nejtragičtějších zkušeností své veřejné činnosti. Na závěr dopisu podává rezignaci, hovoří o tom, že to pro něj není vůbec jednoduché. „*Avšak situace vytvořená vynucenou resignací Dr. Ondry nezanechala pro mne jiné možnosti. Ztratí-li naše hnutí svrchovanost víry a jednání jeho koncem bude úplné sebezničení jeho genuinního poslání, jak v oblastech křesťanské církve, tak v současných napětích a kontradikcích světa.*“ Ještě ostřeji se Hromádka nad svým odchodem vyjadřuje na schůzi regionálního výboru KMK v ČSSR, což tajné složky již označují za vysloveně protisocialistické a protisovětské vystoupení. Ondra tvrdí, že kdyby se vymezil proti Hromádkovi, že by mohl být stále generální sekretář, protože on žádné prohlášení o srpnu 1968 nedělal. Hromádka k tomu řekl, že jejich odstoupení je krok proti manipulaci. Jsou podle něj meze, kam až může křesťanský teolog jít. Stěžuje si, jakým otřesným způsobem s nimi bylo jednáno, že jeho přítomnost bez Ondry v KMK by bylo jako dělat jen nějakou dekoraci. Za svou dvacetiletou praxi prý zažil nejtvrďší útoky ze Západu, jako agent socialismu, přesto se stále cítí jako socialista a křesťanský teolog. Nakonec zdůraznil: „*Celý život zápasím o pozitivní vztah k SSSR, ale v této chvíli je to otázka svědomí. Neodvolal jsem nic z toho, co jsem vloni napsal! Suverenita KMK je ohrožena!*“ Ondra pak ještě dodává, že nezná žádný důvod, pro jeho odstoupení, a že Křesťanská mírová konference je nyní ovládána menšinou, za níž stojí značné politické síly, které na našem

³⁷² ABS, fond H, 697, svazek č. XIV, sign.: H-697-14, reg. čís.: 2017, KS SNB – Správa STB Praha, 6. odbor, 4. odd., *Agenturní zpráva, Situace v Křesťanské mírové konferenci – zpráva – „TAJEMNÍK“*, 1.10.1969, s. 426.

³⁷³ ABS, fond H, 697, svazek č. XV, sign.: H-697-15, reg. čís.: 2017, HS-Stb ČSR, 3. odbor VZ, *Záznam ze schůzky se spolupracovníkem „SLÁVKEM“*, ze dne 3.11.1969, s. 37-41.

území mohou mocensky prosazovat svá rozhodnutí.³⁷⁴ V této době je již Hromádka nemocný³⁷⁵, stále však chodí kondolence k jeho rezignaci ze západu, které často dávají Hromádkovi za pravdu, že útok na Ondru bylo čistě politické rozhodnutí.³⁷⁶ 26. prosince Hromádka umírá a hned na začátku dalšího roku je mu vystrojen pohřeb. Poměrně zajímavá dohra vztahů Hromádky se zástupci RPC, když Sokolovskij přišel za organizátorem pohřbu farářem Filipim mluvil nad rakví Hromádky jménem této církve a metropolity Nikodima. „Byl však odmítnut s tím, že když neuznala ruská pravoslavná církev za vhodné ani dopisem pozdravit Hromádku u příležitosti jeho 80. narozenin, nepovažuje synodní rada za nutné, aby se s ním jménem jejich církve někdo loučil. Filipi uvedl, že by k odmítnutí projevu zástupce ruské pravoslavné církve nedošlo, kdyby chtěl mluvit sám Nikodim. Byl prý by jistě uvítán, ale Sokolovskij byl prý odmítnut už proto, že v poslední době měl velmi nedobré a hrubé výroky vůči osobnosti Hromádky a jeho projev nad rakví by jistě působil na přítomné i duchovní, jimiž jsou některé invektivy Sokolovského vůči Hromádkovi známy, velmi trapné.“³⁷⁷ Na pohřbu promluvily osobnosti průřezově z každé instituce, ke které měl Hromádka vztah. Nejen synodní senior ČCE Kejř, ale za KMK viceprezident Thampy, generální sekretář SRC Blake, děkan KBF Souček, ale příznačně také ředitel Sekretariátu pro věci církevní Karel Hruža.³⁷⁸ Protože nebylo zástupci ČCE umožněno Sokolovskému mluvit, byl projev Nikodima namnožen a rozdáván alespoň písemně všem účastníkům pohřbu.³⁷⁹ Kromě vykreslení Hromádky jako mučedníka, který v posledních okamžicích svého života trpěl za svoje názory, se na pohřbu objevily i dohady, že se mezi duchovními ČCE šíří informace, že smrt Hromádky byla uspíšena tím, jaký na něj byl činěn nátlak, aby se exekutiva KMK řídila z Budapešti, s čímž nesouhlasil. To údajně měli dle agenturní

³⁷⁴ ABS, fond H, 697, svazek č. XV, sign.: H-697-15, reg. čís.: 2017, KS-SNB Praha, Správa STB, 6. odbor, 4. odd., *Agenturní zpráva, Scůze Regional. Výboru KMK v ČSSR – poznatky o protisocialistickém a protisovětském vystoupení Hromádky a Ondry – „A-KANDIDÁT“*, ze dne 24.11.1969, s. 66-70.

³⁷⁵ ABS, fond H, 697, svazek č. XV, sign.: H-697-15, reg. čís.: 2017, HS-Stb ČSR, 3. odbor VZ, *Záznam ze schůzky se spolupracovníkem „SLÁVKEM“*, ze dne 1.12.1969, 2.12.1969, s. 94.

³⁷⁶ ABS, fond H, 697, svazek č. XV, sign.: H-697-15, reg. čís.: 2017, *Dopis Hromádkovi od J. Chatagnera*, 27. 11. 1969, s. 102.

³⁷⁷ ABS, fond H, 697, svazek č. XV, sign.: H-697-15, reg. čís.: 2017, *Záznam ze schůzky se spolupracovníkem „SLÁVKEM“*, ze dne 3.1.1970, s. 115.

³⁷⁸ ABS, fond H, 697, svazek č. XV, sign.: H-697-15, reg. čís.: 2017, KS-SNB Praha, Správa STB, 6. odbor, 4. odd., *Agenturní zpráva č. 536 – Pohřební pobožnosti a pohřeb J. L. Hromádky – poznatky o průběhu*, 8.1.1970, s. 135.

³⁷⁹ ABS, fond H, 697, svazek č. XV, sign.: H-697-15, reg. čís.: 2017, HS – StB ČSR, VZ – 3. odbor, *Pohřeb prof. dr. Hromádky – zpráva – „LADA“*, 9.1.1970, s. 137.

zprávy potvrdit i lékaři, kteří Hromádku ošetřovali.³⁸⁰ Hromádkův pohřeb v tomto směru do určité míry odrážel celý jeho život plný paradoxů. Na jedné straně tak byl Hromádka v rakvi obklopen křesťany z celého světa, ale i těmi, kteří byli komunistickým režimem pověřeni držet křesťany na uzdě. Jeho osobnost byla natolik význačná, že jeho pohřeb nemohli ignorovat ani jeho nejtvrďší kritici a přes spousty přátel, z jeho pohřbu existuje také nejméně tucet zpráv od důvěrníků tajných složek.

³⁸⁰ ABS, fond H, 697, svazek č. XV, sign.: H-697-15, reg. čís.: 2017, HS – StB ČSR, 3. odbor VZ, OS – 0018/VZ3 - 70, *Výpis ze zprávy z S-Stb Plzeň čj: OS – OO46/5-70 – Prof. Hromádka - zpráva*, 19.1.1970, s. 145.

4 Závěry

Křesťanská mírová konference ve zkoumaném období od konce 50. a do konce 60. let byla jednoznačně pod vlivem československé státní správy. Nomenklaturní komunisté kontrolovali v podstatě kompletní fungování této organizace, od jejího personálního obsazení přes organizační náplň, finanční i hmotné zázemí i – a to především – obsahovou náplň. V nejužším vedení Křesťanské mírové konference najdeme vícero důvěrníků československých tajných služeb, kteří pravidelně informovali Ministerstvo vnitra o tom, jaké jsou v organizaci mezilidské vztahy, zda je důsledně dodržovaná ideologická linka, či zhodnocovali, zda plní konference kýžené interně jasně stanovené cíle. Prezident KMK Josef Lukl Hromádka byl státními orgány patřičně sledován minimálně od konce padesátých let až do své smrti v roce 1969, druhý muž konference generální tajemník KMK Josef Němec Ondra byl výzkumným badáním prokázán jako důvěrná osoba, která pravidelně informovala zaměstnance MV o tom, co se ve vedení KMK děje. Spolehlivé osoby byly dle interních textů tajných složek vybírány i do kritické struktury organizace, jakým byly mezinárodní sekretariát KMK, pracovní i pokračující výbor, ale i výbory regionální, či do jednotlivých pracovních skupin, které měly na Všekřesťanských mírových shromážděních na starosti zadané diskuzní téma. Jednání klíčových výborů, čelních představitelů i pracovních skupin byla patřičně agenturně opatřena – při VMS, které se konaly v 60. letech, bylo vždy na místě jednání několik desítek agentů a důvěrníků státních bezpečnostních složek. V práci jsme se dotkli také odposlechů, napíchnutých telefonů i spolupráci tajných složek s dalšími socialistickými státy.

Směr Křesťanské mírové konference byl československým úřadům schválen sovětskými orgány, které se rovněž podílely na finanční stránce konference. Finančně na chod KMK přispívala rovněž řada dalších východních zemí (MLR, NDR, PLR či Bulharsko), ale v státem předem stanovené výši i československé církve. Interně režim častokrát přiznal, že politicky je KMK orientovaná směrem k oficiální mírové politice Sovětského svazu a dalších států socialistického tábora. Důsledně bylo dbáno na to, aby interní politický směr byl cítit zřetelně z referátů, a neutopil se tak v mírové a teologické mluvě. Více informací přinesla diplomová práce také ve smyslu samotného založení mezinárodní mírové organizace, která byla zamýšlená v interních dokumentech ÚV KSČ již mezi lety 1956-1957, potvrdit můžeme také již vyslovené historiografické závěry, že styky západoněmeckých a československých protestantů byly jedním z motivů vzniku

celé organizace. Z interních dokumentů jsme také patřičně dokázali nejen to, že tajné složky a československý státní aparát ovlivňovali kádrově celou KMK včetně nejužšího vedení, ale i vyznění jednotlivých referátů. Zároveň je interně přiznán fakt, že pravý význam Křesťanské mírové konference musí zůstat ostatním delegátům skryt. Stát se navíc staral nejen o dobré jméno, ale i o propagaci samotné organizace například formou časopisu. Před každým větším setkáním bylo navíc dohlíženo na patřičnou instruktáž spřízněných delegátů, zároveň bylo dbáno i na to, aby na důležitá setkání byli zváni prověřeni účastníci s kladným vztahem ke KMK. Na konferenci v průběhu šedesátých let byla vícekrát odsouzena na pokyn státních orgánů americká mocenská politika, například přítomnost USA ve Vietnamu či v Koreji. Snaha byla také na odsouzení amerických termonukleárních testů, politiky Vatikánu, či Izraele. Naopak témata nevyhovující sovětskému pohledu na světové dění, jakým byly například sovětské termonukleární testy, či otázka Číny, byly prokazatelně vnitřně tlačeny do pozadí, interní požadavek na odsouzení sovětského válečného řinčení byl minimálně jednou smetem ze stolu (případ holandského člena výboru Raskera) a to i s pomocí prezidenta KMK J. L. Hromádky. Instruktáži se nedostávalo pouze nakloněným řadovým delegátům, ale i samotnému Hromádkovi, či Ondrovi, kteří dostávali od MŠK potřebný politický směr, kterého bylo třeba se na jednotlivých jednáních držet. V utajení mělo zůstat právě využití organizace nejen před samotnými účastníky, v jednom případě jsme dokázali z interních zpráv, že zákulisní tahání za nitky bylo vyvráceno jednomu z čelních představitelů KMK (případ, kdy Klopppenburgovi Turnský i Ondra vědomě lhali o schůzi představitelů církevních úřadů socialistických států v Karlových Varech).

Závěry jednotlivých shromáždění i schůzek byly interně vyhodnocovány a agenturní pracovníci byly dle potřebných úkolů patřičně úkolovány zaměstnanci Ministerstva vnitra. V případě potřeby do kádrového obsazení elity organizace zasahoval rovněž Církevní úřad Ministerstva školství a kultury, který v takových případech často pocítil nelibost takových zásahů od členů nejužšího vedení. Přes přísná opatření stran utajení, se některé záměry politiků a tajných složek stran KMK dostávaly ven (například informace o nahrazení Hromádky a Ondry Novotným a Tóthem). Jak již popsal například Ladislav Beneš ve své diplomové práci, i nám se podařilo potvrdit, že v druhé polovině šedesátých let se vedení v čele s Hromádkou do určité míry emancipovalo od komunistické nomenklatury. Nikoli ve smyslu, že by závěry, referáty i setkání byla bez kontroly a povolení státních orgánů, nicméně patrné bylo, že vedení zdaleka nevychází vstříc

komunistům tak jako dřív. To umocnil ještě více obrodný proces v první polovině roku 1968, ten mimo jiné znamenal také změnu na pozici hlavního dozorového orgánu (tedy Církevního odboru MŠK). Hrůza byl tak nahrazen řekněme liberálnější Kadlecovou. Změna tak byla znát i na pořádání III. VMS, na které nedostalo vedení KMK přesně slovo od slova dané závěry, ale určitou ohraničenou politickou linii, ve které se smějí pohybovat. Hromádka jako podporovatel demokratizačního procesu využil uvolněnější atmosféry, která zajímala vícero zahraničních delegátů na III. VMS, k tomu, aby před oficiálně schváleným referátem pohovořil a veřejně podpořil právě onen obrodný proces, který byl později nazván Pražským jarem. Když bylo Československo v srpnu 1968 obsazeno vojsky Varšavské smlouvy, situace v ČSR se dotkla i fungování samotné konference. Hromádka se skrz interní orgány KMK vyjádřil velmi nelichotivě k situaci v mateřské zemi ve svém Memorandu, což vyvolalo odpor východních delegátů, kteří vyčítali Hromádkovi nejen obsah prohlášení, ale i platformu, kterou k tomu použil. Od té doby bylo pražské vedení KMK v ohrožení nejen personálně, uvažovalo se také o přesunu sídla organizace do jiného města (Moskva, Budapešť). S nastupující normalizační nomenklaturou se na CO vrací Karel Hrůza, v Moskvě je bez Čechoslováků debatováno o nedůvěře, kterou měli východní představitelé KMK k Hromádkovi i Ondrovi. Na jednání bez Československa, i při schůzce východoněmecké a československé rozvědky byla dohodnuta akce proti generálnímu sekretáři Jaroslavu N. Ondrovi, kterému veřejně vyslovili východní delegáti nedůvěru, a jež podal na začátku listopadu 1969 svou rezignaci. Hned po něm odstoupil i Hromádka, kterého však minimálně zmíněné rozvědky nepovažovaly za problematického, nicméně v plánu byla jeho názorová neutralizace.

Ve výzkumné části jsme se také věnovali přímo prezidentovi Hromádkovi, který byl na konci 50. let, jak jsme již řekli, pilířem nekatolického pole církevní politiky ČSR. Výzkumně jsem oddělil ve vymezených letech prezidenta KMK na tři jeho dominantní polohy. V první třetině zhruba od konce 50. do poloviny 60. let byl Hromádka poměrně jasně ochotný se státní správou spolupracovat. Radil se s nomenklaturními komunisty o politických vyznáních prvních Všekřesťanských mírových shromáždění, a pomáhal také tlumit hlasy, které volaly po odsouzení sovětského zbrojení (viz Rasker). Byl interně chválen za svůj přístup k práci prezidenta hnutí, za své referáty i autoritu, kterou má u zahraničních delegátů. V této době ovšem Hromádka čelí rovněž kritice od západních delegátů ohledně své jednostrannosti. V druhé části je pak hodnocen J. L. Hromádka

hodnocen jako kritičtější, to se projeví například v momentech, kdy se nejen MŠK začalo více angažovat ve věcech konference. Zmiňme zde například kádrové opatření nad šéfredaktorem bulletinu, či hádku Hromádky s ředitelem Církevního úřadu Karlem Hružou o pozici církve ke státu. Přesto se však Ondra i Hromádka snažili mít dobrý vztah s MŠK, rozpory však měli značné s Ruskou pravoslavnou církví, která se v čele KMK začala etablovat a jasně prosazovala vlastní směr, kterým by se měla konference ubírat. Napětí eskalovalo ještě více v době, kdy nastal v Československu zmíněný obrodný proces, který sice na jednu stranu přál pražské KMK, která již cítila menší svázanost k MŠK, na druhou stranu však dovolil domácí kritiku zejména ČCE, která měla již od začátku k KMK minimálně rezervovaný postoj. Situace v čele KMK se pomalu začala měnit po srpnové okupaci vojsky VS, Hromádka sám veřejně v rozhovoru prohlašuje, že nastupující normalizační nomenklatura bude pravděpodobně požadovat doznání se k sovětské verzi příběhu srpna 1968, která byla v přímém rozporu k Memorandu, kde celou invazi Hromádka odsoudil. Již jsme řekli, že generální sekretář a prezident KMK byli o rok později v podstatě dotlačeni k rezignaci, krátce na to pak Hromádka umírá. Jeho pohřeb do jisté míry odráží celý jeho život, kromě zástupců SRC, KMK, ČCE se na pohřbu objeví i komunističtí funkcionáři z MŠK, agenti StB či zástupci RPC, kteří v závěru života velmi silně kritizovali.

Diplomová práce tedy plně navazuje na současný vědecký diskurs, pokud jde o Hromádku i KMK. Poskytuje jasné důkazy o propojenosti KMK nejen s československým, ale i sovětským komunistickým režimem. Byl to i Hromádka a generální tajemník Ondra, kteří aktivně spolupracovali se státní správou na politicko-ideologickém rámci Křesťanské mírové konference. Limity práce lze spatřovat ve výlučnosti použitých archiválií, které pocházejí výhradně z Národního archivu a Archivu bezpečnostních složek. Celkové závěry navíc musíme opatřit upozorněním, že se jedná o pohled na zmíněné skutečnosti očima tajných složek a režimní nomenklatury, který pochopitelně v některých případech nemusel plně popisovat realitu takovou, jaká byla, ale spíše pohled jednotlivých důvěrníků, pracovníků a agentů MV, MŠK i KSČ. V budoucí odborné práci bude možno sledovat další vývoj KMK a provázání této instituce se státní správou. Nejen proto, že s rokem 1969 přichází organizace o Ondru a Hromádku jakožto hlavní osobnosti hnutí, ale bude se pravděpodobně měnit i váha, kterou mají jednotlivé socialistické státy na fungování KMK, předpokládaný je ústup

ČSR na úkor SSSR a MLR. Zajímavá by pak byla komparace období za Hromádky a po něm na poli obsahovém, organizačním i personálním.

5 Zdroje, prameny, archivy

5.1 Archivní prameny

- *Archiv bezpečnostních složek*, fond H, 697
 - svazky č. I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII, IX, X, XI, XII, XIII, XIV, XV.
- *Národní archiv*, Ministerstvo školství a kultury (MŠK), Církevní odbor (1956-1967), N89
 - Signatura: 47 I.

5.2 Literatura

- BALÍK, Stanislav a HANUŠ, Jiří. *Katolická církev v Československu 1945-1989*. 2. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2013. 399 s. ISBN 978-80-7325-311-0.
- CUHRA, Jaroslav. *Církevní politika KSČ a státu v letech 1969-1972*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1999, ©1998. 107 s. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR; sv. 32. ISBN 80-85270-84-6.
- CUHRA, Jaroslav (2001). *KSČ, stát a římskokatolická církev (1948-1989)*. Soudobé dějiny, 8(2-3), 267-293.
- FILIPI, Pavel a HROMÁDKA, Josef Lukl. *Do nejhlubších hlubin: život-setkávání-teologie*: vyd. k 100. výročí narození J. L. Hromádky. 1. vyd. Praha: Evangelické nakladatelství, 1990. 460 s., [16] s. fot. ISBN 80-7017-132-4.
- HROMÁDKA, Josef Lukl, SOUČEK, Josef Bohumil, ed. a LOCHMAN, Jan Milič, ed. *Pole je tento svět*. Vydání první. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1964. 120 stran.
- HROMÁDKA, Josef Lukl. *Pravda a život*. Vyd. 1. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1969. 131 s.
- HROMÁDKA, Josef Lukl. *Katolicismus a boj o křesťanství*. V Praze: Bursík & Kohout, 1925. 271 stran. Myšlenky a zájmy doby; svazek 6.
- HROMÁDKA, Josef Lukl. *Komunismus a křesťanství: O nápravu věcí lidských*. Vydání I. V Hradci Králové: Evangelické dílo, 1946. 46, [2] s.
- HROMÁDKA, Josef Lukl. *Lidé a programy*. Praha: Pokrok, 1939. 95 - [I] s.

- HROMÁDKA, Josef Lukl. *O nové Československo*. Praha: Vydavatelské oddělení YMCA, 1946. 90 stran. 15. svazek Knihovny Nové mládeže.
- HROMÁDKA, Josef Lukl a ODLOŽILÍK, Otakar. *S druhého břehu: Úvahy z amerického exilu 1940-1945*. Vydání I. V Praze: Jan Laichter, 1946. 269, [v] s. Úkoly dneška. Řada IV; sv. 1.
- HROMÁDKA, Josef Lukl a OPOČENSKÝ, Milan. *...kdo věří, dívá se dopředu: z odkazu J. L. Hromádky*. Praha: Křesťanská mírová konference, 1989. 309 s.
- PIŠKULA, Jiří. *Boží spolupracovníci: Pražské jaro 1968, srpnová okupace a české církve. Getsemany*. 2010, (218). ISSN 1210-485X.
- KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1945-1948. 1. část. 1. vyd.* Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991. 153 s. Odborná literatura pro učitele. ISBN 80-04-25699-6.
- KAPLAN, Karel. *Stát a církev v Československu v letech 1948-1953. 1. vyd.* Brno: Doplněk, 1993. 440 s. Studie - materiály - dokumenty; sv. 3. ISBN 80-85270-22-6.
- Křesťanská revue. Rádl, Emanuel, ed. a Hromádka, Josef Lukl, ed. Praha: YMCA, 1927-. . ISSN 0023-4613.
- LANDA, Ivan a kol. *Proměny marxisticko-křesťanského dialogu v Československu*. Vydání první. Praha: Filosofia, 2017. 491 stran. Studie a prameny k dějinám myšlení v českých zemích; svazek 14. ISBN 978-80-7007-481-7.
- MAČALA, Pavol, ed., MAREK, Pavel, ed. a HANUŠ, Jiří, ed. *Církve 19. a 20. století ve slovenské a české historiografii*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2010. 647 s. ISBN 978-80-7325-218-2.
- MAREK, Pavel, ed. a HANUŠ, Jiří, ed. *Osobnost v církvi a politice: čeští a slovenští křesťané ve 20. století*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2006. 687 s. ISBN 80-7325-097-7.
- MATĚJKA, Ondřej (2007). "Jsou to berani, ale můžeme je využít". *Čeští evangelíci a komunistický režim 1948-1956. Soudobé dějiny*, 14(2-3), 305-340.
- MORÉE, Peter C. A. a PIŠKULA, Jiří. *"Nejpokrokovější církevní pracovník": protestantské církve a Josef Lukl Hromádka v letech 1945-1969*. 1. vydání. Benešov: EMAN, 2015. 399 stran. ISBN 978-80-88060-03-1.
- RAK, Jiří. *Zachovej nám, Hospodine: Češi v Rakouském císařství 1804-1918*. Vyd. 1. Praha: Havran, 2013. 424 s., [40] s. obr. příl. Krok; sv. 7. ISBN 978-80-87341-15-5.

- RÁKOSNÍK, Jakub. *Sovětzace sociálního státu: lidově demokratický režim a sociální práva občanů v Československu 1945-1960*. Vyd. 1. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2010. 503 s. Fontes; sv. 2. ISBN 978-80-7308-303-8.
- ROER, Ingo. *Křesťanská mírová konference*. Překlad Miroslav Durchánek. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1978. 66 s.
- RUMML, Ondřej, ed. *K svobodě je dlouhé putování: sborník příspěvků z kurzu pro kazatele a kazatelky ČCE, pořádaného Spolkem evangelických kazatelů v Praze 26.-30. ledna 2009*. 1. vyd. Benešov: EMAN, 2010. 142 s. Knižnice SPEKu; sv. 15. ISBN 978-80-86211-68-8.
- SMOLÍK, Josef. *Josef L. Hromádka: Život a dílo*. 1. vyd. Praha: Evangelické nakladatelství, 1991. 217 s. ISBN 80-7072-744-6.
- TROJAN, Jakub S. et al. *Nepřeslechnutelná výzva: sborník prací k 100. výročí narození českého bohoslovce J.L. Hromádky 1889-1989*. 1. vyd. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1990. 110 s. Oikúmené. Dokumenty; sv. 1. ISBN 80-85241-03-X.

5.3 Internetové zdroje

- MÁDR, Oto. Český evangelický teolog Josef Hromádka. Teologické texty [online]. (1999/5) [cit. 2022-10-08]. Dostupné z: <https://www.teologicketexty.cz/casopis/1999-5/Cesky-evangelicky-teolog-Josef-Hromadka.html>
- NEŠPOR, Zdeněk, ed. *Religionistická encyklopedie* [online]. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2020 [cit. 2023-03.-09]. ISBN 978-80-7330-370-9. Dostupné z: https://rg-encyklopedie.soc.cas.cz/index.php/Hlavn%C3%AD_strana

6 Seznam užitých zkratk

ABS – Archiv bezpečnostních složek

CČS – Církev československá

CO – Církevní odbor

ČCE – Českobratrská církev evangelická

ČSSR – Československá socialistická republika

ČSR – Československá republika

KLDR – Korejská lidově demokratická republika

KMK – Křesťanská mírová konference
KSČ – Komunistická stran Československa
KSSS – Komunistická stran Sovětského svazu
MLR – Maďarská lidová republika
MS KMK – Mezinárodní sekretariát Křesťanské mírové konference
MŠK – Ministerstvo školství a kultury
MV – Ministerstvo Vnitřní
NA – Národní archiv
NDR – Východní Německo
NF – Národní fronta
NSR – Západní Německo
NO – Nová orientace
PV KMK – Pracovní výbor Křesťanské mírové konference
PoV KMK – Pokračující výbor Křesťanské mírové konference
PVPP KMK – Poradní výbor Křesťanské mírové konference
RPC – Ruská pravoslavná církev
SRC – Světová rada církví
SRM – Světová rada míru
SSSR – Svaz sovětských socialistických republik
StB – Státní bezpečnost
SÚC – Státní úřad pro věci církevní
ÚAV – Ústav akademie věd
ÚV KSČ – Ústřední výbor Komunistické strany Československa
VMS – Všekřesťanské mírové shromáždění
YMKA/YMCA - Young Men's Christian Association, Křesťanské sdružení mladých mužů